

1973/5

A munkásosztály politikai
-ideológiai műveltségéről

Az üzemi demokráciáról

Szocialista brigádmozgalom

Kórházi galéria

„Egy közösség szembesíti
önmagát”

„Szabadság, itten hordo-
zák véres zászlóidat”

A nógrádi falvak sorsfordulói

Új könyv a demokráciáról

Nógrád megye története

A hiteles tragédia

Raszler Károly grafikái

PALŐCFÖLD

Társadalmunk fejlődésének egyik alapvető kérdése a szocialista demokratizmus kiteljesítése a társadalom különböző szféráiban. A szocialista demokratizmus folyamat, objektív körülmények által meghatározott, nem pedig szubjektív voluntarista szándék és cél. Mindazonáltal az objektív feltételek mellett, a társadalomban élő ember, a tájékozott, folyamatosan művelődő, felkészült ember nem hagyható figyelmen kívül.

A szocialista demokrácia emberi magatartás, felelősség és kultúra. Kultúra a legtágabb, de szűkebb értelemben is. Ahogyan az ideológia „anyagi erővé” válik, ugyanúgy társadalomformáló -alakító a műveltség, a

tudás. És a kultúra emberformáló tényező is. Nem lehet közömbös tehát számunkra a nép, a dolgozók – különösen a munkásosztály–műveltségi szintje. Már Széchenyi emlegette a „kiművelt emberfők sokaságának” szerepét és jelentőségét. Méginkább így van ez szocializmust építő munkánk során, akkor, amikor a tudományos-technikai forradalom reális közelségébe ért hazánk. Minden eddigi időszaknál tartalmasabb ma a lenini jelszó: „Tanulni, tanulni, tanulni!” Tudatos társadalomépítő munkánk feltétele, hogy jól ismerjük a valóságot, a világot, amelyben élünk, alkotunk, és amelyet megváltoztatni akarunk.

Szinte mérhetetlenek a feladataink, még akkor is, ha kulturforradalmat hajtottunk végre, ha egyre több anyagi és szellemi erőt koncentrálnak is népünk műveltségi színvonalának növelésére. E nézőpontból válik valóban alapvető társadalmi jelentőségűvé az oktatási reform, a közművelődési tevékenység felülvizsgálata, a folyamatos és intézményesített szakmai továbbképzés, átképzés, az Olvasó népert mozgalom. Ez adja meg a fontosságát a munkások műveltségét vizsgáló intézetek, kutatócsoportok, a közművelődés tudományos vizsgálatát végzők tevékenységének.

A szocialista demokrácia folyamatos fejlődés, gazdagodás mind a társadalom, mind az egyén számára. A műveltségben, kultúrában szakadatlanul gyarapodó nép egyaránt támogatja az egyén és a társadalom lehetőségeit. A szocialista demokrácia a kultúra demokratizmusát is jelenti. A szocialista demokratizmus lényege, célja, hogy az emberért van. Mégis a művelődés terén újra és újra rá kell döbbsíteni az egyes embert valóságos érdekeire, melyek megegyeznek a társadalmi szükséglettel. Mégis, a kultúra, a tudás presztizsének, társadalmi értékének kérdése, mai helyzetünkben még megoldandó problémát jelent. Hiszen mennyien nem gondolják végig, a műveltséget a politikával és a gazdasággal összekötő törvényszerűségeket. Pedig a kultúra politikai tényező és a leggazdaságosabb „beruházás”.

Kojnok Nándor

PALÖCFÖLD

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMPOLITIKAI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik két havonta

Felelős szerkesztő Kassai-Végh Miklós

A szerkesztőség tagjai: Csongrády Béla, Czinke Ferenc, Kerekes László, Kiss Aurél, Kojnok Nándor, Schneider Miklós.

Kiadja: a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Vida Edit. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a postahivatalokban. A szerkesztőség címe: 3100. Salgótarján. Nógrád megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya. Egyes szám ára 5 Ft. Előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

73 6111 NyV Balassagyarmat 1500+46 db. Fv.: Peller Gábor

1973|5

VII. évfolyam 5. szám

Tartalom

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

- 3 Kovács Ferenc: A munkásosztály politikai-ideológiai műveltségéről
- 5 Bandur Károly: Az üzemi demokrácia néhány kérdéséről
- 8 Geczko József: Szocialista brigádmozgalom
- 10 Szocialista demokrácia – szocialista állam
- 11 Végh Károly: Falun maradt fiatalság
- 11 Palócz Imre emlékezete

MŰVÉSZET ÉS KÖZÖNSÉGE

- 12 Czinke Ferenc: Raszler Károly kiállítása; Kórházi Galéria

LÁTOGATÓBAN

- 14 „Egy közösség szembesíti önmagát” (Sulyok László)

SZÉPIRODALOM

- 15 Oravec János: Kirándulás, biciklivel
- 16 Nap Fábán: Gyermekversek, felnőtteknek
- 17 Erdős István: Az utolsó kilométerek
- 18 Tamás István versei

HAGYOMÁNY

- 19 Szabó Béla: „Szabadság, itten hordozák véres zászlóidat”
- 20 Schram Ferenc: Karcolatok a régi nógrádi népeletéből
- 21 Zólyomi József: A szlovákok letelepítése Nógrád megyébe
- 22 A nógrádi falvak sorsfordulói. Dokumentumok. (Schneider Miklós)

KÖRKÉP

- 24 Új könyv a demokráciáról (Bacsó Piroska)
- 25 Jókai Anna: Napok (Csukly László)
- 25 Mocsár Gábor: Gyémántper (Ratzky Rita)
- 26 Zám Tibor: Bács-Kiskunból jövök (Horpácsi Sándor)
- 27 Marosán György: Az úton végig kell menni (Molnár Pál)
- 28 Nógrád megye története (Schneider Miklós)
- 28 A hiteles Tragédia (Kojnok Nándor)
- 29 Képzőművészeti művek Madách Imre emlékére (B. Kiss Éva)
- 30 Őszi tárlat (Csongrády Béla)

Címoldalon: Kerényi Jenő Lovas c. alkotása a salgótarjáni Szabadtéri Szoborkiállításon.

A 12, 13. oldalon Raszler Károly grafikái. Az 5, 7, 21, 27, 29. oldal és a hátsó borító reprodukciói válogatás az 1973. évi salgótarjáni Szabadtéri Szoborkiállítás anyagából.

Hátsó borítón id. Szabó István DÓZSA c. alkotása (részlet)

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

KOVÁCS FERENC

A munkásosztály politikai-ideológiai műveltségéről

További elvi-metodológiai problémák megoldását tételezi fel a munkásműveltség politikai-ideológiai tartalmának, aspektusának, funkciójának értelmezése. Egy egész osztály politikai-ideológiai műveltségének értékeléséhez jórészt hiányoznak a megbízható, tudományosan kimunkált és igazolt módszerek. Másrészt a műveltség politikai-ideológiai tartalmának, funkciójának a „politikai-ideológiai műveltség” fogalmában való összefoglalása sem problémamentes, tekintve, hogy körünkben és társadalmunkban a politikum megragadta a tömegeket és egyébként is valóban szinte szintézisévé, szintetikus gyűjtőfogalmává kezd válni az összes társadalmi-közeleti történéseknek, cselekvéseknek, viszonylatoknak. Harmadszor, mint a műveltség egyéb elemei is, a politikai-ideológiai műveltség is voltaképpen csak alkalmazása során, tettekre válva, a politikai-ideológiai aktivitásban megnyilvánulva létezik, valósan.

Meg kell jegyeznünk, hogy a tudás, képesség-készség és a gyakorlati alkalmazás egysége – bár helytáll – a politikai műveltség esetében rendkívül problematikus. Igaz ugyan, hogy általában a tudás, a megismerés praktikus célú és rendeltetésű, az a funkciója, hogy reális célok kitűzését és elérését tegye lehetővé, szolgálja az értelmes cselekvést, a racionális gyakorlatot. A tudás ugyanis hatalom, amiért is a hatalmasok évezredek óta monopolizálták a tudás forrásait, legfőképpen a szabad időt és a rendszeres, tehát a leghatékonyabb tudás fő közvetítőjét, az iskolát, az oktatást.

A szocialista hatalom egyik első és fő teendője volt hazánkban is a megdöntött uralkodó osztályok művelődési monopóliumának megszüntetése, a kultúra demokratizálása. Sok jel arra vall, hogy az e téren elért, valóban történelmi jelentőségű eredmények ellenére sem jutottak el odáig, hogy a funkcionális műveltség-felfogás szűk határait az egész munkásosztály számára is elvben kitágítsuk egészen az ún. „ön-célú művelődés” létjogosultságának elismeréséig és intézményes támogatásáig. Közgondolkodásunkban kísért máig is az a nézet, amelyet 1904-ben így fogalmaztak meg: „Az iparosiskolának kétségtelenül egyik feladata: a leendő iparosnak értelmi kiképzése. És mi célja az értelmi kiképzésnek? Világért sem az, hogy az iparostanonc fejét tele tömjük fölösleges ismeretekkel; az sem, hogy az értelmi fejlesztéssel kivegyük és magasabbra emeljük őt, mint amennyire hivatásának köre megengedi...” A munkásosztály zömének műveltsége és művelődési lehetőségei még ma is jórészt szűken szakmaiak, illetve nagyrészt időöltés-szórakozás jellegűek.

Tudjuk persze, hogy a korszerű szakmai képzettség és képesség dolgában sem értük még utól saját lehetőségeinket, s hogy a szakember közvetlenebbül termelőerő, mint a művelt ember. Az ember, a munkásember azonban nálunk nemcsak termelőerő, munkaerő, hanem a társadalmiasított termelőeszközök tulajdonosa, a közelet alanya, a szocialista hatalom birtokosa is. A munkásosztály a szocialista társadalomban megőrzi termelő funkcióját, de ugyanakkor nélkülözhetetlen politikai-ideológiai funkciót lát el: a társadalom vezető osztálya. Ebben a minőségben is szüksége és joga van arra, hogy társadalmilag – államilag szervezett és finanszírozott keretek és formák között korszerű műveltségre tehessen szert.

További nehézséget jelent a funkcionális műveltségfelfogás

alkalmazása, a munkásosztály politikai műveltségének értékelése azért, mert egyrészt az ismeretek megszerzése, a képességek és készségek kialakítása- kialakulása, s méginkább ezek gyakorlati alkalmazása (az aktivitás) döntő mértékben a kialakult társadalmi viszonyok függvénye, a társadalom egész struktúrája által determinált, s ennek csak egyik – bár alapvető – komponense a munkásosztály. Másrészt az ismeretek mennyisége és minősége (igazsága, színvonala, rendszerezettsége stb.) csakúgy, mint a képességek és készségek színvonala, foka egy osztály esetében igen nehezen becsülhető meg, s leginkább bizonyos iskolázottsági olvasottsági stb. adatokkal jellemezhető, de végül is az aktivitás fokán és eredményességén mérhető le. Ez pedig különösen a politikai aktivitás esetében, nemcsak és nem elsősorban a benne megnyilvánuló műveltség-elemek hatása alatt alakul, hanem sokkal inkább az aktív alany (egyén, csoport, osztály) társadalmi helyzetének és környezetének hatása alatt. Végül messzemenően függ a konkrét történelmi szituációtól is, mindenesetre nagyobb mértékben, mint a birtokolt ismeretektől, elsajátított készségektől.

Az ismeretek mennyisége és minősége tehát konkrétan nem oly mértékben determináns faktora a műveltségnek, mint általában. Erre utal az a hétköznapi tapasztalat is, hogy a szükséges (szintű, rendezettségű) ismeret gyakran „menetközben”, munka közben is elsajátítható, hiánya pótolható, s ugyanakkor a „fejben lévő” tudás is „parlagon heverhet”, ha nem kap tért az alkalmazásra.

Külön figyelmet érdemel a politikai-ideológiai műveltség „avulásának” problémája. Ezt a kifejezést ugyancsak a szakmai műveltségre szoktuk alkalmazni, s csak újabban a tudományos-technikai fejlődés gyorsabb ütemével járó szakmai továbbképzés, átképzés szükségességének felismerése alapján. Véleményünk szerint azonban tanulságos analógia vonható meg e tekintetben is a munkásosztály szakmai és politikai-ideológiai műveltsége között (mindkét esetben figyelembe véve mind az ismereteket mind a képességeket- készségeket, s ezek gyakorlati alkalmazásait). Viszonylag lassú fejlődés esetén sem a szakmai, sem a politikai-ideológiai műveltség avulása nem okoz társadalmi méretű problémát, az egyének úgyahogy „megélik” ifjúkorukban szerzett ismereteikből, kifejlesztett- elsajátított képességeikből, készségeikből, s ezek gyakorlati alkalmazása, használata során szinte észrevétlenül történő továbbfejlesztéséből. Mindkét műveltségfajta állandó elemei vannak túlsúlyban változó elemekkel, tartalmaikkal szemben. Viszonylagos gyors és gyorsuló fejlődés esetén azonban a helyzet megváltozik, társadalmi problémává válik az egyének műveltségének továbbfejlesztése, mert sem a társadalom „nem él meg” az ifjúkori képzés során szerzett-átadott műveltségből, sem az egyének nem képesek megfelelni a fokozódó társadalmi követelményeknek, hiszen az egyén műveltsége nemcsak társadalmi produktum, hanem a társadalmi fejlődés faktora is. Megváltozik a műveltség állandó és változó elemeinek társadalmilag szükséges aránya, s ez nehéz helyzetbe hozza mind a társadalmat, mind az egyént. A szakmai műveltség esetében az állandó és változó elemek társadalmilag szükséges arányának megváltozását a tudományos-technikai-technológiai és közgazdasági környezet, feltételek megváltozása, vagy a változás lehetősége és társadalmi szükségessége okozza, tehát olyan társadalmi érdek, amellyel az egyén érdeke ellentmondásos egységben van. A politikai-ideológiai műveltség esetében a politikai-ideológiai környezet megváltozása vagy megváltoztatásának lehetősége és társadalmi szükségessége, a politikai-ideológiai tevékenység eredményei és kudarcjai, a politikai konfliktusok jellegének s megoldásuk módjának, kezelésük stílusának változásai az ok, te-

hát ismét csak olyan társadalmi (osztály-) érdek, amellyel az egyén érdeke ellentmondásos egységben van.

A szakmai műveltség esetében (a munkásosztályról szólva) az állandó és változó elemek arányának megváltoztatása tartalmilag azzal a következménnyel jár, hogy ez a műveltség rugalmasabbá, a változó körülményekhez és követelményekhez könnyebben alkalmazhatóvá válik, nem áll ellentétben mértékben a politikai fejlődés szükségleteinek, a korábbi politikai tevékenység eredményeiből (vagy kudarcaiból) szükségképpen levonandó konzekvenciák érvényesítésének, új stílus, új orientáció kialakításának.

Az analógia a munkásosztály politikai-ideológiai és szakmai műveltségének változása között, továbbá fennáll a tekintetben is, hogy mindkét esetben élenjárnak, élen kell járniok ebben a munkásosztály vezető politikai centrumainak és vezetéssel megbízott – gyakran tudományosan képzett – kádereinek, amelyeknek és akiknek kötelességük az új helyzetet, az új szükségleteket és lehetőségeket idejében felismerni, új elhatározásra jutni, s a gyakorlati konzekvenciák érvényesítését megszervezni. Az analógia, végül fennáll a tekintetben is, hogy a „továbbképzés” mindkét esetben „fentről-lefelé” történik, az átértelmezés, az orientáció, az új stílus, új módszerek, új szervezési módok tekintetében „fent”, majd „középszinten” s csak végül a tömegek szintjén jön létre az egyetértés, illetve megy végbe az elsajátítás, az új ismeretek megszerzése, az új képességek, készségek kialakítása, s ezek felhasználása.

Sajnos, az analógia tovább nem folytatható, pedig egyénilig is, társadalmilag is sok előnnyel járna, ha – a dolog természetéből adódó keretek között – jobban figyelembe vennénk mindkét művelődési szférában a második szféra tapasztalatait, szükségleteit, módszereit, képzési, továbbképzési formáit.

A szocialista fejlődés ugyanis azt tételezi fel, hogy a munkásosztály – tulajdonosi és uralkodó osztállyá válásából következő – politikai-ideológiai (vezető, irányító, hangadó, példamutató stb.) funkcióit ne csak állami és nem – állami osztályszervezeteinek apparátusa, választott vezetői útján, hanem egyre inkább és fokozódó mértékben saját napi politikai-ideológiai aktivitása útján is gyakorolja.

S ezen a ponton már lényegesen eltérő módon ítéli meg a közvélemény is, az egyén is a kétféle műveltség szükségességét, társadalmi és egyéni hasznosságát, s ezért megszervezésére és továbbfejlesztésére fordítandó energiák befektetését. A szakképzettség (valamilyen szintjének) megszerzését ma már az osztály közvéleménye is, az egyén is szükségesnek tartja, s az osztály fiatalabb nemzedékei elismerik a szakképzettség szintentartásának, továbbfejlesztésének, a szakmai továbbképzésnek szükségességét is. Erről a népgazdaság érdeke, s újabban a vállalati érdek is „gondoskodik”, még akkor is, ha egyelőre az egyén érdekeltsége a szakmai képzettség megszerzésében és a szakmai továbbképzésben nincs is arányban az egyéni ráfordításokkal. A Minisztertanács 1971 áprilisában határozott arról, hogy vállalati befizetésekből központi alapot kell képezni a szakmai képzés és továbbképzés finanszírozására, s 1972-től megkezdődött a szakmunkások szervezett továbbképzése. A munkás a szakképzettség valamilyen fajtájának és fokának elsajátításával válik képessé az osztály termelő funkciójának társadalmilag megbecsült fokon történő teljesítésére, ami kifejezésre jut (ma még nem eléggé) az arányosan magasabb egyéni jövedelmekben is.

A politikai-ideológiai műveltség, noha a munkásosztály másik alapvető társadalmi funkciójához, a politikai-ideológiai funkció teljesítéséhez „magasabb szinten” ugyanúgy nélkülözhetetlen, mint a szakképzettség a termelő funkció teljesítéséhez, sem társadalmi, sem egyéni törekvésekben nem kapja meg ma még azt a megbecsülést, ami megilletné. Igaz, az általános műveltség és ezen belül a politikai-ideológiai műveltség népgazdasági vagy egyéni „hozama” nem számítható, ha csak nem kezeljük külön szakma gyanánt; az azonban, hogy nem számítható, egyáltalán nem jelenti azt, hogy nincs, vagy elhanyagolható. A helyzet azonban az, hogy e tekintetben a tőkés társadalomtól örökölt feltételek és szemléletek maradványai erős hatással vannak még gondolkodásunkra: csak azok-

tól követeljük meg (és azok számára biztosítjuk a feltételeit) a politikai-ideológiai műveltséget „szakmunkás”, vagy „technikus” színvonalon, akik politikai-ideológiai tevékenységgel szakma gyanánt, valamilyen vezető funkcióban foglalkoznak, míg a munkásosztály tömegei e tekintetben tulajdonképpen csak segédmunkások, s csak igen kis részük éri el a „betanított munkás” – szintet. Más kérdés, hogy ez a helyzet történelmileg alakult ki, s alapvető akadálya a tömeges politikai-ideológiai művelődésnek a nehéz fizikai munkák tömegessége és az általános műveltségi bázis szűkös volta (a fizikai munkások közel 50 %-a nem végezte el a 8 általános iskolát). Ahhoz azonban, hogy magasabb színvonalon folytathassuk a szocializmus építését, ahogyan a párt X. kongresszusa elhatározta, nemcsak a termelő-szakmai tevékenységek magasabb színvonala, termelékenységének szükséges, hanem a politikai-ideológiai aktivitásé, a szocialista demokratizmusé is.

Igaz ugyan, hogy a szakmai képzésnek és továbbképzésnek, akár iskolarendszerben folyik, akár tanfolyamformában, része bizonyos „közismereti”, politikai-ideológiai anyag is. Ez azonban – eltekintve talán a szakközépiskolától és ennél magasabb fokú szakmai képzéstől – rendkívül kevés, minimális ismeretanyag elsajátítását jelenti, szinte csak terminológiai szinten, s így újratermeli a kétféle képzettség szintjének két-három fokú különbségét. (A szakmunkás politikai-ideológiai értelemben legfeljebb csak „segédmunkás” képzést kap, a mérnök talán „szakmunkás” szintűt.)

Igy igen nagy feladat hárul a politikai szervezetek tagsága körében szervezeten folyó politikai-ideológiai oktatásra a munkástömegek politikai-ideológiai műveltségének megalapozásában és továbbfejlesztésében. Itt most csak azt emeljük ki, hogy a politikai-ideológiai műveltség „avulása” természetesen – masszív társadalmi érdekből – azzal jár, hogy időnkénti „átképzésekre” van szükség, amelyek során olykor aránytalanul nagy energiát vagyunk kénytelenek befektetni, hogy elérjük a politikai-ideológiai műveltség és aktivitás szükséges „áthangolását”, „átértékelését”. Az ilyen „átképzések” alapja természetesen, a politikai-ideológiai helyzet objektív megváltozása (ill. ilyen változás megérett társadalmi szükséglete) csak másodsorban tudható be annak, hogy a párt nem mindig képes zökkenőmentesen biztosítani a távlati célok és az aktuális feladatok összhangját, a stratégia és a taktika egységét.

Az „átképzés”, a szakmai képzettség megújítása, megváltozása esetén is elég keserves dolog, nagy egyéni és társadalmi ráfordításokkal jár (gondoljunk a parasztból munkássá válás nehézségeire, időtartamára, vagy a szénbányászat egy részének visszafelkészítésével járó átképzési, elhelyezkedési problémákra). A politikai-ideológiai műveltség és aktivitás változó elemeinek „cseréje” az alapelemek áthangolása, átépítése, – sejtésünk szerint – messze meghaladja a szakmai átképzés gyötrelmeit, ráfordításait, s persze eredményeit is.

Ez azzal magyarázható, hogy a politikai-ideológiai műveltség specifikuma a személyes elkötelezettség tudatos vállalása, s ez messzemenően igénybe veszi a személyiség egész struktúráját, kölcsönhatásban csoport- és társadalom-pszichológiai tényezőkkel is.

Az 1945–1970 közötti negyedszázadban több ízben került sor ilyen, csaknem, vagy éppenséggel átfogó politikai-ideológiai „átképzésre” hazánkban. Ezek többnyire egybeestek a politikai-ideológiai helyzet (beleértve a nemzetközi vonásokat is) objektív változásaival, nem kis mértékben azonban a politikai-ideológiai orientáció hibáival magyarázhatók.

Alapvető tartalmát tekintve szocialista politikai-ideológiai műveltségünk megőrizte folytonosságát ezekben a változásokban, de a szituációk változásai konkrét értelmezésbeli különbségeket eredményeztek ebben az alapvető tartalomban is. Ezért olykor úgy tűnhet, hogy a szereplők valami gyökeres szakítás vagy újítás tudatában vitték végbe cselekvéseiket, a későbbi vizsgálat azonban éppúgy kimutatja a folytonosságot is, mint a szakaszosságot a munkásosztály politikai-ideológiai műveltségének tartalmi változásaiban. Fel kell tételeznünk azonban, hogy a mai magyar munkásosztály politikai-ideológiai műveltségére nemcsak az alapvető, a folytonosságot, a szocialista jelleget adó értékek a jellemzők, hanem valami igen

bonyolult és tanulmányozásra érdemes eloszlásban az egyes történelmi szituációk változó, konkrét és átmeneti tartalmi is, amelyek egy-egy réteg, vagy egy-egy személy számára – a szituációk mély átélése következtében – fontosabbaknak, alapvetőbbeknek tűnnek, mint az elméletileg kimutatható, valóban alapvető, folytonosságot, a szocialista jelleget adó értékek.

A tömegek, elsősorban a munkásosztály politikai-ideológiai műveltségének „karbantartása”, rendszeres felújítása és magasabb szintre emelése folytonos gondoskodást kíván. Ez természetesen azon múlik elsősorban, hogy a szocialista állam és a párt politikája mennyire képes megvalósítani a taktika és a stratégia egységét, a mai feladatok és a távlati célok összhangját.

BANDUR KÁROLY

Az üzemi demokrácia néhány kérdéséről

I.

Társadalmi, politikai és gazdasági életünk, ezen belül gazdaságirányítási rendszerünk fejlődésével mindinkább kiteljesedik az üzemi demokrácia. Ez azonban nem egyszerűen csak velejárója ennek a fejlődésnek, hanem szükségszerű követelménye, feltétele is.

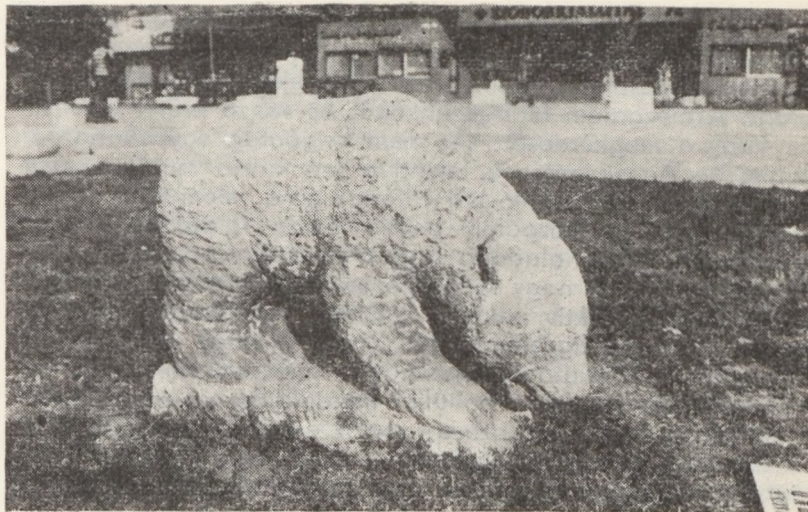
Szocialista gazdaságunk színvonalának további emelése, a dolgozók életkörülményeinek, életszínvonalának és munkafeltételeinek további megalapozott és rendszeres fejlesztése feltételezi a dolgozók széles tömegeinek, mindenekelőtt munkásosztályunknak cselekvő aktivitását, szocialista öntudatának, felelősségérzetének növekedését. Az üzemi demokrácia növekvő követelményeinek kielégítése jelentős mértékben hozzájárul a társadalmi építés feladatainak megértéséhez, a társadalmi tudatosság fejlesztéséhez, a gondolkodásnak, az emberi magatartásnak és cselekvőkészségnek az előttünk álló feladatok szintjére való felemeléséhez.

Az üzemi demokrácia a legalapvetőbb emberi tevékenység, a termelés területén érvényesül. Az építőmunka hatékonyságának – a műszaki fejlesztésen kívül – a dolgozók tudatos tevékenysége, kezdeményezése, alkotó készségének kibontakoztatása a legfőbb tényezője. Mindez csak a dolgozók öntudatán, önkéntességén alapulhat, és demokratikus úton, mint a dolgozók akaratának és törekvéseinek kifejeződése érvényesülhet.

Az üzemi demokrácia gyakorlóit elsősorban is a hatalmon levő osztály, a munkásosztály tagjai. Ezért beleszólásuk az ügyekbe, részvételük a szocialista tulajdonban levő vállalatok vezetésében és ellenőrzésében egyaránt politikai igény, és szükségszerű mind az állam, mind az osztály részéről.

Az üzemi demokráciának nagy jelentősége van a dolgozók kommunista nevelése, tudatuk fejlesztése szempontjából is. A dolgozók aktív idejük és tevékenységük nagyobb részét munkahelyükön töltik. Gondolkodásuk, magatartásuk alakításának legfőbb tényezője a munka és a munkával kapcsolatban szerzett sokféle élmény. Ugyanakkor a munkahely társadalmi közösség is, illetve azzá formálható, s amely a dolgozó ember nevelésének igen hatékony eszköze. A szocialista építés napi gyakorlatában és távlatában az üzemi demokrácia intézménye a legfőbb eszköz arra, hogy a dolgozók legalapvetőbb társadalmi tevékenységükkel, a munkával összefüggésben alakítsák emberi kapcsolataikat és munkafeltételeiket, hogy – dolgozó társaikkal közösséget alkotva – kollektív hatást gyakoroljanak saját létfeltételeikre.

Az üzemi demokrácia jelentőségét hangsúlyozni kell úgy is, mint a munkavégzéssel összefüggésben jelentkező egyéni és csoportérdek kifejezésre juttatásának, a társadalmi érdekek közötti egyeztetésének és az érdekek közötti jelentkező ellent-

Samu Katalin: MACKÓ

mondások megoldásának az érdekeltek és a társadalom számára is legalkalmasabb, kollektív eszközét.

II.

A gazdasági mechanizmus reformjával az üzemi demokrácia fejlődésének lehetősége és feltételei megváltoztak, alapvetően megjavultak. Mai gazdaságirányítási rendszerünk az állami vállalatoknál levő termelési eszközök felhasználásában lényeges változást hozott. Az állam a termelőeszközök közvetlen irányítását a vállalatokra ruházta. A megtermelt és realizált tiszta jövedelem jelentős része a vállalatoknál marad, amellyel önállóan gazdálkodnak. A dolgozók tulajdonosi jogokkal, személyesen és közvetlenül, a korábbinál jobban élhetnek. Egyúttal a dolgozók munkavállalói jogai is növekedtek, amelyeket a szakszervezet mint képviseleti szerv érvényesít elsősorban.

A vállalati önállóság és a döntési szabadság erőteljes fejlődése fokozta az igényt a döntések jó előkészítése iránt. Nagymértékben kibővül a dolgozók részvételének lehetősége a döntésekben. A nagyobb hatáskör egyúttal az üzemi demokrácia fejlődésének objektív alapja is. Olyan kérdések eldöntése került a vállalatokhoz, amelyeket a dolgozó kollektíva, vagy annak egy-egy csoportja jól ismer, így bele is tud szólni, még akkor is, ha az optimális megoldás módját nem tudja pontosan meghatározni.

A vállalatok gazdasági önállósága nemcsak a demokratizmus nagyobb lehetőségét nyújtja, hanem egyszersmind meg is követeli a demokratizmus fejlesztését. A jó döntés egyrészt feltételezi a vállalatban belül meglévő érdeellentétek egyeztetését és csökkentését. Az érdeellentétek egy részét éppen a demokrácia érvényesülése tárja fel. Az egyéni munkavállalói érdek – a bérek, a nyereség, a prémium, a munkakörülmények, a szakmai különbözőségek, a béren kívüli juttatások – és a vállalati érdek közti eltérések, ellentétek jobban felismerhetők, amelyek esetleg feltáratlanok maradnának a dolgozók véleményének meghallgatása nélkül. Másrészt a döntést optimális eredménnyel kell végrehajtani, a végrehajtók pedig a dolgozók.

Mindez jobban biztosítja a tömegellenőrzés feltételeit is. A demokratikus tömegellenőrzés a munka és a gazdálkodás hatáskörét növeli, tehát nélkülözhetetlen a szocialista vezetésben. A jogszabályok kifejezik azt a társadalmi felismerést, hogy az üzemi demokrácia fejlesztése szükségszerű és az állami törvényesség erejével is garantálva van. Törvények és rendeletek kötelezően írják elő az állami vállalatok vezetőinek ezzel kapcsolatos feladatait. Meghatározzák milyen természetű döntések előtt kötelesek meghallgatni és figyelembe venni a dolgozók véleményét, mely kérdésekben hozzanak közösen, egyetértésben döntést, és melyek azok a területek, ahol a döntési jog a dolgozó kollektívát, illetve annak képviseleti szervét, a szakszervezetet illeti meg.

A szocialista brigádmozgalmat az üzem dolgozói is sajátjuknak tekintik. Brigádtagok és brigádon kívüliek figyelemmel kísérik a mozgalom eredményeit, — sikereket és gondokat egyaránt. A mozgalom létjogosultságát és vonzó erejét bizonyítja, hogy a megkérdezett 146 nem brigádtag egybehangzóan helyes kezdeményezésnek tekinti a szocialista munkaversenynek ezt a módját. A 146-ból 133-nak az a véleménye, hogy a szocialista brigádmozgalom betölti azt a feladatát, hogy a munkásosztály leghaladóbb tagjait tömörítse magában.

A megkérdezettek nagy többsége szerint különösen a munkások közötti kollektív szellem erősítésében érezheti hatását. Ugyancsak igen figyelemreméltó, hogy a nagy többség (121 fő) szerint a brigádtagok alakítják a munkásközvéleményt, állásfoglalásaik segítik a politikai tisztánlátást és cselekvést.

Életképességének fokozása, vonzó erejének növelése csak akkor lehetséges, ha a jövőben még jobban látszik az a különbség, aminek a szocialista és a munkabrigádok között meg kell lennie. Abban, hogy a vállalatnál egyik-másik szocialista címet elnyert kollektíva tevékenysége sokszor éppen csak meghaladja, vagy eléri a kiválóan tevékenykedő munkabrigádok eredményeit, nemcsak ők a hibások, hanem az a szemlélet is, amely leszállítja a követelményeket, objektív akadályként fogadja el a különböző mulasztásokat, ezáltal devalválja a mozgalom társadalmi értékét.

A szocialista brigádmozgalom hármass célkitűzésének minden tagja azonos értéket kell, hogy képezzen. Az üzem szocialista brigádjainak tagjai az évek során számos tanújelét adták annak, hogy nemcsak dolgozni tudnak, hanem az élet más területein is új magatartás alapjait alakítják ki. 1971-ben például 1731 fő vett részt politikai oktatásban. Szakmai képzésben 1257 fő részesült. A szocialista brigádok életének jelentős vonása a szocialista humánus. Ezt bizonyítják a szolidaritási, illetve a szociális segítségnyújtás terén elért eredményeik. A női brigádok például 46 db. vietnámi takarót készítettek. Segítették az óvoda és a gyártelepen lakó idős nyugdíjasok lakásának karbantartását. A TV akció, az árvíz-károsultak megsegítése, ingyenes véradás, a vietnámi műszakok kezdeményezése, az 1971-ben teljesített 23312 társadalmi munkaóra ennek az életformát és magatartást átalakító törekvésnek csak egy-egy példája.

Ezek azok az ismérvek a szocialista brigádmozgalmaknak, amelyről Lenin a következőket írja: „... széles méretekben szervezett ingyenes munka formájában valami egészen új jön létre és van alakulóban, ami homlokegyenest ellenkezik minden régi kapitalista szabállyal és magasabb rendű, mint a kapitalizmust legyőző társadalom.”

Az elért eredmények mellett azonban a mozgalom továbbra is számos komoly problémával küzd. Kirajzolódott az utóbbi években néhány veszélyes tendencia, amiért nem csupán a mozgalom tagjait, hanem a mozgalom irányításával foglalkozó szerveket is felelősség illet.

1968-ig a mozgalom erőssége volt a munkafegyelem szilárdításában elért eredmény. Az utóbbi években viszont a munkafegyelem romlása tapasztalható az üzem életében. 1970-ben például igazolatlan hiányzásból 2232 munkanap kiesése volt a gyárnak. 1971-ben már 3057 munkanap. Az emelkedés nemcsak vállalati-, de sajnos jó néhány szocialista brigádnál is kimutatható. A problémát nem oldja meg az, amit a hideghengermű szocialista brigádja tett, hogy kizárták az igazolatlanul hiányzó brigádtagot, összeredményük javításáért.

A gondok közé tartozik a még mindig nagymérvű munkaerővándorlás, amely a törzsgárdára, a szocialista brigádokra is kiterjed. A szalagedző „Komarov” szocialista brigád többszörösen kitüntetett, a 40 fő tagjából 7 fő távozott 1971-ben.

A brigádok számának és taglétszámának növekedése:

A mozgalom sajátos problémája, hogy amennyire örvendetes, annyira figyelmeztető a fizikai dolgozók számának csökkenése. 1968-ban a 125 szocialista brigádnak 1935 fizikai dolgozó tagja volt, 1972-ben pedig a 141 brigádban 1752-re csökkent a számuk.

A mozgalom „felhígulása” a vállalatban belül is jelentkezik. 1967-ben az üzem területén még 32 munkabrigád tevékenykedett. Számuk 1971-re 3-ra zsugorodott. Nem jó dolog, hogy a szocialista brigádmozgalom nagy népszerűsége és társadalmi rangja miatt helytelenül értelmezett vállalati presztizsből elvi engedmények árán is gyarapítják a „szocialista” címmel felruházott brigádok számát.

A gondok között szükségesnek tartom annak említését is, hogy a funkcionáló brigádok nagyobb hányada zárt közösséget képez. Félnék az új tagok fogadásától, nem vállalnak rizikót. Pedig — például a fiatal pályakezdők fogadásával — elősegíthetnék beilleszkedésüket a munkába, a szakma megszerettetését és megbecsülését, valamint a munkahelyhez, vállalathoz való ragaszkodást.

Az üzem kollektívja előtt álló feladatok megoldásában a szocialista brigádok mozgósító szerepe a meghatározó, de a szocialista emberi viszonyok és a közösségi magatartás fejlesztése sok esetben még brigádon belül sem elfogadható.

Az előbbihez szervesen kapcsolódik a második követelmény, a tanulásnál, a kulturálkodásnál jelentkező nagyobb igény.

Ahogy telnek az évek, a vizsgált brigádok többségénél úgy zsugorodtak össze az ezzel kapcsolatos előírások. Például Oravec László 23 fős szocialista brigádjának 1972-ben az ezirányú vállalása a következő:

„6. a) A TIT rendezésében tartott előadásokon a brigád minden tagja részt vesz.

b) Politikailag képezzük magunkat.”

A gyártóeszköz gazdálkodás „Április 4.” műszaki szocialista brigádnaplójában is csupán ennyi olvasható:

„6. pont: Általános politikai és szakmai műveltségünk növelésére a következő vállalásokat tesszük:

a) Párt, szakszervezet és KISz szemináriumok különböző fokozatain 14 fő vesz részt.

b) Négy előadásból álló közigazgatási ismeretek tanfolyamán kollektíven részt veszünk.

c) Négy politikai tájékoztatót tartunk időszzerű kérdésekről.”

A brigádnaplókban általában a 6. pont tartalmazza a továbbképzésre vonatkozó vállalásokat, amiből arra lehet következtetni, hogy az éves programok üzemi tervjavaslatok alapján készülnek. A gond az, hogy ezekből a javaslatokból vállalási séma lesz és hamis útra vezet. Hiszen az egyes brigádtag személyiségétől — érdeklődési körétől, képességeitől, törekvéseitől — idegen kulturális vállalások, a valóságos életformától távol álló „szocialista” életkövetelmények csak formalitásokat eredményezhetnek.

Felmérések során a brigádtagoknak mintegy fele maga is elismerte, hogy hasonló vállalásaik többé-kevésbé formálisak. Megerősíti ezt a feldolgozott anyag azon része is, amelyből kiderül, hogy a brigádtagok többsége távol marad a közös programoktól. Aránylag egyöntetű a jelenlét a társadalmi munkában, a brigádtársak segítségével. Vonzó a poharazgatás is, szórakozóhelyeken.

A szocialista módon élni elv is alaposabb vizsgálódást igényelne a mozgalmat irányító szervek részéről. Ami az üzemben belüli együttélést illeti, e tekintetben úgy érzem nincs különösebb probléma, bár egyik-másik brigádtag esetenként megfélemlszik ezirányú önként vállalt kötelezettségéről. A brigádtagok többségét nagyfokú önfegyelem és öntudat jellemzi.

Arra a kérdésre viszont, hogy vajon odahaza a családban is azokat az emberi erőnyeket csillogtatják-e a brigádtagok, amelyeket az üzemben, nem sikerült választ kapnom. Ez a kérdés nem a bizalmatlanságból, hanem a tökéletesebbre való törekvés igényéből fakad. Olyan formát kialakítani, amely e tekintetben is segít a mércét magasabbra állítani a mozgalom közele feladatai közé tartozik.

A szocialista brigádmozgalmában tehát még sok a gond és probléma, de a vizsgálódás során megerősödött bennem az a tudat, hogy a mozgalomban tevékenykedők többsége hajlandó az egyre növekvő követelményekhez igazítani lépéseit, mert igényesebben, szebben és kulturáltabban akarnak élni.

szakszervezetek iskolaszerepének lényege az, hogy neveljék, bátorítsák a dolgozókat a véleménynyilvánításra, a résztvételre, a beleszólásra, a bírálatra, a szóban forgó kérdések megvitatására.

A szakszervezetek akkor teljesítik az üzemi demokrácia fejlesztésében rájuk háruló feladataikat, ha a dolgozók felismerik az egyéni, a vállalati és a népgazdasági érdek közötti összefüggést; ha felismerik megváltozott szerepüket a termelésben; ha élnek mindazokkal a jogokkal, lehetőségekkel, amelyekről már korábban szó volt.

A szakszervezetek tudatformáló szerepe arra irányul, hogy a közösen kialakított célokat és feladatokat a dolgozók elfogadják, és a végrehajtásában a társadalmi aktivitás igényével vegyenek részt. A végrehajtásra történő nevelés, mozgósítás kifejezésre jut a szocialista munkaversenyben, a szocialista brigádmozgalomban, az újitómozgalomban, és minden olyan tevékenységben, amely a termelés és az üzem gondjainak megoldását segíti elő.

A szakszervezetek a demokratizmus iskoláinak a szerepét akkor töltik be, ha minden dolgozó számára biztosítják az üzemi demokratizmus gyakorlásának lehetőségét. Különösen fontos, hogy az ifjúság és a nők körében megkülönböztetett nevelő tevékenységet fejtsenek ki, hogy ők is éljenek a demokratizmus lehetőségeivel.

Az üzemi demokrácia összefügg a szakszervezetek érdekképviselői és érdekvédelmi szerepével. Miután a dolgozók nemcsak tulajdonosok, hanem munkavállalók is, az utóbbi minőségükben a napi és anyagi érdekek nagy szerepet játszanak. Az üzemi demokrácia lehetőséget ad arra, hogy a munkavállalói érdekeket az üzemi demokrácia fórumain a dolgozók közvetlenül is érvényesítsék.

A szakszervezetnek a vállalat gazdálkodásával összefüggő tevékenysége is alapvetően a dolgozók érdekvédelmét szolgálja. A szakszervezeti bizottság (SzB), vagy a vállalati szakszervezeti tanács (vszt) évenként véleményezi a vállalat tervét. Ez a véleményezés a dolgozók nevében és érdekében lehetőséget ad arra, hogy a termeléssel összefüggésben érvényt szerezzenek annak az elvnek, hogy az életkörülmények állandóan javuljanak.

A gazdálkodásba és igazgatásba való beleszólás egyik módja az, hogy a szakszervezetnek joga van – mint képviselői szervnek – arra, hogy véleményt mondjon a gazdasági vezetők kinevezése, leváltása és minősítése alkalmából. E képviselői jogban kifejezésre jut, hogy szocialista körülmények között a dolgozó beleszólhat abba, hogy kik legyenek a gazdálkodásban a vezetői. A véleményezés joga a testületé és nem egy személyé.

A dolgozók beleszólása a vállalati tervbe és a vezetők személyi megválasztásába olyan üzemi demokratikus jog, amely csak szocialista körülmények közt létezhet.

A kollektív szerződés megkötése az SzB, illetve a vszt joga. A kollektív szerződés megkötése előtti viták, megbeszélések szintén az üzemi demokrácia megvalósulásai is, hiszen ezeken a dolgozók beleszólnak a munkaviszony, a bérek, a béren kívüli juttatások, a munkavédelmi, egészségügyi, a kulturális és a sportügyek alakításába, a vállalati gazdálkodás egyéb kérdéseibe.

A kollektív szerződés betartásának a tömegek részéről történő ellenőrzése a gazdasági vezetők bizonyos tevékenysége feletti társadalmi ellenőrzés is, és mint ilyen az üzemi demokrácia része.

A szakszervezetek belső életének demokratizmusa, a szakszervezeti taggyűlés, a szakszervezeti demokrácia keretébe tartozik, de szoros kapcsolatban áll ez is az üzemi demokráciával. A szakszervezeti taggyűlés tehát közvetve az üzemi demokrácia szerve is.

Ezek közül azokat a kérdéseket, amelyek a gazdasági vezetéssel közös megállapodást kívánnak, a szakszervezeti vezető szerv „áttételezi”, azaz a vezető szerv fogja érvényesíteni őket, mint a dolgozók jogát. Itt az üzemi demokratizmus, a képviselői demokrácia formájában jut érvényre.

Az üzemi demokrácia érvényesítésében és fejlesztésében a párt és szakszervezeti szervek mellett jelentős politikai feladat

hárul a KISz vállalati, üzemi intézményi szerveire is. A szocialista demokrácia kiszélesítésének, fejlesztésének kedvező feltételei sürgetően vetik fel a dolgozók egyre szélesebb tömegeivel együtt az ifjúság aktív részvételének szükségességét is a társadalmi-politikai életben. E munka feltételei részint az ifjúság mozgósítását a társadalmi-gazdasági célok végrehajtására, részint az üzemi demokrácia kibővült, új lehetőségei között az ifjúság jogainak, érdekeinek védelmét.

A munkásfiatalok az üzemi kollektívák teljes jogú tagjai. A KISz feladata, hogy megértesse a fiatalokkal, mi az üzemi demokrácia szerepe, mi a joguk, lehetőségük a részvételre, a beleszólásra. Véleményükkel, javaslataikkal, érdekeik kifejtésével, bírálatukkal, ötleteikkel segítik a fiatalok is a döntések elhatározások kialakítását. Az üzemi kollektíva fontos fórumain ugyanúgy részt vesznek a közügyekben, mint a felnőttek. Emellett jogaik, sajátos érdekeik érvényesítéséhez más fórumokkal is rendelkeznek.

Az üzemi demokratizmusra áttételesen kihat a KISz belső demokratizmusának fejlettsége vagy éppen hiányossága. A KISz taggyűlése nem közvetlenül az üzemi demokrácia fóruma, hanem a KISz demokratizmusát fejezi ki. A KISz taggyűlés – mint az alapszervezet legfőbb szerve – biztosítja a fiatalok közvetlen részvételét az őket érintő döntések meghozatalában.

A szocializmus teljes felépítésének szakaszában fokozott követelmény a dolgozó tömegek aktív részvétele. Ezt szolgálja az üzemi demokrácia fejlesztése is, amelynek ez az írás csak néhány vonatkozását érintette.

Befejezésül hangsúlyozni kell, hogy az üzemi demokráciát folyamatként kell felfognunk, olyannak, amely állandóan mozgásban van, fejlődik, szélesedik, amelynek érdemi kibontakozása társadalmi és gazdasági helyzetünk fejlődésének függvénye.

id. Szabó István: DÓZSA

Szocialista brigádmozgalom

A szocialista brigádmozgalomnak gazdasági, politikai és nevelési szempontból rendkívüli jelentősége van. 1958 után a brigádmozgalom széleskörű elterjedésének oka az, hogy a dolgozók sajátjuknak tekintik a szocializmus építésének ügyét és azt tettekkel is szolgálni kívánják. A verseny tartalma, célkitűzései kifejezik a gazdaság, a munkásosztály, általában a dolgozó tömegek érettségi szintjét.

A szocialista brigádmozgalom méreteinél fogva is fontos tényező gazdasági célkitűzéseink megvalósításában. A gazdálkodás, a termelés hatékonyságának a korszerű munka- és üzemszervezés tökéletesítéséhez szervezett kollektívát biztosít. E tekintetben a mozgalom nem kezelhető formaként, amelyet „kivülről”, „felülről” kell megtölteni tartalommal. A mozgalomban a tartalom és forma egységet képez, mert a brigádok vállalásai: „szervezett, fegyelmezett, lelkiismeretes munka”, a „jó minőségű, korszerű termék előállítás”, az „idő és költségfordítások csökkentése”, a gazdasági fejlődésünk kulcskérdései.

A mozgalom politikai szempontból sem kezelhető az értéke alatt. Napjainkban száztízezer kollektívában egymillió-kétszáz-ezer dolgozó törekszik arra, hogy egyre jobban megfeleljen a hármass normatívának. Ezek az önként vállalt célok arra irányulnak, hogy azt támogassák, ami a munkáshatalmat előre viszi, ami a szocialista rendszerünk célja, ami rendszerünk számára hasznos, ami elveink szerint igazságos, erkölcsös. A brigádmozgalom nevelési jelentősége is számottevő: olyan lényeges kollektív forma, amely a szocialista emberi viszonyok, érintkezési formák kialakulásához széles keretet biztosít.

A szocialista brigádmozgalom útját, mai eredményeit, gondjait, szemléletesen példázza egy, a Salgótarjáni Kohászati Üzemekben végzett vizsgálódás néhány tapasztalata.

Az üzem területén a munkaverseny mozgalom az ellenforradalom leverését követő átmeneti visszaesés után – a dolgozók legjobbjainak kezdeményezésére – újraéledt, és jelentős mértékben segíti a vállalati eredmények elérését.

A kohászati üzemből a hároméves terv időszakában bontakozott ki a mozgalom. 1959-ben 15 brigád 208 tagja indult harcra a szocialista cím elnyeréséért. A következő években a növekedés ugrásszerű lett. 1960-ban már 47 brigád 753 tagja lépett a munkaverseny „magasabb iskolájába”.

A brigádok célkitűzései között ekkor alapvetően gazdasági fejlődést elősegítő vállalások szerepeltek. Például a termelési felfutás biztosítása, a termelékenység növelése, az üzemidő jobb kihasználása, a selejtszűrés csökkentése, az importárak hazai gyártásának elősegítése, stb., amelyek összhangban voltak a vállalati tervfeladatokkal.

A brigádmozgalom tömegessé válását bizonyítja, hogy 1966-ban már 118 brigád tűzte ki célként a szocialista cím elnyerését. A szocialista cím elnyerésének feltételeit az első két évben a brigádok 33 %-a tudta teljesíteni. A harmadik és negyedik évben a versenyben indultak 55 %-a, 1966-ban a brigádoknak 80 %-a felelt meg a követelményeknek.

Az üzem területén 1967-ben 125 szocialista brigád 2219 fővel vett részt a mozgalomban. Kollektív verseny folyt a gyár-részlegeknél, üzemeknél, főosztályoknál a szocialista cím elnyeréséért, egyéni verseny a szakma kiváló mestere címért stb. A különféle versenyformák jól kapcsolódtak egymáshoz és lehetőséget adtak arra, hogy a vállalat dolgozóinak mintegy 85 %-a szervezett munkaverseny keretein belül dolgozzon.

A szocialista brigádok szerepe a vállalati eredményekben egyértelműen pozitív. A brigádok célkitűzései között csaknem mindenütt helyet kaptak az újításra vonatkozó felajánlások.

A minőségi fejlődés – a termelésben elért eredmények mellett – kifejezésre jut a brigádok szakmai, politikai képzettségének növekedésében, az általános műveltségi szint javulásában is. 1967-ben általános iskolai oktatásban 56 fő, középiskolában 53 fő, egyetemen 14 fő, politikai oktatásban 1250 fő, szakmai oktatásban 454 fő vett részt.

A szocialista brigádmozgalom eredményei a Salgótarjáni Kohászati Üzemeknél

Megnevezés	1968	1969	1970	1971	1972
Brigádtagok száma/fő	2277	2353	2264	2256	2358
Társadalmi munka/óra	10194	14235	10280	23312	28021
Politikai oktatás/fő	1594	1432	1348	1731	1951
Szakmai oktatás/fő	577	695	892	1257	800
Vállalás, teljesítés/mFt	10205	6453	10303	22469	12435

1968-ra a szocialista brigádmozgalom tömegmértékűvé vált, a vállalatban belül az egyéni és kollektív versenyformákkal – mint a „Kiváló Dolgozó”, „Kiváló Ifjú Mérnök”, „Kiváló Technikus és Közgazdász”, a „Szakma Ifjú Mestere”, a „Kiváló Újító” a gyár-részleg közötti „Szocialista Üzem” és a „Szocialista Műhely” cím elnyeréséért folyó szocialista munkaverseny – kiegészülve hatalmas lehetőségeket rejt magában.

A brigádmozgalom része a szocialista munkaversenynek, abból nőtt ki, annak magasabb formája. A szocialista brigádmozgalom megtestesíti a munkásosztály célját, kifejezi azt a felismerést, hogy a hatalom birtokában a szocializmus célkitűzései nem valósulnak meg önmaguktól, automatikusan. Ezt áldozatos, kitartó, szívós munka eredményeként a munkások, a dolgozók legszélesebb rétegeinek tömeges bevonásával lehet csak megvalósítani.

A vállalat dolgozóinak létszáma az 1957. évi 3600 főről 1969-re 4583 főre növekedett. A szocialista brigádokban tevékenykedők száma 1969-ben 2353 fő, az össz. dolgozók 51,3%-a.

A szocialista brigádmozgalom üzemen belüli kialakulását, fejlődési folyamatát kutatva 1971 decemberében felmérést készítettem, amely során 163 szocialista brigádtagtól és 146 nem szocialista brigádtagtól kaptam választ a mozgalommal kapcsolatos kérdésekre.

A felmérések során kapott és a már feldolgozott adatok is bizonyítják, hogy a mozgalom létrejött a munkások állásfoglalását, érzelmi és értelmi azonosulását fejezi ki a szocialista célokkal.

A megkérdezett 163 szocialista brigádtag arra a kérdésre, hogy kinek, vagy minek a hatására vesz részt a szocialista brigádmozgalomban, a következő válaszokat adta.

Kinek, vagy minek a hatására vesz részt a szoc. brigádmozgalomban:	Törzsgárdából párttag (65 fő)	Nem törzsgárda, párttag (4 fő)	Nem törzsgárda, nem párttag (18 fő)	Törzsgárda nem párttag (86 fő)
Barátja	2			1
Munkatársa	6		3	20
Vezetője	9		2	5
Pártszervezet	9	1		7
Szakszervezet	7		1	8
Jobb munkalehetőség	1			4
Magasabb jövedelem	6		1	10
A mozgalom vonzóereje	48	4	4	58

A kapott eredmény erősíti azt a felfogást, hogy az ipari üzeinkben folyó munkaversenyt – így a szocialista brigádmozgalom is – a munkásosztály önfejlődési folyamatának részeként – tehát a dolgozók által kezdeményezett és tömegessé tett – magasabb típusú versenyformaként kezeljük, amelyben kibontakozásától kezdve tükröződik, hogy a szocialista célok, az elérésükhöz szükséges gazdasági feladatok a tömegek programjává vált.

A szocialista brigádmozgalom létrejöttét és szerepét méltatva Kádár János a szocialista brigádvezetők III. országos tanácskozásán a következőket mondta: „Jelenleg egyidejűleg két ösztönző erő hat: az erkölcsi és az anyagi. Az erkölcsi ösztönzés nagy erejére ragyogó példa ma a szocialista brigádmozgalom. Mert igaz ugyan, hogy itt a munkát anyagiilag is dotálják, de mindaz amit a szocialista brigádok végeznek, azt nem lehet megfizetni. A brigádok ugyanis olyasmit is adnak a társadalomnak, aminek nincs is ára, ami tehát megfizethetetlen.”

Új lökést adott a fejlődésnek a nyereségérdekeltség is. Maximális nyereséget csak akkor képesek tartósan biztosítani, ha az eszközöket és az élőmunkát a legcélszerűbben használják fel, és kielégítik a változó piaci igényeket. De az eszközökben és a munkaerő felhasználásában rejlő tartalékokat leginkább a dolgozók ismerik. Felhasználásukban pedig azért érdekeltek, mert mennél nagyobb a nyereség, annál több pénz marad a vállalatnál a saját alapok képzésére.

A fejlesztési alap felhasználásában az igazgatóé a döntés joga, de kihatásai miatt meg kell hallgatnia a dolgozókat, illetve képviselői szerveik véleményét és figyelembe kell vennie azt. Ez is csak a demokratizmus révén biztosítható. A vállalati részesedési alap az elért nyereség szerint nagyobb vagy kisebb. A felosztását és felhasználásának szabályozását az igazgató és a dolgozókat képviselő szakszervezet, közös megállapodással, a kollektív szerződésben rögzíti.

Mindehhez járul, hogy az önállóság és anyagi érdekesség egyúttal a kockázatok vállalását, a döntések következményeinek viselését is jelenti. A közös kockázat erősíti a vezetők és a beosztottak, illetve a dolgozók különböző csoportjainak egymásrautaltságát.

A felismert egymásrautaltság a kollektív szellem fejlődését, a kölcsönös törődést, segítséget eredményezheti, ami — hatékony politikai és tudatos szervező munkával párosulva — szocialista kollektív szellemmé és aktív cselekvéssé alakul.

A pártszervezeteknek, a vállalat gazdasági-műszaki vezetőinek, és a tömegszervezetek vezető szerveinek feladata, hogy ezt tudatosan szervezzék, irányítsák, és ezzel gyorsítsák a demokratizmus fejlődését. A fejlődés üteme azonban az eszmei harc hatékonyságától is függ. Meg kell változtatni egyes vezetők és beosztott dolgozók hibás nézeteit, hogy ezzel elhárítsuk a szubjektív akadályokat. Ezért mondjuk, hogy politikai feladat a lehetőségekből és az igényekből fejlett üzemi demokratizmust formálni.

III.

Az üzemi demokrácia a munkásosztály politikájának gyakorlati érvényrejuttatását szolgálja. A párt az üzemi demokráciát olyan eszköznek tekinti, amely eredményesen szolgálhatja a dolgozók beleszólását a vállalatok gazdálkodásába, tudatosabbá válhat a végrehajtásban, a gazdaság ellenőrzésében való részvételük.

A pártszervezeteknek és szervezeteknek megvan a saját politikai felelősségük és kötelességük az üzemi demokratizmus megvalósításában. Mindenekelőtt a pártszervezetek — mint a társadalmi élet valamennyi szférájában — politikai irányítói az üzemi demokratizmus szervezéséért felelős gazdasági vezetőknek és társadalmi szervezeteknek. Eszmeileg, ideológiailag, politikailag orientálják a kommunistákat, hogy felelősen cselekedjenek az üzemi demokrácia érvényesítéséért.

Az üzemi demokrácia fejlesztését, tökéletesítését a megszokott, régi módszerek továbbélése, a bürokratizmus nem kis mértékben hátráltatja.

A bürokratikus módszerek jelentkezhetnek mind az egyszemélyi felelős vezető, mind a szakszervezeti szervek munkájában. Az üzemi demokrácia fórumainak felszínes előkészítése, a tájékoztatást célzó beszámolóknak a statisztikai adatok mechanikus felsorolása, stb. mind a formalizmus, a vezetők közömbösségének megnyilvánulásai. A párt szerveinek van meg egyedül az a lehetősége, ami kötelességük is, hogy a politikai irányítás eszközeivel készítsék és kötelezzék a gazdasági vezetésben, a szakszervezetben dolgozó kommunistákat a bürokratizmus, a formális módszerek megelőzésére és felszámolására.

A pártszervezetek szervező és irányító munkája mellett a pártszervezetek belső élete is széleskörűen érinti és ösztönzi az üzemi demokrácia fejlődését. Nagy hatással van az üzemi demokrácia színvonalának alakulására a pártdemokrácia fejlesztése, s a párt tagjainak olyan magatartása, amely a többi dolgozókat demokratikus jogaik és kötelességeik gyakorlására készíti.

Az üzemi demokrácia fejlesztésének elengedhetetlen feltétele, a pártszervezetek sokoldalú ideológiai és politikai nevelő munkája a vezetők és a tömegek között. Kíváncsú, hogy a

vezetők és beosztottak helyesen értelmezzék az egyszemélyi felelős vezetés és az üzemi demokratizmus elvének együttes alkalmazását. A szocialista gazdaságirányítás két alapelve dialektikus kapcsolatban van egymással, érvényesítése a mi viszonyaink között kötelező.

A pártszervezetek politikai eszközökkel hangolják össze az üzemi demokráciát megvalósító gazdasági és társadalmi szervezetek tevékenységét. Az összehangolt, tervszerű munka alapul szolgál a párt, a gazdasági, a KISZ, valamint a szakszervezeti szervek közötti — elvi alapon nyugvó — együttműködésre, az üzemi demokrácia színvonalának emelésére, a formális elemek csökkentésére.

Az üzemi demokrácia testületeiben a pártszervezetek — a párt tagjai útján — részt vesznek a különböző ellentmondások és feszültségek okainak feltárásában, az eltérő érdekek egyeztetésében. Előfordulhat például, hogy az egyetértés körébe tartozó valamely témában nem jön létre egység a képviselői szervek és a gazdasági vezetők között, nézeteltérés támad az egyszemélyi vezetés és a képviselői testület között. A pártszervezeteknek feladata, hogy — akár a képviselői testület ülését megelőzően is — az egyszemélyi vezető és a képviselői szervek között keletkezett ellentmondások, nézeteltérések egyeztetésén, illetve megoldásán dolgozzanak.

A pártszervezetek politikai irányító és szervező munkája a szocialista üzemi demokratizmus érvényesítésére a párt munkájának csak egy részét képezi, de ez beilleszkedik a pártélet fejlesztését, a kommunisták felkészítését, a gazdasági és szakszervezeti szervek pártirányítását szolgáló feladatokba.

IV.

A dolgozók beleszólási joga az üzem életébe, a gazdálkodásba, a vezetésbe erőteljesen kifejezésre jut a szakszervezetek képviselői tevékenységében. A szakszervezetek a „tömörítés, az egyesítés iskolái, az igazgatás, a gazdálkodás iskolái, a kommunizmus iskolái” alapvető funkciójával egybeesik tartalmilag és módszertanilag mindaz, ami az üzemi demokratizmus tartalmát és módszereit jelenti. A demokratizmus a szakszervezetek múltjában gyökerező történelmi tradíció. A szakszervezetek érdekképviselői és érdekvédelmi tevékenysége számos olyan elemet foglal magában, amely az üzemi demokrácia adta jogokat, politikai, erkölcsi elvárásokat érvényesíti.

A szakszervezetek objektíve azért alkalmasak az üzemi demokrácia szerveiként való működésre, mert soraikba tömörítik a bérből és fizetésből élők túlnyomó többségét. Szervezeti rendszerük igazodik a gazdasági vezetés szervezeti rendszeréhez és így a szakszervezetek vezető szervei mint választott képviselői testületek mindenütt jelen vannak, ahol a dolgozók ügyeiről tárgyalnak vagy döntenek. A szakszervezetek megfelelnek annak a lenini követelménynek, hogy a szocializmus építése időszakában minden dolgozót tanítani kell bizonyos fokon a gazdálkodásra, az igazgatásra.

A szakszervezetek azért is működhetnek az üzemi demokratizmus szerveiként, mert tevékenységük szocialista osztálycélokat szolgál, mert politikai szervezetek, mert egyértelműen elkötelezettek a munkásosztály történelmi célja, a szocializmus megvalósítása szempontjából.

A szakszervezeteknek és a gazdasági vezetőknek közös feladatuk biztosítani az üzemi demokrácia közvetlen fórumainak rendszeres működését. A szakszervezeti szervek sajátos feladata és külön felelőssége, hogy kezdeményezik, segítik a termelési tanácskozások, brigádértekezletek, üzemi gyűlések megtartását és ellenőrzik a gazdasági vezetők e vonatkozású tevékenységét.

Mivel a gazdálkodás és igazgatás sokféle ismeretet feltételez, a szakszervezeteknek gondoskodniuk kell arról, hogy a szükséges ismeretek, információk valamilyen módon — legtöbbször a gazdasági vezetők személyén keresztül — eljussanak a dolgozókhoz. Csak így lesznek képesek az igazgatásban, a gazdálkodásban érdemi módon és felelősségteljesen beleszólni. Biztosítsák a szakszervezeti szervek, hogy a dolgozók tudomást szerezzenek javaslataik, ötleteik, beleszólásuk helyességéről vagy helytelen voltáról.

A szakszervezetek szervezik, mozgósítják a dolgozókat az üzemi demokrácia közvetlen fórumain való részvételre. A

Szocialista demokrácia - szocialista állam

A szocialista demokrácia biztosítja, hogy a tömegek megismerjék a szocialista építés gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális feladatait; tudatosan aktív részt vállaljanak az építőmunkában; ellenőrizzék, hogy az állami, gazdasági, hivatali s egyéb szervek és intézmények munkája a köz javát szolgálja.

Ez a szocialista demokrácia kiterjesztésének lényege. Ezért mondhatjuk tehát, hogy a szocialista demokrácia lényegében a proletáriátus államhatalmának és társadalmi berendezkedésének fejlettebb, a szocializmus teljes felépítése feladatkörének és időszakának megfelelő formája. Nem ellentét a proletáriátus diktatúrájával, hanem annak a fejlődésben elért magasabb formáját testesíti meg.

Vannak, akik még mindig valamiféle „abszolút” „tisztá” demokrácia illúzióját kergetik, olyan államrendről álmodoznak, amely kivétel nélkül mindenki számára demokráciát biztosítana. Ilyen államrend nem volt és a mi korszakunkban egyelőre nem is lehetséges. Eppen ebből következő, hogy a szocialista demokrácia kiszélesítése – akárcsak forradalmi építőmunkánk megelőző szakaszai – nem egyszerű diadalmenet. A dolgozó tömegek demokráciáját csak a szocializmus teljes felépítésének talaján lehet kibontakoztatni, s csak úgy, ha eközben leküzdjük az építőmunka, a politikai, a társadalmi élet, a kultúra és az ideológia területén óhatatlanul jelentkező antiszocialista jobb- és „bal” oldali torzításokat és tendenciákat, s harcolunk azok ellen, akik a szocialista demokráciát a szocializmus ellen akarják felhasználni.

A szocialista demokrácia fejlesztése a leghatékonyabb formája a tömegek eszmer-politikai nevelésének is. Kétsegtelen: a szocialista tudatformálásban mással nem pótolható eszmer-politikai nevelés és önképzés mellett döntő szerepe van a társadalmi gyakorlatnak. Ma megvannak az objektív feltételek anhoz, hogy újabb és újabb milliókat tegyünk a szocializmus tudatos építőivé. A falun és a városban tízezrek és százvezredek, akik eddig csak saját gondjaikkal törődtek, s nemigen tekintettek utcájuk, falujuk határára túlra, most az egész ország ügyeinek intézésében vesznek részt, az ország építésében nemcsak mindennapos üzemi, hivatali, termelőszövetkezeti tevékenységükre, hanem közügyekben tett javaslatokra, elgondolásaikra, önkéntes munkájukra is támaszkodhatnak. Az üzemi demokrácia torumain, a szakszervezetekben, a Kommunista Ifjúsági Szövetségben, a népi frontbizottságokban most minden lehetőség megvan eleven, pezsgő vitaszellemmel kialakítására, az üzem, a vállalat, az adott község, a kerület és a város – s ezáltal az egész ország – gondjainak megtárgyalására, a közös teendők kialakítására.

(Kállai Gyula „Szocializmus, népi front demokrácia” c. könyvéből)

Szocialista államunk továbbfejlesztésének, az egyetemes népi állam kialakulásának kulcskérdése a szocialista demokratizmus mind szélesebb körű kibontakoztatása. A törvényalkotás folyamatában támogatni kell a népi kezdeményezéseket és gyakrabban kell széles körű tanácskozásokat szervezni a néppel. A szocialista demokrácia fejlődésének fontos követelménye, hogy a lakosság minél szélesebb rétegei kapcsolódjanak be közvetlenül is a közügyek intézésébe. Erre alkalmasak a helyi tanácsok, amelyek államhatalmi szervek és egyben a nép legátfogóbb tömeg szervezetei is. A tanácsok a lakosságot közvetlenül érintő kérdéseket – a társadalmi érdekek és a szakszerűség betartásával – a lakosság közvetlen részvételével döntenek el. Küzdeni kell a szocialista demokrácia fejlődését akadályozó, a lakosság öntevékenységét korlátozó bürokratikus szemlélet és ügyintézés ellen.

Küzdeni kell a szocialista demokrácia fejlődését akadályozó, a lakosság öntevékenységét korlátozó bürokratikus szemlélet és ügyintézés ellen. Az állami szervek hatásköréből mind több feladat közvetlenül a társadalmi szervek és a tömegszervezetek hatáskörébe kerül. A szocialista demokratizmus fejlődését jelzi, hogy a társadalmi szervezetek mindinkább részt vesznek az állami szervek tevékenységének támogatásában és az állami munka ellenőrzésében.

A proletárdiktatúra és az egyetemes népi állam között nincs merev válaszfal. Amilyen mértékben a proletárdiktatúra betöltötte történelmi hivatását, olyan mértékben alakul át egyetemes népi állammá. Az egyetemes népi államban a proletárdiktatúra demokratikus vonásai fejlődnek tovább, a proletárdiktatúra államának új tartalma teljesedik ki. Fejlődésünk jelenlegi szakaszában azzal segítjük ezt a folyamatot, hogy a társadalom és az állam erejét a gazdasági és a kulturális építőmunka felépítésére összpontosítjuk.

(Az MSZMP VIII. kongresszusának határozatából.)

A legutóbbi években tovább erősödött a szocialista demokrácia, megélénkült a közélet. A korábbi időszakhoz mérve fokozódott a dolgozók aktivitása a közügyek tárgyalásában, s jelentős rétegek vitatták meg a gazdasági építés kérdéseit, a nemzetközi, társadalmi, kulturális problémákat. A dolgozók részvétele az állami, a társadalmi, a helyi ügyek intézésében mégsem fejlődött kielégítően. A szocialista demokrácia továbbfejlesztésének fontos eleme a helyi szervek jogköreinek kiszélesítése. Biztosítani kell a tanácsok számára az önálló pénzügyi gazdálkodás lehetőségét a kommunális fejlesztés területén, a kulturális, valamint a szociálpolitikai igények kielégítésében. Szükséges a tanácsok szerepének, hatáskörének pontosabb meghatározása – egy új tanács törvényben.

Az új gazdasági mechanizmus bevezetésével nagyobb lehetőség nyílik a demokrácia fejlesztésére az üzemekben. A kérdések többségében a vállalatok, az üzemek vezetői maguk döntenek, és számukra is fontossá válik, hogy kollektívájuk tapasztalataira, véleményére támaszkodjanak. Ugyanerre az irányba hat a fokozódó anyagi érdekltség. A dolgozók anyagilag is érdekeltté válnak abban, hogy a vezetők figyelmét idejekorán felhívják a gazdálkodás hiányosságaira, s velük együtt közreműködjenek a hibák kijavításában.

A szocialista demokrácia kiterjesztésében alapvető a dolgozó tömegek politikai tudatának fejlesztése, a rendszeres, sokoldalú tájékoztatás és olyan politikai légkör megteremtése, amelyben kötelességüknek érzik, hogy mint az ország gazdái, részt vegyenek minden fontos kérdés eldöntésében. Ebben fontos szerepük van a szakszervezeteknek, a Hazafias Népfrontnak, a KISZ-nek, a nőmozgalomnak és általában a tömegszervezeteknek, – mozgalmaknak, amelyeknek feladata kiszélesül, gazdagabb tartalommal telik meg.

Az új választójogi törvény, az egyéni választókerületek bevezetése további lépés a szocialista demokrácia fejlesztésének útján. Növelni kell az országgyűlés szerepét a törvényalkotó tevékenységben és az Elnöki Tanács, valamint a kormány munkájának ellenőrzésében.

Népköztársaságunk alkotmányát 1949-ben fogadták el. Azóta befejeztük a szocializmus alapjainak lerakását és megkezdjük a szocializmus teljes felépítését. A végbement változásokat időszerű az alkotmányban is megfogalmazni.

(A Magyar Szocialista Munkáspárt IX. Kongresszusa anyagából)

A szocialista demokrácia további kibontakoztatására irányuló tervünket biztos alapokra építjük, mert hazánkban a hatalom szilárd, az államépítésben partunk, munkások társulatunk negyedszázados tapasztalatokkal rendelkezik, belpolitikai helyzetünk nemcsak szükségessé, hanem lehetővé is teszi terveink végrehajtását.

Az államélet és a szocialista demokrácia fejlesztése a munkáshatalom, a szocialista állam további megszilárdítását, erejének növelését, hatékonyságának fokozását jelenti. Államéletünk, a szocialista demokrácia továbbfejlesztésének lényege, hogy egyidejűleg erősítjük a központi hatalmat és növeljük a helyi szervek önállóságát.

(Kivonat az MSZMP X. Kongresszusa anyagából)

Még nem alakítottuk ki annak a módját és formáit, hogy felkeltsük az ifjúság igényét a közéletben való részvetelre, pedig forradalmi gyakorlat és élmények nélkül nem lehetséges a forradalmi tudat kialakítása. Ebben a szocialista irodalom, művészet csak közvetett élményeket adhat. A szocialista demokratizmus kiszélesítésének lehetőségével élve olyan formákat, módokat kell keresnünk, amelyekben az ifjúság közéleti aktivitása a legjobban, legegészségesebben kifejlődhet és érvényesülhet. A közéleti aktivitást csökkenti, hogy a feladatok, amelyeket az ifjúság elé állítunk, gyakran nem elég vonzóak, némelykor csak alfeladatok, az esetek többségében utasításra, nem pedig a maguk elhatározása alapján végzik el őket.

Az ifjúság képviselőtét nehezíti, hogy sokszor még a 25-30 éveseket sem kezelik felnőttek. Ez érthetően visszahatást kelt az ifjúságban, de a felnőttek közéletét is megfosztja az ifjúság frissítő, lendületes jelenlététől. Mindezek miatt következetesebben kell megvalósítani és törvényesíteni, hogy a fiatalok – választott politikai és érdekvédelmi szervek révén – legyenek szavazati joggal rendelkező tagjai intézményünk, munkahelyünk, városunk, megyénk gazdasági, társadalmi, tömegszervezeti vezető és tanácsadó testületeinek. Közvetlenül vagy megbízottaink útján, aktívan vegyenek részt minden rájuk vonatkozó, életüket, munkájukat alakító döntésben, társadalmi cselekvésben.

(Az MSZMP Központi Bizottságának 1970. február 18-19-i ifjúságpolitikai határozatából.)

Falun maradt fiatalság

Falu:

Gémeskút, zsúptetős ház, tehéncsorda, bezárkózott emberek, nagymise. Fekete öregasszonyok, karéjozó lányok, legények, kucsmás-nagybajusú öregek. Kanyargós utcák, por, sár, szekér, kátyú.

Falu:

Új üzem, járda, gimnázium, presszó, új házak sora, művelődési ház. Farmer, beat, kocsik. Műszak, esztergapad, közsörűgép, hosszú haj. Kom-bájn, vegyszeres gyomirtás. Erő, lendület.

Falu mindkettő. A régi és az új ölekezése. Kibontakozó új élet. Fiatal élet – fiatal falusi élet.

Nógrád megye:

Két város, a többi falu. Kicsik és nagyok. Dombok, hegyek közé bújó élet. Lakói a „jó palócok”, s a „tót atyafiak”. És örököseik: a ma fiataljai. A falu fiataljai.

37.200 15 és 24 év közötti fiatal él itt.

Nagyrszük a falvakban keresi útját, megélhetését, igyekszik gyökeret verni, megteremteni jövőjét. Közöttük keresem sorsukat, alakuló életüket, Gondjaik, örömeik: mindenki gondja, a mi gondunk is, az enyém is.

Nekik az idősebb generáció nézetével is meg kell küzdeniük a jobbért, a szebbért.

Egy két világháborút megélt, óvataskodóan előrelátó öregember így nyilatkozott a közművesítésről:

– Hiába vezetik be a vizet, mert ha jön egy háború, akkor még jó lesz az öreg kút, de a vezetékből egy csöpp se fog jönni! A maga módján igaza van ennek a csupa ránc, borostás öregembernek. Persze ő úgy gondolja, hogy a vezeték megépítése a kutak bedöntésével jár együtt.

Erről még senki sem világosította fel.

Egy másik községben két fiatal lány „drámát” írt a generációs problémáról. A darabot a helyi ifjúsági klubban be is mutatták. Nagy vita követte.

A régi elleni lázadás új formája ez?

A pénz:

Igen, a pénz, a pénz, amit – míg lesz – mindig irigyelni fognak egymástól az emberek, bármennyire is meg vannak elégedve helyzetükkel. Mivel megszűnt az a probléma, hogy földet, lovat kell venni, hirtelen megnőtt a házépítők és az új kocsitulajdonosok száma.

Sok fiatalnak gyűlik otthon gyermekkorától a félretett, szülők által megspórolt stáfling. Konyha, szobabútor – félévszázados izléseltalódással – dunna, mellyel talán már se sem takaróznak. Olyan szülői gondoskodás ez, mely sok esetben csak sőtétést okoz, mert az ifjú házask már modernet, praktikusot, jobbat akarnak.

Falu ez, mely megmozdult, s jobbakat akar, de ez a világ még nem teljesen az ő igényeikre méretezett. A vágyak, a lehetőségek beteljesülése még messze van.

Kis járás a megyében; egyetlen gimnáziuma van. Fennmaradási gondokkal küzd. A felvettek tanulmányi átlaga 3,6, ami azt jelenti, hogy közepes bizonyítvánnyal már be lehet jutni, és talán örülnek is neki, mert így „kívan” a létszám. Általános gimnázium – nem szakközépiskola, vagy technikum –, melynek a feladata kimondottan a továbbtanulásra való felkészítés.

Kérdem: hogyan és kiket?

Egy tanulónak több szakkörben, sportmegmozduláson, tanulmányi versenyen kell részt vennie, mert mutatni azért kifelé is kell valamit.

Az itt végzett diáklánynak már fényes karriert jelent egy irodában adminisztrátorkodni. Mikor megkérdeztem, hogy miért nem megy szakmát tanulni, hiszen a sok új ipartelepítés módot nyújtana ehhez, határozottan felelt.

Nem. Azt azért már sikerült kinevelni, hogy egy „érettségizett” ne menjen fizikai munkára.

A vágyak, a lehetőségek kinyíltak, az alap kevés.

Nógrád megyében 29 371 általános iskolai, 4 869 középiskolai, 435 felsőfokú, és 4 840 szakmunkástanuló van.

Beszélgettem egy képesítés nélküli pedagógussal:

– Miért jöttél tanítani?

– Nem vettem fel az egyetemre.

– Nem akartam pedagógus lenni. Így jött. Jelentkeztem még egyszer az egyetemre, s ha nem vesznek fel, elmegyek segédmunkásnak.

– Miért nem megy szakmát tanulni?

– A családban mindenki jó szakmunkás. De nekem nem kell. Talán, ha nem jártam volna gimnáziumba...

Magányosnak érzi magát.

Sokan beszélnek a nagyváros magányáról. Bármennyire is meglepő, a falu magánya is létezik, s ez sokkal kínzóbb lehet, mint a városi. Főleg annak aki nem tud ebből kimozdulni, aki teheretlen rabja lesz. Nem úgy kitörni, hogy városba kell menekülni, hanem megkeresni és megtalálni a lehetőségeket, felismerni a magunk forradalmát a munkánkban. Ehhez kell még a falusi fiatalságnak segítség.

Palócz Imre (1931-1973)

Pártvezetőt gyászol városunk, megyénk munkásmozgalma. Kivételes érzékű, sokoldalú érdeklődésű, széleslátókörű, a meggyesékhely anyagi és szellemi felemelkedésén hittel, vasakarral munkálkodó társadalompolitikust vesztt el a közélet. Mint szerkesztő bizottságának néhány éven át, a legutóbbi időig- volt tagjától búcsúzik a Palócföld szerkesztősége, olvasótábor.

Palócz Imre tragikusan derékbatört életútja a felszabadulás után felnőtt kommunista nemzedék sorsának szép példája. Munkából lett vegyész-mérnök, tudományos kutató, pártmunkás. Bármilyen munkakörben dolgozott is, a legjobb munkások legtisztelteméltóbb erényei őrizte meg, szoros, eltéphetetlen szálakkal kötődött a munkásosztályhoz, érzelmileg és értelmileg azonosult a történelmi küldetését teljesítő munkás-ság céljaival, részt vállalt társadalomformáló küzdelméből.

A következetes tanulás s az ismeretek birtokában az újat, jobbakat akarás volí személyiségének egyik legfőbb jellemzője. Mindig képezte magát, korszerűsítette tudását és szüntelenül tanított. Saját példáján látta igazolni és igyekezett környezetében is tudatosítani a műveltség, a tudományos ismeret szerepét, jelentőségét a szocialista építés folyamatában. Korát meghazudtoló bölcsessége, lényeglátása alapos felkészültségéből táplálkozott. Megfontolt józanságával jól összefért az a jellemvonása, hogy mind politikai, mind szakmai, mind általános emberi kérdésekben mindig kész volt maga körül alkotó feszültséget teremteni, ahol csak megfordult: üzemekben, munkapadok mellett, értelmiségek körében, fiatalok között. Okos tanácsaival, ötleteivel segítette a Palócföld szerkesztését is.

Palócz Imre alig több mint négy évtizedre szabott, de így is eredményekben, sikerekben gazdag pályája jelenkorunk, a békés építés forradalmiságát példázza. Emlékét akkor őrizzük meg hozzá méltó kegyelettel, ha erősítjük a Palócföld közéleti társadalompolitikai funkcióját, szerepét, a szebb holnapok érdekében nagyobb részt vállalunk a ma formálásából, valóságunk, szűkebb és tágabb környezetünk alakításából s mindezt e tudatosan vállalt feladat nagyságrendjéhez méltó alázattal, de szenvedéllyel, szocialista elkötelezettséggel cselekedjük.

Munkahely:

Itt forr talán a legjobban az új bor.

Központi fekvésű falvak erősen iparosodnak. Szinte alig akad falu, ahol ne volna egy Pestről „kitelepitett” üzemszázleg. Itt van munkaerő. Ennek ellenére nagyon sokan ingáznak még. Napi 4–5 órát is utaznak munkahelyükre. Számukra megszűnt az otthoni művelődés, a falubeli közéleti tevékenység. A szabadság ideje alatt bekapálják a krumplit, málnát, elvégzik a ház körüli teendőket.

Evés, ivás, alvás, munka.

A nap állandó körforgása ez.

Ezeket a problémákat oldja meg az otthoni munkahely. Több szabadidő, több lehetőség a társasélet kibontakoztatására, a művelődésre.

Művelődés:

A régi hagyományok lassan feledésbe mennek. Szüreti felvonulás, búcsúi bál még megtalálható ugyan, de ízüket, romantikájukat veszttették. Beatra táncolnak a legények, „karéjoznak” a lányok, a klubkönyvtárban, a művelődési házban.

A régi dalok és énekek már csak kevés idős ember száján élnek.

Új művelődési szokásrendszerek vannak kialakulóban. Új formák, új tartalom. Az új élethez igazodó.

Falu:

Gémeskút, zsúptetős ház, tehéncsorda, bezárkózott emberek?

Falu:

Új üzem, járda, gimnázium, presszó, új házak sora, művelődési ház! Már ez a jellemzőbb. Új falvak bontakoznak ki, új emberekkel.

FIATALOKKAL. És másokkal.

MŰVÉSZET ÉS KÖZÖNSÉGE

CZINKE FERENC

Raszler Károly kiállítása

Egy megnyitó mindig utikalauz is egyben, az eligazodást segítő szándékból született kapunyitás azok előtt, akik a művészet egy adott világába ott és akkor bebocsátás ügyében tisztességüket teszik, – s ehhez a szakavatott művészettörténész érthet igazán, így tehát kisebbségi érzésem van sok esetben.

Életem első olyan kiállításmegnyitója ez, melynek az izgalmi rugója ott van, hogy most egy mesteremnek kijáró tisztelet rangján kell elmélkednem, – a megnyitóra érkezett közönséget sem untatva – elmondanom, hogy ma itt a magyar grafika egyik legnemesebben csengő művészegyeniségéről kell szólnom, nem minden meghatottság nélkül.

Teszem ezt azért, mert Raszler Károlyt a műhelymesterségek elsajátításában, a művészet nagy és tiszta emberséggel telített világában – indulásom óta mesteremnek tartom, pedig a generációs és évi vonatkozásban (már születés-évire gondolok) szinte egyidősek vagyunk. Számtalan kül- és belföldi kiállításon pedig nagyon sokszor együtt szerepe-lünk.

Boldogan vállaltam el tehát a megnyitót, mert ez nemcsak a hosszú évek barátságának újabb alkalma, de a szépségben nevelkedett tiszteletem arra is alkalmat ad, hogy a céhből adódó tisztes szándék azokkal is összehoz, akik a kontaktusteremtés vonatkozásában, mint befogadók a művészet világához kapcsolódnak. Továbbá azért, mert hiszem azt, hogy a művészeti tevékenység, az emberi önkifejezés lelket lángbaborító nagy próbája, a teremtés izgalmasan szép gyönyöre nem lehet meg teremtők és befogadók nélkül.

Kontaktus nélkül nincs művészet, társadalmon kívül nincs teremtés, így tehát evidens, hogy hiszek a művészet társadalmi funkciójában.

Különösen a grafika mindenre reagáló, gyors életritmussal és vehemenciával megáldott gazdag műfaj. A rajzolás mesterségén alapuló teremtő erő ez, s így nyilvánvaló, a legpregnansabbban közelít az emberhez, ezen keresztül a társadalomhoz.

A közművelődés megélénkülő munkálkodása, széles-skálájú gazdag információ – rengeteggel hat a ma emberére. Ennek a bonyolultan összetett, elveiben tisztázott és tisztázandó tudatátalakító világnak igen fontos része a művészet.

Ezt a találkozást még rangosabbá teszi az, hogy a kiállított műalkotások az emberi kapcsolatok korszerűen letisztult világához adnak útlevelet, olyan világgal szembesítik a tárlatlátogatót, ahol mindennek szerepe és logikája van. Itt a tárgyak, a természeti elemek szerves részei a belső és kitárulkozó mának, melyből tisztán cseng a humánus, az emberért való nagy felelősség. Itt az emlékek, a látványok sajátos formajegyekké alakulnak, újjászerveződnek, hogy képi egységében sajátos hangú művekké ötvöződjének – egy teremtett új képi világban. Itt egy nagy életprogram folyamatának lehetünk tanúi, ahol nincs törés, nincs erőltetett játék, fakturális szépelgés, itt minden azért történik, hogy Raszler Károly művészi önkifejezésében egy új világ jöjjön létre nagy, tiszta harmóniában.

Mai képzőművészetünk vonulatában kevesen vannak, akik olyan önálló renddel és ritmussal, magukalkotta tiszta varázssal tudnának korszerűen szólni, mint Raszler Károly teszi ezt. Rajzai, metszetei szinte grafologizálhatóak, mint az írárok. Emlékszem, hogyan hozta haza Mongólia levegőjét, rejtett csendjét és tüzes mai valóságát, Kuba izzó pálmáinak varázsát, vagy mit jelentett számomra egy művének közelsége a Tirrén tenger egyik szigetén egy műgyűjtő falán – ott messze tőlünk Porto-Ercolében egyik nagymarosi grafikáján.

Az itt kiállított művek bizonyítják a mélyen meggondolt szerkezetekben, s a szigorúsághoz kötött liraiságban milyen az egység, hogyan feszül a társadalmi felelősség a legintimebb témákban, a nem ordító, kiáltó, hanem a lényeges társadalmi mondanivalók feszítő erejében.

A művészi közlés nagy rendteremtő belső rendje tehát az a konstans tényező, mely művészeti magatartását, korszerű hangját jelentik. Újat tesz, de nem jár álruhában, termékeny kísérletei távol állnak a divatos humbug bravúroktól és csillogó ügyeskedésektől. A maga útját járva nagy intuitással, gazdag, gaz-

dag szemléletelménnyel a képzelet és alkotó értelem, a magát teljesen beleélni tudó jelenvalóság világában él. Ezt a művészetet nem kell magyarázni, s nem is lehet! Önálló életük van, csak hangosan gondolkodva szerettem volna ezt a nagy skálájú invenciót a valóság és a képzelet, a szerkesztés és az önfeledt lélek nagy együttműködését megcsillantani, s ha ez sikerült, úgy közelebb kerültünk a művekhez.

Külön öröm számomra, hogy hosszú évek kötik Raszler mestert Nógrád megyéhez. Mint főiskolai tanár több nyáron művésztelepet vezetett a megyében, több hazai és külföldi kiállításon művei interpretáltak az itt dolgozó emberek világát, az acélgyári munkások, bányászok, a csillevezetékek és salakhegyek megejtő szépségét, a nógrádi lankák szivárványívú öleléseit.

S végül: Ez a kis galéria évről évre rangosabb programmal szolgál a művészetszeretőknél; Szeretnék egy ennek a kiállításnak az emlékére, illetve innen indulón egy kedves szokást honossá tenni:

Egyik lengyel kisvárosban az a szokás, hogy a kiállításlátogatók egy-egy szál virággal érkeznek, s a nekik tetsző képhez rakják, odatűzik, mintegy lelki fizetségül a művész és a galéria vezetői nem kis öröme. Milyen jó lenne, ha ez a kis galéria, elsőnek vezetné be ezt a kedves emberi gesztust, ami nem ártana, ha országos méretekben is innen indulón erről a kiállításról tenné meg az első szépség-lépéseket.

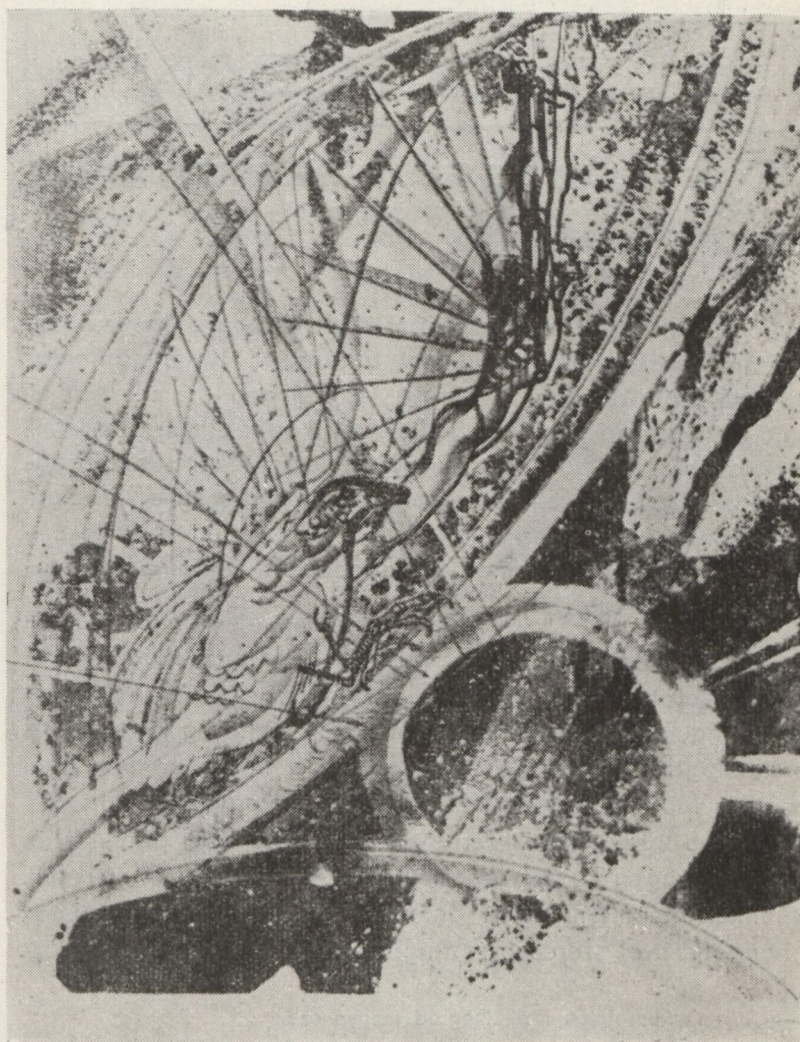
Köszöntöm a mestert, köszönjük a szép kiállítást, köszönöm a Képzőművészeti Szövetség nevében is, a várossal egyetemben a tárlatlátogatók tiszteletadását, s azzal nyitom meg a kiállítást, hogy most sebtiben nem is értékmérőül, hiszen én minden képhez virágot raknék, az első szálát elhelyezem, s ezzel a kiállítást megnyitom, kérem tekintsék meg a műveket, melyek az emberért, a boldogság ígézetéért születtek! (A balassagyarmati Horváth Endre Galériában elmondott megnyitó.)

RASZLER KÁROLY: LOVAS (12 oldalon)

FA

ZUHANÓ IKARUS

Kórházi Galéria

A művész vallhat saját világáról, megindító élményekről, alkotómódszerekről, de igazság szerint ez is a művészettörténet-szek dolga. Így tehát a feladattól az marad, ami ennek az új kezdeményezésnek az országosan is figyelemre méltó programnak a művész számára szimpatikus, ami az elképzelések valóra váltásában a művekkel realizálódott, amiért a gondolat valahol egy közéleti élménnyel és felelősséggel új lehetőséget ígér a művész és társadalom kapcsolatában.

Mert első gondolatra különlegesnek tűnhet kiállítást rendezni egy kórházban, ahová végső soron nem tárlatlátogatásra mennek az emberek, hanem életmentő kezek és agyak nagy és bizakodó világába kerülnek, újra megszerezni az egészségesek fején láthatatlanul ott fénylő koronát. A kórház úgy él az emberben, mint a nagy boldogságok és nagy tragédiák intézménye. Annál inkább igaz ez, mert itt a törekvés bonyolultan összetett; olyan összefüggések láncolatát kutatja és mérlegeli egy-egy beteg kórlapján túl a hozzáértők szíve és agya, ami új felfedezésekkel, a hagyományos gyógymódokon túllépve naponta tapos új gyalogösvényeket az eddig járhatlan rengetegben is. Legyőzni az ismeretlen kórokozókat, új eljárásokkal gyorsítani, sürgetni és faggatni az okokat, összetevőket. Az emberi gyógyulás bonyolult folyamatához a gyógyítókön kívül számtalan motiváció is meghatározható jelentőséggel bír. Egy teljes és kölcsönös viszonyról van itt szó, melyben nagy jelentősége van az egyén és a környező valóság tartós, vagy átmeneti szerepének.

Ilyen megfontolások vezették a salgótarjáni Madzsar József kórház orvosait, amikor az esztétikai-érzelmi viszonyulásokat, mint állandóan ható valóságszférákat, mint pozitív jellemű érzelmek hordozóit beavatták a gyógyítás folyamatába a

kiállítás megrendezésével. Mert kétségtelenül igaz, hogy a gyógyuló ember önmagával való örökös önmegfigyelésében és belső harcában kialakult szorongását az új, a megszokottól eltérő környezet és látvány, oldja a belső feszültségeket, fedtetik az emberben élő kétségeket, melyek, ha a betegségére vonatkoznak, tartósan gyötrő állapotot honak létre, s késleltetik a gyógyulást. Egy ilyen kórházi galériának tehát nem kórházi dekoráció szerepét szánták.

Közművelődési szempontból pedig szinte felmérhetetlen a jelentősége. Sok beteg életében először itt lát kiállítást, s a kórtermekben az erről folyó viták nemcsak a győtrelem feledtetésében, de az esztétikai szemlélet változásában is nagy jelentőséggel bírhatnak. Tárgyává válik egy-egy kiállítás olyan érzelmi jellegű viszonyulásoknak, melyek a művészet által felfedezett új világokat tárhatják fel a nézőben, előbb ösztönösen, majd később kutatva az összetevőket, lehántja a konvencionális szemléletet, és új utak nyílhatnak meg az emberek látásmódjában, gondolkodásmódjában. A kiállítás képei olyan emlékképeket, ismeretlen világokat hívnak elő a nézőben, melyek éppen a megismerési folyamatok hatására, a normális életfolyamatok útjára vezet a betegeket.

Lóránt János szovjetunióbeli tanulmányútján készült festmények, a hazai és távoli tájak, az otthon és az ismeretlen világok összeegyeztetése, és a magam által készített grafikák, a tengerpart, az itáliai tájak uti élményei csak a kezdet a kórházi galéria további programját tekintve. Reméljük, hogy ez a kezdeményezés még további gazdagodással folytatódik, amihez megyénk művészei – hiszem és remélem – lelkesedéssel kapcsolódnak, mert műveikkel hozzájárulhatnak a gyógyítók nemes munkájához, a betegek gyógyulásához és izlésformáláshoz.

Cz. F.

LÁTOGATÓBAN

„Egy közösség szembesíti önmagát...”

Dr. Balogh Sándort, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanárát, a történettudományok doktorát az idén a megye legnagyobb elismerését jelentő Madách-émlékplakettel tüntették ki. Az elismerés a kommunista tudósoknak szólt, annak a kivételes munkabírási, fáradhatatlanul tevékeny embernek, aki a Nógrád megye története című monográfia főszerkesztőjeként oly sokat tett – és tesz – megyénk szellemi értékeinek gyarapodásáért, tudományos életének felvirágoztatásáért.

– Az Ön kutatási területe melyik korszakot öleli fel, foglalja magában?

– Fő kutatási területem a két világháború közötti művelődéstörténet, ezen belül is elsősorban az értelmiség története és az ideológia-történet. De foglalkoztam a felszabadulás utáni koalíciós időszak politikai történetével is. Nagydoktori disszertációm e tárgykörben készítettem: Parlamenti és párt-harcok Magyarországon a felszabadulás után, 1945–1947 címmel. Tanulmányom megírásakor a fő súlyt a magyar viszonyoknak a nemzetközivel szoros összhangban való vizsgálatára helyeztem.

– Milyen kapcsolatok fűzik Nógrád megyéhez?

– Eredendő kapcsolatok. Itt születtem ugyanis Pereszlénynél. Balassagyarmaton jártam középiskolába, és csak az érettségi letétele után szakadtam el szűkebb pátriámtól, a palócföldről. De nem lettem hozzá hűtlen soha: állandóan és rendszeresen visszatértem gyermek- és ifjúkorom felejthetetlen, régi színhelyeire. Gyakran megfordulok Salgótarjánban is, ahol édesanyám, testvéreim élnek. Nem vagyok babérkoszorús nógrádi, levelenként lettem azzá. Mint ahogyan csak úgy, elvileg sem lehet magyar az ember: a nemzeti tudatnak valamilyen szűkebb közegben, egy közösség vállalásában, a vele való azonosulásban realizálódni kell.

– Köztudott, hogy a megyei monográfiának eddig három kötete került az előfizetők és a vásárlók kezébe. Az első kötet 1969-ben, a második 1970-ben, a harmadik az idén, néhány hónappal ezelőtt jelent meg. Mikorra várható a monográfia negyedik, befejező kötetének megjelenése?

– A befejező kötet, amely Nógrád megye felszabadulás utáni történetét dolgozza fel, kéziratos munkálatai közvetlen befejezés előtt állnak. Minden valószínűség szerint ez a könyv is még ebben az esztendőben megjelenhet, vagy rosszabb esetben a következő év elején.

– Véleménye szerint milyen inspirációk ihlették a megyei monográfia megszületését?

– A monográfia megírásának és kiadásának gondolata a hatvanas évek közepén merült fel, a salgótarjáni városrekonstrukciós építkezések megindulásának idején. Salgótarjánban, az elmaradott régiből egy új, modern várost építettek, illetve építenek, s tulajdonképpen innen, ebből a megújulásból fakad a monográfia megvalósításának gondolata. Egy megyeszékhelynek ugyanis, amely státuszánál fogva – mindenféle vonatkozásban – egy országrész centruma, nemcsak iparában és kereskedelmében, hanem kultúrájában is újjá kell születnie. A formai változásokkal tartalmi, szellemi változásoknak kell együttjárniuk. Ez a helyes felismerés szerencsésen találkozott az objektív lehetőségekkel: a nagy tudományos vállalkozáshoz

szükséges szellemi kapacitás az elmúlt évtized közepére Salgótarjánban már rendelkezésre állt, s megteremtődtek a kiadáshoz szükséges anyagi eszközök, feltételek is.

– Kik kaptak megbízatást a monográfia megírására?

– A monográfia íróinak nevét hosszú lenne elsorolni. Nevek nélkül, hadd emeljem ki inkább azt, hogy a szerzők kivétel nélkül megyében élő, ennél fogva annak gondjait, problémáit ismerő, értő, több-kevesebb történetírói tapasztalattal rendelkező tanáreberek, tudományos kutatók köréből kerültek ki. A monográfiának nincs egyetlen „külföldi” szerzője sem; teljes egészében helyi erőből készült. Ezt azért is tartom lényegesnek, mert lerakta egy jól dolgozó, aktív hazai alkotóműhely alapjait, és bátorítást, ösztönzést adott – az évfordulókra való tekintettel – időközben már megjelent összefoglaló és monográfikus munkához, többek között a 100 év és a Salgótarján története című könyvek megírásához. S módszertani szempontból is jelentős, mert a monográfia írása és szerkesztése közben kialakult és alkalmazott szisztéma szerint készül jelenleg Balassagyarmat város története is, amely előreláthatólag egy év múlva fog elkészülni.

– Milyen nehézségeket jelentett önnek és munkatársainak a monográfia szerkesztése?

– Az első nehézséget a vállalkozás úttörő jellege jelentette. Magyarországon a felszabadulás óta ugyanis még nem készült ehhez hasonló, teljes megyei monográfia. Munkánkat nem tudtuk semmilyen előzményhez sem viszonyítani. Rendkívüli gondokat jelentett például az, hogy egyfelől a monográfia megfeleljen a marxista tudományos igényeknek, másfelől mégis olyan legyen, hogy a tudományos, történelmi kérdésekben járattan, egyszerű olvasó is értse, élvezze. Vigyáznunk kellett a koncepció és a metodika egységére is. Az egyes írások között nem lehettek színvonalkülönbségek. Ez a munka, a jószándékú és felkészült írókkal való bánásmód, hogy határidőre leadják, vagy éppen dolgozzák át az anyagot, megfelelő tapintatot követelt. Gondot jelentett a köteteket kiegészítő képanyagok megszerkesztése is. Ügyelni kellett, hogy minden kép a maga helyére kerüljön, s ezen felül legyen kifejező, a valóságnak megfelelően mutassa be a régít és az újat. A kötetek megjelenését egyeztetnünk kellett – a megye bámulatosan gazdag munkásmozgalmi múltjára tekintettel – az évfordulókhoz, a tanácsköztársaság és a felszabadulás ötvenedik, illetve huszonötödik évfordulójával is.

– Sok munkában töltött éjszaka, sok parázs vita eredménye egy-egy tudományos munkaközösség által megírt történeti munka. Mégis akadnak talán, akik kétségbe vonják a helytörténeti munkák szükségességét, hasznosságát. Véleménye szerint, mi a jelentősége, mi a haszna egy ilyen jellegű vállalkozásnak?

– A monográfia jelentőségét – más kérdések kapcsán – egyéb vonatkozásban részben már érintettem. Ezen túlmenően azonban tudnunk kell azt is, hogy valamirevaló helytörténeti munka, így a Nógrád megyei monográfia is az országos történet szerves részét képezi: bizonyos ismereteket megbízhatóbbá, árnyaltabbá tesz. A nemzeti történet gazdagítja, de nem helyettesítheti. A monográfiában tulajdonképpen egy közösség szembesítheti önmagát múltjával, pozitív és negatív hagyományaival. A szülőföld mélyebb megismerésével erősíti a hozzávaló kötődést, s tulajdonképpen ez egyik legfontosabb célja is. Monográfiáknak ezen kívül van egy nem lebecsülendő haszna: összes előnyeivel és hibáival együtt tanulságul szolgálhat más megyei monográfiák számára.

Sulyok László

Kirándulás, biciklivel

– Meghívlak egy krigli sörre – mondta az öltözőben Tamás a barátjának, félhangosan, hogy a többiek ne hallják.

– Csak nem kölcsöndíjat akarsz fizetni a bicikliért? – nézett fel a lócáról Karcsi. – Mert akkor ne hívjál.

– Ugyan! – tiltakozott Tamás. – Kérdezni szeretnék valamit – mondta és kapkodva fűzte be a cipőjét.

– Tényleg – szólalt meg Karcsi. – Nem is mondtad, hogy sikerült a kirándulás.

Tamás felkapta a fejét és szinte durván vágta oda:

– Jól! Hogy sikerülhet egy kirándulás? Csakis jól.

Karcsi megrántotta a vállát. Magában elhatározta, hogy nem kérdez többet, nehogy azt gondolja Tamás, hogy a kerékpár kölcsönadása miatt jogosan faggatja. Izmos ujjával megpuhított egy cigarettát, komótosan rágyújtott és a plafon felé fújta a füstöt.

– Gyere – mondta kurtán Tamás, s magára dobta a zakót.

– A szekrényedet nem csukod be? – kérdezte Karcsi.

– Az istenfáját! – állt meg Tamás már az ajtóban, és visszasietett a vaslemezről készült, szürkére festett szekrényhez. Ráavágta az ajtaját, markával összeharapta rajta a lakatot, kirántotta a kulcsot, és már viharzott is kifelé.

– De rohansz – mondta Karcsi.

– Szomjas vagyok. Mindég így vagyok, ha nagyon kimelózom magam és utána megfürdök.

Ennek bizonyításaként azonnal le is húzta a söröskorsó tartalmát, ahogy a sarki kocsmában a pincér eléjük tette az italt.

– A bicajt majd délután átviszem – mondta kissé kapkodva a sör után Tamás. – Letakarítom egy kicsit.

– Ugyan, ráérsz vele. Nem sürgős – bólintott Karcsi és nézte a barátját. Ismerte jól. Egyre azon járt az esze, mitől ideges most ez az ember.

– Te Karesz – szólalt meg hirtelen Tamás. – Ugye, te sokat jársz kirándulni a feleségeddel?

– Ühüm – motyogta Karcsi és kortyolt a sörből.

– Ha kiérték a műútra, te hol szoktál menni? Elöl vagy hátul?

– Nem értem.

– Hát, amikor nagy a forgalom és nem mehet egymás mellett a két kerékpár, te hol karikázol? – kérdezte újra Tamás és előredőlt a széken, mellét nekitámasztotta az asztal szélének.

– Mindegy – válaszolta közönyösen Karcsi.

– Hogyhogy mindegy?

– Hát úgy, hogy mindegy. Ha nem mehetek Kati mellett, akkor előtte vagy a háta mögött megyek. Csak ez a két lehetőség van. Nemde? – nézett fel barátjára Karcsi – Egyébként, miért vagy így begerjedve?

– Csak! – válaszolta röviden Tamás és csalódottan visszadőlt a széken.

Sokáig nem szóltak. Karcsi úgy vette észre, barátja megnyugodott egy kicsit. Azt is tudta, mennyire szemérmes, nem szívesen beszél érzéseiről, házaseletéről, feleségéről, ezért óvatosan kérdezte:

– Mária jól érezte magát?

– Miért Mária? – vágott vissza Tamás. – Ketten kirándultunk, én is ott voltam.

– Tudom – bólintott Karcsi. – De azt látom rajtad, sőt biztosan tudom, hogy te nem érezted jól magad.

Tamás felkapta a fejét, szigorú arcával ránézett barátjára, aztán két kezével hátrasímitotta szőke, kissé göndör haját és elnevette magát.

Erre nem számított Karcsi. Egy kicsit elcsodálkozott, aztán intett a pincérnek, két ujját a levegőbe bökve jelezte az újabb rendelést.

Tamás egy darabig fészkelődött, aztán beszélni kezdett:

– Tudod, annyira készültem erre a kirándulásra. Igaz, nem

az én találmányom volt, hanem Máriáé. Titeket akar utánózni, de talán igaza van. Sok a por abban a gyárban, ahol dolgozik. Úgy gondoltam én is, szívjon egy kis friss levegőt. Rendbe hoztam az én bicajomat, töletek elkértem a Katiét. Azt is leápoltam, megtisztogattam, leolajoztam.

– Felesleges volt – szólt közbe Karcsi. – Rendben van az a gép. Én tartom rendben.

– Nem érdekes – vont a vállát Tamás a vállát és folytatta: – Mária bevásárolt, szombat este szépen becsomagoltam mindent a hátizsákba. Vasárnap már hajnalban felébredtem. Kinéztem az ablakon. Szébb időt nem is tudtam volna elképzelni. Minden stimmelt ehhez az első kirándulásunkhoz. Igaz, reggel egy kicsit összevitakoztunk, mert Mária az opartos bő szoknyáját akarta felvenni, de én kijelentettem, hogy csak nadrágban jöhet. Hogyne, majd mindenféle pacák nézhesse az úton a combját. Egyébként is ott áll az a drága lastexnadrág a szekrényben. Ha már megvan, viselje. Nem igaz? No, szóval mégiscsak elindultunk. Mária ment elől, én utána a hátizsákkal. Később mellette karikáztam, még beszélgettünk is. De amikor kiértünk a nagyforgalmú útra, ott aztán megint csak előreengedtem, mert a KRESZ se engedi a két kerékpárt egymás mellett, de meg annyi gépkocsi, motor száguldott mellettünk, hogy másképp nem is lehetett. És akkor majdnem baj történt. Mária valamit hátraszólt nekem, hátra is nézett, s közben a kormányt balra rántotta. Kis híja, majdnem elütötte egy szembejövő őrült autós. Beletapostam a pedálba, és megelőztem Máriát. Még a veríték is kivert. Így mentünk sokáig. Arra gondoltam, inkább engem üssön el valami száguldó, mint Máriát. De egyébként is, én jobban ismerem az utat, nekem kell vezetni. Igen ám, de akkor meg az kezdett idegesíteni, hogy nem látom, nem tarthatom szemmel Máriát. Lelassítottam és intettem neki, hogy menjen előre. Azt hittem, az majd megnyugtat egy kicsit, ha állandóan magam előtt látom. Mondanom se kell, hogy ez is csak addig volt jó, amíg el nem zúgott egészen közel hozzánk egy gépkocsi. Udváriasság ide, udvariasság oda, megint előrevágtattam. Te Karesz! – sóhajtott fel Tamás – én akkor már annyira pipa lettem, mint még talán soha. Gondoltam mindenféleképpen. Egyyszerűen nem voltam képes eldönteni magamban, hogy mi a helyes. Elöl menni vagy hátul. Hát én végképp elöl maradtam. Nagyon idegesített, hogy nem látom állandóan magam előtt Máriát, ezért sokszor hátratekintgettem. Ő meg mosolygott.

Tamás elhallgatott, megcsóválta a fejét, mintha még most is elégedetlenkedne. Kortyolt a sörből, és folytatta:

– Végre odaértünk arra a nyamvadt, divatos fürdőhelyre. Tudod, ott lejjebb, a tó partján kiválasztottam a bokrok között egy jó helyet. Mária csak állt a kis tisztás közepén. Arca kipirult, ragyog a szeme. Mondom neki, mit ácsorogsz? Szedjél egy kis száraz gallyat a szalonnasütéshez. Ki se fújhatja az ember magát – így nekem vissza. Káromkodni lett volna kedvem, de inkább lenyeltem. Megraktam a tüzet, nyársakat vágtam, elkészítettem rájuk a szalonnát, vereshagymát. Hozzákezdünk. Forgatjuk a nyársat. Látom, a füst marja Mária szemét. Mondom neki, cseréljünk helyet. Jó ott neki – mondja, és meg sem mozdul. Ha neked jó, akkor nekem is jó – gondoltam magamban. Szépen sült a szalonnám, bevagdalt teteje kinyílt, mint a tangóharmónika, az elébe szűrt vereshagyma pedig már megdinsztelődött a rajta ácsorgó forró zsírtól. Levettem. Amíg elfordultam egy fél percre, Mária beleejtette a szalonnáját a tűzbe. Ekkor már ordítani szerettem volna a dühtől. Mária látta, hogy ideges vagyok, vigasztalt is, hogy ő nem is szereti a sült szalonnát, csak a róla zsírozott kenyeret. Jól van – mondom neki. Ül csak félre, aztán egyél, amíg meg nem dermed a kenyéren a zsír. Ő meg csak nem mozdul, azt mondja, megvár engem. Ne várjál, hanem egyél, mordultam rá. Megvonta a vállát és arrébb ment. Fél szemmel figyeltem. A hátizsákban kotorászott, aztán nekilátott kibontani az egyik májkonzervet. Mi az isten csudáját akar ezzel a konzervvel – gondoltam magamban –, hiszen még azt sem tudjuk egy ültő helyünkben megenni, ami most körülöttünk van. Látom, hogy az ujjával akarja felfeszíteni a körülvágott konzerv tetejét. Már éppen szólni akarok, hogy ne tegye,

amikor végigkarcolta a keze fejét. Először lopva rám pillantott, aztán a szájához kapta a kezét. Elkezdtem ordítani, hogy nekem most már elég van ebből, meg efféléket. Leteszem a nyársat, megyek oda hozzá, hogy megnézzem a kezét. Azt hiszed – nézett mereven Karcsi – megmutatta? Nem, pajtás! Az istennek se. Csak néz rám a könnyes szemével, és ezt kérdezi: „Urísten, kihez mentem én feleségül?” És elkezdett pityeregni. „Kihez? – kiabáltam. – Majd mindjárt bemutatkozom neked. Novák Tamás szerszámlakatoshoz”. Ezt mondtam. Karcsi közömbösséget tettetve, gyufaskatulyával játszott az asztalon. Forgatta maga előtt, mutatoujjával a doboz sarkára lépve, felpörgette a levegőbe, egészen a söröskorsó száíáig.

– Figyelsz te? – kérdezte meghökkenve Tamás.

– Hogyne – válaszolt Karcsi. – Legutóbb azt mondtad, Novák Tamás szerszámlakatoshoz – és elmosolyodott.

Tamás legyintett, mint aki megsértődött, nem sok hajlandóságot mutatott a további beszélgetésre.

– Történt még valami? – kérdezte később Karcsi óvatosan.

– Ha tudni akarod, történt – kapott a kérdés után Tamás.

– A sörűg a halászcárdában.

– A sörűg? – húzta fel a szemöldökét Karcsi.

– Igen, ha tudni akarod. Félórát ücsörögtünk a kerthelyiségben, a pincér ránk se hederített, pedig többször odaszóltam neki. Tudtam, hogy Mária nagyon szomjas, de nem szólt egy szót se. A mellettünk lévő asztalnál egy család ült. Ezt akkor vettem észre, amikor a kisgyerek elkezdett sírni az anyja ölében. Nahát, gondoltam magamban, még csak ez hiányzott. Lehetetlen volt nem odafigyelni. Azok még mielőttünk jöttek, enni akartak, mert a kisgyerek ezt nyávogta állandóan: „Anyuuu, éhes vagyok.” Néztam az embert, az csak ült, mint valami szobor a színes ernyő alatt és törölgette izzadó homlokát. Szóval, legszívesebben már elmentem volna, mikor a mi asztalunk mellett rohant el a pincér. Mondanom sem kell, elkaptam a fehér frakkját és megkérdeztem, hogy minket miért nem szolgál ki. Mit gondolsz, mit mondott? – nézett erősen Karcsi szeme közé Tamás. – Azt mondta, hogy ne durváskođjak. Erre én felálltam. Mondom neki, hozzon ide sört, oda, a másik asztalhoz meg amit kérnek, és hozza magával a panaszkönyvet is. Erre nagy pimaszul azt mondja nekem, hogy a sör meg a panaszkönyv egy tálcán nem fér meg. Mária csitítani kezdett, mert már az egész kerthelyiség odafigyelt. Azt hiszem, valami olyasmit mondtam a pincérnek, hogy ruhástul fürdetem meg a tóban. Kijött a főnök is, aki aztán gyorsan intézkedett. Szóltanul ittuk meg a sört, ami olyan hitvány és meleg volt, nohát tudod...

Amikor elmentünk végre innen, láttam, evett a család is, amelyik mellettünk ült. Az ember habzsolta a halászlét, fel se nézett. Micsoda pacákok vannak a világon!

Karcsi bólogatott, aztán csendesen megszólalt:

– En szájba vágtam volna a pincért, vagy adtam volna neki egy tizes borralót, előre. A vendéglátónál csak ez a két eset lehetséges.

– Persze, nehogy azt gondold, hogy ezzel vége volt a napnak – folytatta Tamás. – Ahogy kijöttünk a kerthelyiségből, azt mondja Mária, hogy ő többet sehova se megy velem, mert állandóan cirkuszolok, nyüzsgök, beleavatkozom mások dolgába is és emiatt lesül a képéről a bőr. Hát ez aztán, pajtás, nagyon fájt. Anyira meglepett, hogy még ordítani sem tudtam. Csak ballagtam mellette és arra gondoltam, hogy most nagyon igazságtalan volt Mária. En azt akartam, hogy az a vasárnap, az a kirándulás a lehető legjobb legyen. En nagyon akartam, hogy éppen ő, Mária, a lehető legjobban érezze magát. En azt akartam, hogy minden nagyon szép és jó legyen, hogy neki a kisujját se kelljen mozdítania...

– Éppen ez volt a baj! – csapott le rá váratlanul Karcsi.

Tamás értetlenül nézet a barátjára.

– Igen. Éppen ez volt a baj – ismételte meg Karcsi.

– Miért? Nem értem.

– Nem érted, nem érted – csóválta a fejét Tamás. – Hát ide figyelj, pajtás! Miféle kirándulás az, ahol az ember nem teheti azt, amihez kedve van? Hogy érezheti magát az a fiatalasszony, akit még a széltől is óvnak nyár közepén egy tó

partján? Látszik, hogy nem voltál még kirándulni. Miért nem engedted, hogy szoknyában menjen? És csak egy jót kellett volna kacagni azon, hogy beleejtette a szalonnát a tűzbe. Amikor pedig megkarcolta a kezét, a zsebkendővel kellett volna bekötni, nem pedig ordibálni.

Tamás tágra nyílt szemmel hallgatott. Karcsi gondolkodott egy kicsit, lassú mozdulatokkal eltolta a cigarettavéget a hamutartóban és csendesebben így folytatta:

– A tó partján, a bokrok között másképp telik el a nap, mint bent a városban, vagy a lakásban. Sok minden egészen váratlanul előfordulhat. Ilyenkor mindig arra kell törekedni, hogy ezek a váratlanságok minket, a mi jókedvünket szolgálják. Egyébként is, tudod, vannak olyan dolgok, amelyeket hagyni kell gurulni a maguk útján, a maguk sebességével, a maguk tehetetlenségével. Egy egyszerű kirándulástól ne várj többet, mint amit adhat. Ne akarj kényszerítést belőle. Még akkor sem, ha egy évben egyszer kerül sor rá. Ha arra törekszel, hogy egy nap alatt pótolj sok mindent, amit hosszú időn keresztül elmulasztottál, ha ezt nagyon akarod és túlhajtod, akkor éppen az ellenkező eredményhez jutsz. En, pajtás, ezt már megtanultam.

– És a sörűg? És a panaszkönyv? – kérdezte szinte dadogva Tamás. – Abban sem volt igazam? Ott is feleslegesen nyüzsgöttem?

– Nem, pajtás, – válaszolta határozottan Karcsi. – Abban teljesen igazad volt. Ilyen eset miatt már én is összezdörögtem Katival. Valahogy ő sem érti, hogy az ember nem változik meg az által, hogy levette a munkásruhát és ünneplőbe öltözik...

Tamás mozdulatlanul nézett maga elé. Valami nagy nyugalom szállta meg. Sokáig nem szólt. Aztán ránézett a barátjára és halkán megkérdezte:

– Mondd, Karesz! Mitől van az, hogy az ember nagyon akar valami jobbat attól, ami van? És miért borul ki olyan egyszerű kérdéstől, hogy elől menjen vagy hátul? Mondd, mitől van ez?

– Nem tudom, pajtás.

Megitták a maradék sört, kiléptek a füstös kocsmából az utcára. A sarkon szóltanul kezét fogtak. Karcsi egy pillanatra még visszatartotta barátja kezét és megkérdezte:

– Nem gondolsz te arra, Tamás, hogy te nagyon szereted Máriát?

Tamás nem válaszolt. Bal kezéből jobb hóna alá csapta az aktatáskát, két kezét zsebre vágta és elindult. Karcsi az utca-sarkon maradt és nézett utána. Néhány lépés után Tamás megállt, visszafordult. Végignézett az utca macskakövein, a házakon, a poros levelű, elhízott törzsű gesztenyefákon. Aztán kikapta hóna alól a táskát, széttárta a karját, nagyot nevetett, sarkon fordult és továbbment.

NAP FÁBIÁN

Gyermek- versek, felnőtteknek

1.

két király poroszkál
bolondabb a bolondnál
lábuk előtt tekereg
kilenc kócos holdgyerek
szolgálójuk szél s a nap
fejükön lapukalap
zsebükben a glória
arcuk arany bronz lila
foguk között furulya
minden ember félreáll:
„nézd ott ballag két király
a palástjuk csupa rongy
nem egy bolond két bolond”
mennek mennek csendesen
házak alatt kerteken
várják őket a lányok
boldogok a királyok

2.

állnak az álmok
betakarózva
róka szeméből
fagy hull a hóra
fagy hull a hóra
fagy hull a rétre
csak az ég szárad fenn
kötélre téve
szalad a reggel
kiszakadt zsebbel
pirosra csípve
felcicomázva
állnak az álmok
kitakarózva
kék tenyerükben
virít a málna

ERDŐS ISTVÁN

Az utolsó kilométerek

Bálint, a legkisebb fiú egy divatos slágert dúdolt; lábát az ablak alatti fűtőtestre tette, vállát az ablaknak szorította, loboncos-bozontos fekete fejét jobbra-balra ingatta a dallam ütemére. Ő nem tudott ultizni, énekelt. Nézte a leszálló alkonyatot, a napkorong előtt hanyatvetődő távoli villanyoszlopokat. A kalauz, amikor belépett, szímatolva magasra tartotta az orrát, sarkával visszarúgta az ajtót, megemelte hatalmas jelvényét, a fényesen csillogó lyukasztót, rögtön kiszúrta magának a legkisebb fiút, gorombán rákiabált, hogy belefojtassa a dalt.

– Coki, te! A cigány istenedet! Ne hangoskodj, mert ki-lyukasztom a füled.

Béla kezében megállt a meglengetett pirosheles. Az öccsére nézett aztán a kalauzra. Hosszan figyelte a nagydarab embert, a kékszürke egyenruhája alól kidülledő hájpárnát, szőrös nagy kezét, vörös arcát, a csillogó szerszámot. Idő kellett hozzá, sok idő, hogy az ideges remegés elüljön a szája sarkában, idő kellett, hogy a combjában, derekában, vállában feszülő, lökődő rugókat megfékezze, ülve maradjon, hogy nyelve a bénulásból mozdulni tudjon, hogy hang jöjjön ki a torkán. Jobb kezével barátságosan megveregette öccse karját, ballal a hústorony kalauz elé ejtette a földre a piroshelest.

– Kilyukasztod az anyád, te hülye-állat, aki így lépsz be az emberek közé...

Bálint leült, mereven hátradőlt az ülésen, sötétbarna nagy szemében riadalom, szomorúság törölte le a szemlélő nyugalom friss csillogását. Biztos volt már benne, hogy ezen a péntek estén nem érkeznek haza úgy, mint más családjukhoz megtérő, fáradt- csendes munkás emberek, ezen az estén sem lehet virágot vinni csupaósz anyjának a piaci sarokról, s mikor nevetve szabadkozik, hogy ő virágot kapna, vázába tenni a nagy asztalra a csokrot, s meghitt vacsora után most sem lehet fehér inget venni, klubba készülni, lányokhoz simulni. Érezte, hogy ellenkezése mit sem ér, őt is magával ragadja Béla haragja, s a gyűlölet, amely oly hirtelen támadt, mint villámoson csattanó nyári zápor szokott a faluvégről indulni a major szalmakazlai ellen, pattanásig feszíti minden porcikáját, szája kiszárad, térde megremeg, szorító- bénító vakság, süketség kerülgeti, olyan blokkoltság, amelyiknek a rácsából csak görcsösen kiűt az ember, és lesz, ami lesz alapon ugrik előre...

A kalauz visszalépett egyet, balkezevel megfogta az ajtó ki-

lincsét a lyukasztót arca elé emelte figyelmeztetően. Hangja rekedt volt az izgalomtól, arca még jobban kivörösödött.

– Fenyegetni mernek engem. Huligánok! Na, várjanak csak! Sarkon fordult, bevágta maga mögött az ajtót, s elindult, hogy legalább két kollégát hívjon segítségül a huligánok megfékezéséhez. Béla keserűen nevetett, aztán combját csapkodta csinált jókedvében. A két ultipartner hallgatott. Bálint kilépett a kártyázók között, s felvette az ajtó elől a piros hetest, Béla térdére tette.

– Játsszatok csak nyugodtan! Én majd a peronon kiszellőztetem a fejem.

Először a vécébe ment. Megmosta az arcát, majd a peron mindkét feljáró ajtaját szélesre kitárta. Az erdő, amely mellett robogott a vonat már fekete-zöld volt, ijesztően mozduatlan. A becsapódó levegő Bálint hosszú fekete haját szét-söpörte, szemébe vágta lobogtatta. Ha a peron közepére állt, ahonnan pont a szomszéd kocsiba látott, csak a huzat erejét érezte. A szomszéd kocsi teljesen üresnek látszott, a padok között nem moccant senki. A kocsi első része sötét volt, másik felében égett a villany. A kalauznak nyoma sem volt, ameddig ellátott. Benn a kocsijukban Béla már keverte a kártyát, osztani készült. Kiálló nagy arccsontjain táncolva mozgott a bőr, amint kétszer-háromszor dühösen beleharapott a füstös levegőbe. Bálint látta a szájmozgásáról, hogy a kalauzt szidja, s a harapások, vicsorgó fogcsattogtatás nevetetőnek szánt háttér szövege az: elharapom a torkát, ha visszajön...

Bálint újra a szomszéd kocsi felé fordult – ahonnan a kalauznak jönnie kellett. De csak Béla szögletes arcát látta újra maga előtt. A szeme haragját, arcizmai rángatását. Ameddig visszaemlékezett kisgyerekkorukra; Béla mindig fékezhetetlen, nehéz gyerek volt. Kisiskolás korában sem tűrte el a hangos szót, a durva feddést, pálcát: tízévesen hasbarúgott egy vénkisasszony tanítónőt, aki a pajesztát húzgálta, hogy szóra bírja. Az iskola testnevelő tanár-igazgatója kíméletlenül elverte: Béla egy éjszaka viszonzásul beverte az igazgatói lakás utcai ablakait.

Az igazgató nem nyúlt hozzá többé, csak sűrűn emlegette az iskolai évek során az akasztófát, ahol Béla majd végezni fogja. S ha nem is az akasztófa, de jött a felfüggesztett ítélet. Négy hónap felfüggesztve. Verekedését, garázdaságát. Egy éve sincs. Népünnepély, búcsú, a folyóparton, Béla össze-akaszodik a céllövölde előtt egy italos kiskatonával, gyors pofonok csattannak el, aztán Béla előreugrik, ökle, mint egy kalapács vágódik a katona arcába: álcsonttörés. Mondják; szerencsés dolog volt a felfüggesztett ítélet. De később is az egész falu arról beszélt, hogy Béla előbb-utóbb ügyis börtönbe kerül indulatos természete, bivaly ereie miatt. Bálint tudta, érezte, ha a goromba kalauz társaival visszatér, olyan verekedés lesz, amelyet Béla már tényleg nem úszhat meg börtön nélkül, lezárás nélkül. Ezért jött ki a peronra, ezért várt a kalauzra, maga akarta elintézni saját ügyét. Béla ne veregjen bele! Büntessék meg őt ötven forintra vagy százra, vagy amire akarják, csak verekedés ne legyen. Ezek a vasutasok ugyanis olyan urak, hogy azt csinálnak, amit akarnak, de ez a kalauz még disznómód goromba is, alighanem ittas is, semmi jót nem lehet tőle várni. Hatósági közeg. Amit ő mond, azt hiszik el a rendőrségen. Ne legyen itt verekedés! A vonat csendesebb futással dombra kapaszkodott, Bálint kihajolt a nyitott ajtón, egy állomás távoli fényei közeledtek. Az utolsó állomás falujuk előtt. Talán le kellene szállni itt – gondolta Bálint – nyolc kilométert gyalogoljanak inkább, mint veres verekedés után vonuljanak a rendőrségre. Legyintett, tudta, Bálát nem lehet részesíteni ilyesmire, ő bízik a maga igazában, a maga erejében.

Mikor a kis állomáson fékezett a vonat, Bálint megint kihajolt. Az utolsó kocsiból leugrott a vörös arcú hústorony kalauz, aztán még két férfi kollégája, végül egy nő. Futottak előre, s mire a vonat újra nekioldult a kapaszkodónak, mind a négyen Bálint alatt kapaszkodtak a lépcsőn. A vörös arcú lyukasztójával Bálint lábfejére csapott, aztán lökték befelé a peron közepébe, Bálint a vécéajtónak esett, beszélni próbált.

– Kalauz bácsi, kérem... Én... A kalauznő kapott Bálint karjáért, megragadta húzta maga után.

– Befelé! Az anyád...

A férfiak hátulról lökdösték. A hústorony káromkodott, mint a záporosó.

Bálint még egyszer megfordult volna, hogy beszéljen, de nekilökték az ajtónak. A zajra csak most eszméltek fel a kártyázók. Béla, mint tigris ugrott az ajtó felé, a kalauznő megrettent feldúlt arcától, inkább elengedte Bálint karját, hogy kezét maga elé kapja. Béla ott állt lihegve az ajtókeretben. Nézte öccse kérő arcát fátyolos szemét, majd sorra a négy kalauzt. Az ultipartnerek Béla mögé sorakoztak szorosan, elszántan.

A hústorony kalauz felemelte az öklét, hogy a lyukasztóval lecsap Bélára, Béla ugrani készült, de Bálint gyorsabb volt. A kalauznő mellett a nyitott peronajtóhoz lépett, s kiugrott a sötétségbe. Kövek gördülő zaját hallották, majd valami fémes pendülést. Béla meghúzta a vészféket. Mire megállt a vonat, a kalauzok, az ultizók sorra leugráltak, s rohantak visszafelé a sinek mentén. Az ablakok a vonaton sorra lecsapódtak, megteltek kíváncsi fejekkel. Mi történt? kérdezték min-

denfelől. Egy-két utas leszállt, s elindult a visszafelé rohanók után.

A többieket messze megelőzve Béla futott elől, s képtelenségnek érezte, hogy alig néhány másodperc alatt ilyen rettenetesen messzire elhaladt a vonat attól a helytől, ahol Bálint kiugrott. Lassította futását, nehogy elvétse a helyet. Már mellette lihegett a goromba kalauz lámpáját lóbálva, majd a kalauznő is nyomukba ért.

Bálint egy táviróoszlop tövében feküdt. Mikor Béla föléhajolt, megemelte a kezét, látszott, hogy még él. Füléből, szája sarkából vér szivárgott. Béla kiegyenesedett mellette, nekidőlt a táviróoszlopnak, hagyta, hogy a kalauzok, utasok fel-emeljék öccsét. Béla a vonat távoli sötét tömbjét nézte me-reven, s a két vörös pontot az ütközők fölött. Kegyetlen ha raggal szorította össze a fogait. Percekig állt mozdulatlanul. Párásodó tekintettel elmosódott alakokat látott a vonatra kapaszkodni, s csak akkor indult meg lassan a sinek mentén a vonat után, mikor az két-három rövid fütty után újra nekilendült a domboldalnak...

Tamás István versei

Ördögszekér

meg paták
zörgése ráz
Dűlőutak kerékvágásán
tengelyét-tört
história hever

Előtte
tajtékos tébolyult ló
a szó
S a gondolat
lőcsöt ragad
hogyan megfenyegesse
az Istent

Buborékok

úsznak
a vízen
Pásztákban hull
a májusi zápor
S ott távol
szavaim
viszhangra várnak

Egy ázott kis
vincellérbogár
száll
meztelen vállamra
S én a kakukkfű
tartós illatában
megmártom emléked

Számadás

nyers
pecsenyéjén rág
megritkult fogam
harminckettő
volt
vala –
ha ha
s van
harmincnégy
éve

Ebből szépen
elbitangolt kettő
s százszor szebb öt
mert
tanító is voltam
s nyugdíjam hej
majd kilencszáz kemény
aluminiumban
s kölcsön harmincéves
mint ama háború
vers vagy százhusz
sej de kiadatlan
Életem álom
kép meg képzavar
Fényes hajnal
oltárát emelve
a kutyafáját még sem
a csillogásba
vakultam bele

Mikszáth

tenyeredből
pacsirták röppentek
a szivárvány fölé
csőrükben
sírás és nevetés
százszorszép csokrával

Bánatban vígságban
egy népet emeltél
föl
oda
hol a szívek
csengő gyermeknevetés
arany
virágkelyhét nyitják
s kihajt a gondolat
a kézfogásokban

Im elhoztuk eléd
görcsös gyökerekkel
világodnak értői
e tájban
fogadd
fogadd megőrzésünk
vasárnapi
palóc koszorúját

Zöld

búzában
de keskeny a
gyalogút
bánatom mély
s csillag-magos
mint a kút

Pipacs nyitó
szép ígéret
kivirul
s hátam mögött
lányok könnye
lángra gyúl

SZABÓ BÉLA

„Szabadság, itten hordozák véres zászlóidat“

Azoknak az érzelmi szálaknak az összetevői között, melyek az embert a szülőföldhöz, a hazához kötik, jelentős szerepet játszik a történelmi múlt. Mindaz, ami körülvesz bennünket, a jelen és elmúlt századok munkás hétköznapijainak alkotásait dicséri.

Megyénk minden helysége, települése nevéhez a magyar történelem különböző korszakaiban lezajlott küzdelmek emléke kapcsolódik. A honfoglaló magyar törzsek nevének majd mindegyike megtalálható például a megyében (Nógrádmegyer, Karancseszki, Salgótarján, Diósjenő, Balassagyarmat, Erdőkürt, Szandakér). E nevek egyben a magyarság honfoglaláskori letelepedésének bizonyítékai is. A megye neve, Nógrád, az ősi szláv ispánság helyén Novigrád székhellyel alakult I. István-kori vármegyénk emlékét őrzi. A XIII. században kibontakozó feudális anarchiára, az egyre erősödő bárók hatalmára emlékeztenek Hollókő, Szanda, Somoskő sasfészkei. E várak rablólovagjai – mint pl. a füleki Falkos – garázdálkodásaikkal erőszakoskodásaikkal rémületben tartották a környéket, egymás közötti s a királyi hatalommal dacoló küzdelmeik pedig állandó háborúk színterévé tették a megyét. A XIV. századi városi fejlődésnek nyomai is kimutathatók. Bizonyítékai a mezővárosi kiváltságlevelek: Szécsény földesura Szécsényi Tamás már 1334-ben mezővárosi kiváltságot szerzett a királytól Szécsénynek, s e kedvező földrajzi fekvésű helyen jelentős, forgalmas vásárokat tartottak; 1407-ben Pásztó ura, Tari Lőrincz Buda várának jogaival azonos jogokat tartalmazó kiváltságlevelet szerez a pásztóiaknak. E két említett helység mellett ugyanebben az időben mezővárosként tartják nyilván Balassagyarmatot, Nógrádot, Tart, Nagyoroszit, Diósjenőt, Patakot, Dejtárt is.

A mezővárosoknak a XIV–XV. században nemcsak az egyre erősödő árucseré lebonyolításában volt jelentős szerepük, hanem azokban az osztályharcokban is, melyet a jobbágyok a földesuraik ellen folytattak. A mezőváros védelmet és munkalehetőséget is jelentett a földesúri kizsákmányolás ellen menekülőknél. Az 1514-es Dózsa-féle parasztfelkelés időszakában a nógrádi, hevesi jobbágyokkal együtt a mezővárosok jobbágy-polgárai is ott gyülekeztek a Pásztó melletti mezőn és együtt vívták meg harcukat a nemességgel. Mint tudjuk, a királyi katonai erőktől támogatott nógrádi nemesség legyőzte a felkelőket, és vérbefojtották a parasztság első jelentős megmozdulását Nógrád megyében.

A török hódoltság időszakában 150 esztendeig részint hódoltsági terület, részint a végvári harcok állandó színtere a megye. A fennmaradásért folytatott harcok súlyos vérvesztést jelentettek. A túlélővel való szembenállásnak nemcsak nógrádi, hanem magyar szimbólumává is vált Drégely, ahol Szondy György pár katonájával és nógrádi paraszttal együtt inkább a vár falai alá temetkezett, mintsem hogy meghódoljon. A nógrádi végvári vonal várai – Nógrád, Balassagyarmat, Szécsény, Buják, Salgó, Somoskő, Füle – mentén állandósult a küzdelem. A török hódítást megakadályozni a magyarság erői nem voltak elegendők, de az életben maradáshoz igen.

A Habsburgok elleni függetlenségi harcok időszakában is jelentős szerepet játszott a megye. A Thököly-felkelés, Rákóczi-szabadságharc időszakában országosan kiemelkedő szerepe volt a megyének. Szécsény az 1705-ös országgyűlés színhelye, s nem véletlen, hogy Rákóczi Ferenc Nógrád megyébe tartotta meg az országgyűlést. 1703 őszén a szabadságharc első pil-

lanatában, szinte egy emberként keltek fel a nógrádi jobbágyok. Csizmadia Kis Ferenc, aki magát Rákóczi mezei hadnagyának nevezte, már 1703 szeptemberében kibontotta a megyében is a Rákóczi-zászlókat, és amint azt a császárhű nemések Bécsbe jelentették, a kurucok szinte elárasztották a megyét. A jobbágyokkal együtt a szabadságharc oldalára állt a megye kisnemessége is. Közülük többen (mint pl. Géczy Zsigmond, Géczy Gábor, Géczy Sándor, Batta Zsigmond, Batta Adám, Battik László, Bezzegh János, Sréter János, Tolvaj Ferenc) a kuruc hadsereg főtisztjeivé lettek. A nógrádi jobbágyok is a szabadságharcért, a hajdúszabadság elnyeréséért ragadtak fegyvert. Ugyanazt az utat követték, mint Esze Tamás talpasai: a harctereken nem kímélték önmagukat, jelentős sikereket értek el. Csizmadia Kis Ferenc 1703-ban Rákóczi katonai főerőinek megérkezése előtt körülzárta a gácsi táborban összesereglett nemeseiket, Géczy Sándor pedig már a szomszédos Hont megye egy részét is biztosította Rákóczi számára. A parasztfelkelés eredményeként 1703. október közepén már a megye nemessége is Rákóczi hűségére tért.

A nógrádi jobbágyok a Rákóczi-szabadságharc hadseregének mindvégig jelentős tényezői voltak. Arra vonatkozóan, hogy milyen nagy volt a parasztság lelkesedése és részvétele, kevés írásos emlék maradt fenn. 1704-ben kelt hiányos jegyzék érzékelteti talán legjobban a részvétel nagyságát. E jegyzék szerint a megye nyugati részének 28 falujából 247 kuruc katona vonult a táborba. Mindössze 28 kis falu egyetlen évének adatait őrizte meg a levéltár. A szabadságharc nyolc éves küzdelmében a nógrádi jobbágyok ezrei vettek részt.

A nógrádi parasztfelkelők nemcsak részt vettek, hanem vitézül harcoltak is. 1704-ben a Tolvaj Ferenc parancsnoksága alatt küzdő nógrádiak Zólyom ostrománál oly mértékben kitüntették magukat, hogy a fejedelem külön rendeletben biztosította számukra a zsákmányrészüket.

Tolvaj Ferencnek a nógrádi parasztsereg vezérének életrajzával mindmáig adós a megyei történelmi kutatás. A szabadságharc előtt a losonci református lyceum tanára volt: a magyar nyelvű matematikai oktatás egyik úttörője, Comenius fordítójaként, mint pedagógus is nagyon jelentős. Mint költő, irodalmi tevékenységgel is nevet szerzett magának. A szabadságharc időszakában pedig, mint Rákóczi paraszthadainak vitéz vezére szerzett katonai babérokat. Adós azonban a megyei történelmi kutatás a megye parasztsága egészének a szabadságharcban való részvétele bemutatásával is. Különösen súlyos áldozatokat hozott a szabadságharc utolsó szakaszában az 1708, 1709–1710-es években, midőn az lpoly vonala vált a kurucok védővonalává, és a megye az ellenállás egyik legjelentősebb bázisa volt. Az 1710-es romhányi csata után Rákóczi seregei kénytelenek a megyéből kivonulni és ezzel a megye jobbágyságának álmai is szertefoszlottak.

A függetlenségi harcaink sorában kiemelkedő jelentőségű 1848–49, a polgári forradalom és szabadságharc időszaka. E történelmi időszakban vált szabad emberré Nógrád megye évszázadok óta elnyomott jobbágysága. Bár a jobbágyfelszabadítás nem jelentette a jobbágyság nagy problémájának megoldását, a földhöz való jog biztosítását, mégis az a tény, hogy a telkes jobbágyból, zsémléből szabad ember lett, alapvetően határozta meg a további fejlődést. A megye népe 1848-ban nemcsak jogaiért vívott szívós küzdelmet a feudális rendszerhez makacsul ragaszkodó földesurakkal szemben, hanem kivette részét a szabadságjogok, a függetlenség védelmében folytatott fegyveres harcból is. Több mint 3500 nógrádi fiatal harcolt a honvédseregben, több ezren léptek a nemzetőrség soraiba, és százakra megy a nógrádi gerillák, vadászok száma.

A szabadságharc nagy katonai hadműveletei elkerülték a

megyét. Jelentősebb katonai akcióra mindössze 1849 januárjában a Görgey parancsnoksága alatt küzdő, Feldunai magyar hadsereg bányavárosokba történő visszavonulása során; 1849. áprilisában a tavaszi hadjáráshoz kapcsolódva Beniczky Lajos bravúros losonci rajtaütése, valamint 1849 júliusában a magyar hadseregnek a váci csata után Kétság, Ersekivádkert, Balassagyarmat, Szécsény, Losoncon keresztül történő visszavonulása idején került sor. E visszavonulás legjelentősebb tegyverténye a Kétság mögötti dombokon, a bárki ütelágazás előtti küzdelem volt. Röltemberg tábornok VII. hadteste itt vetette meg a lábát és önfeláldozó harcával biztosította a magyar seregek visszavonulását. Méltó lenne a szabadságharc 125. évfordulóján megjelölni e helyet, annál is inkább, mivel megyénkben 1848–49-es emlékhely még nincs, — és itt a VII. hadtest kötelékében harcolt, a nógrádiakból szervezett I. Nógrádi Onkéntes Honvédszászlóalj is.

A megye dolgozó népe nemcsak a régmúlt, hanem az új és legújabb kor történelmi küzdelmeiből is kivette részét. A XIX. század közepén szénbányászat, a vasútépítés, az ipartelepítés új osztályt teremtett, a munkásosztályt. Már 1867-ben sor került az első bányászsztrájkra is Salgótarjánban. A XIX. század végén, a XX. század elejére a munkásosztály nemcsak létszámában növekedett, erősödött, hanem döntő tényezővé vált a megye társadalmában is. A munkásosztály politikai súlyának növekedését nemcsak az 1890-es évek nagy sztrájkjai, az I. világháború előtti időszak jelentős munkás-megmozdulásai bizonyítják, hanem szervezeteinek kiépítése és az előtte álló küzdelmekre történő tudatos felkészülés is. A nógrádi munkások, ezen belül is a salgótarjáni munkások, 1919-ben a Tanácsköztársaság idején a proletárhatalom védelmében országos jelentőségre tettek szert. 1919. május 2-án indult meg a csehszlovák burzsoá intervenciók erők koncentrált támadása az Ipoly vonalán, mely nemcsak Salgótarján, Szécsény, Balassagyarmat elvesztésével fenyegetett, hanem a proletárhatalom északi frontjának széttűzésével is. Súlyos harcok alakultak ki és a túlerő az intervenciók csapatok oldalán volt. A munkásosztály azonban szinte egy emberként fogott fegyvert. A salgótarjáni szénmedence bányászai, munkásai rögtönzött zászlóaljakat hoztak létre, szinte a város falai előtt állították meg az intervenciók előretörését s nemcsak a várost védték meg, hanem ezzel együtt a proletárhatalmat is. A nógrádi munkások a Magyar Tanácsköztársaság honvédő háborújának, ezzel az egyik legjelentősebb tegyvertényével beírták nevüket a magyar munkásmozgalom történetébe.

Horthy ellenforradalmi rendszere időszakában a salgótarjáni, baglyasaljai illegális kommunista pártsejtek az üldöztetés ellenére éltek, működtek, bizonyítva, hogy a munkásosztály erejét, elszántságát a győztes ellenforradalom nem tudta megtörni.

A német fasiszta megszállók elleni küzdelem új hősokeket adott. A karancslejtősi bányászok 1944. novemberi ellenállása a magyar bányamunkásság egyik legjelentősebb megmozdulása volt. A karancslejtősi bányászokhoz hasonlóan azonban a salgótarjáni szénmedence számos bányájában, gyárában szervezték meg az ellenállást, tagadták meg a munkát, a bevonulási parancsot, szabotálták a bányák, üzemek leszerelését, akadályozták az országpusztító politikát. Kezdetüket vették a fegyveres partizánharcok is. A salgótarjáni szénmedencében Bandur Gyula csoportja, a Börzsönyben a Görgey zászlóalj, a Karancs hegységben a Nógrádi Sándor vezette partizán csoport fegyveres harca hozzájárult a felszabadító szovjet hadsereg hadműveleteinek sikeréhez és példaképévé vált a fasiszmissal szembeni küzdelemnek, a nemzeti függetlenség mellett kiállásnak.

Szocialista társadalmunk építése során nem nélkülözhetjük, hogy ne kutassuk a magyar történelmi múltat, ne tárjunk fel egyre többet ebből a múltból, hiszen ezzel jelenünket tesszük gazdagabbá, építő munkánkat tudatosabbá. Történelmi múltunk, küzdelmeink megismerése nemcsak a szülőföldhöz, a hazához köt bennünket újabb és újabb szálakkal, hanem egymáshoz és jelenünkhöz is.

Szabó Béla

Karcolatok a régi nógrádi népeletről

Megyénk falvainak történeti vizsgálata során a legfontosabb feladat a rendelkezésre álló adatok számbavétele. Ami ezekből az adatokból megállapítható vagyis az állatállomány szaporodása, művelés alá fogott földterület gyarapodása, szőlőtelepítés, pálinkafőző üstök számának növekedése pontosan tükrözik a megye lakosságának mindennapi életét, szorgalmát s ismeretük nélkülözhetetlen a helytörténet számára.

A házak számának pontos megállapítása és növekedésük ütemének meghatározása azonban magában véve nem elegendő, csónka lesz, ha nem látjuk meg berendezése, bútortáza mellett a benne lakó embert is, viseletével, ételleivel, szokásaival, szórakozásaival együtt. Az elsőre példa a Flórián Mária által rajzolt kép **Rimóc népviseletéről** (Balassagyarmat, 1966.), mely a recens anyagon kívül bőséges levéltári forrástanyagot is közöl a XIX. századi viseletről.

A kutatók által elsősorban felhasznált összeírások azonban, noha az állatállomány statisztikája elkészíthető belőlük, semmit sem, vagy alig valamit szólnak az emberről, aki nemcsak tenyésztő de őrző is őket, legteljebbet a falu lakossága névsora végén találjuk meg a „pastor vaccarum” (tehénpásztor) vagy „opilio” (juhász) megjelölést egy-egy név után. Más forrásokat kell keresnünk, ha személyükön kívül mást is meg akarunk róluk tudni.

A községi bírói számadásokból például megtudjuk, hogy az előjáróság fogadta fel őket év végén vagy január hónapban. Természetesen ez áldomással járt, Kosdon pl. 1777. január 17-én „az megkívánt pásztorok fogadása alkalmatosságával elkelt áldomásra 8 icce bor”. Ahol nem volt áldomás, ott pénzt és bort kaptak a pásztorok. Nógrádverőcén például 1775-ben december 8-án jegyzi fel a bíró: „pásztorok fogadásakor adtam nekik borra 8 denárt”.

Konvenciójukat is megtudjuk, a készpénzen kívül némi ruhaneműt és bocskort kaptak. November végén volt a makkoltatásra adott sertések számadása, mikor a kanász hazahajtotta a makkról az első hű lehulltával a kondát, egy icce bort kapott. Nemcsak a kondás számára jelentett külön honoráriumot a makkoltatás, az előjáróság is szépen keresett rajta.

A megye nagykiterjedésű eredei közül nem minden falunak volt tölgy- vagy bukkerdeje, s ahol nem volt a községnek makkoltatása, az előjáróság kebeléből küldött embereket makk után „tudakozni”, „vizsgálni”, majd másokat „alkudni”, midez persze napidíjjal járt.

Ez azonban mind a gazdálkodáshoz tartozik, de találunk egy olyan forrástípust is, melyet a helytörténetek általában el szoktak kerülni, annak emiatt, hogy, belőle nemcsak nagyon sok elfelejtett eseményre derül fény, hanem megismerjük a régen élt emberek hétköznapi életét is. Ezek a buntetők iratai, főleg tanúkihallgatásai, melyekről sokan azt hiszik, hogy a „viginti quinque palcarum”-on kívül — ahogy a megye szülötte Mikszáth csüfolódik a tekintetes vármegye patriarchalis igazságszolgáltatása felett — mást nem tartalmaznak. Pedig megtudjuk belőlük, minek örültek eleink, mi bántotta őket, hogy éltek-e életüket, milyenek voltak hétköznapijaik, ünnepeik. Sok esetet ma már megmosolygunk, néhány érthetetlennek tűnik előtünk, de voltak olyan szokásaik is, melyek ma is élnek. Ismeretes volt már a házasságközvetítés is, mint az alábbi, 1973-ban feltett kérdésekből kitérünk: „Vallja meg hite után a tanú, tudja-e, hogy midőn Bene Nándor ifjú legény volt, Ivanovits Julianna másokat kért, hogy commentálják neki”?

Vagy ilyen ma is élő szokás a nemcsak Nógrád megyében, hanem az egész ország területén szokásos karácsonyi zajkeltés. Megyénk falvainak téli csendjét is felverte december 24-én sőtétédestől egészen az éjféli miséig a kolompolás, ostorpattogatás, kanásztülkölés, való túlkölés, sőt lövöldözés. Célja a néphit szerint az ilyenkor, az esztendő leghosszabb éjszakáin leselkedő gonosz, ártó szellemek elijesztése, hogy ne fejthessék ki rontó hatalmukat. Erre szolgált 1745-ben Karancsbesziben is tragikusán véget ért lövöldözés. A dolog úgy esett, hogy karácsony előtti napon megállt Nagy Ferencnél Kelemen András. Meg akarta házigazdáját borotváltni, el is küldött a mesterhez borotváért, de az nem adhatta oda, mert éppen a puskáját töltötte. Nagy Ferenc is elővette az ajtó mögött lógó pisztolyát, megtöltötte, és ki akarván próbálni, lőtt is vele. Kelemen megjegyezte: „majd akkor kellene lőnünk, midőn az éjféli misén fognak lenni”. Ő is megtöltötte a pisztolyát, azonban olyan szerencsétlenül, hogy véletlenül saját magát lőtte agyon. Abból, hogy ketten is készültek a lövöldözésre, biztosra vehetjük, hogy bevett szokás volt a pisztoly, puska elsütögetése az éjféli mise alatt.

Számtalan perben fordul elő, hogy juhászok szamarukat, ha ittak „a kortsma ablak vasához” kötötték, s az állat békén várt ott a mulatság befejezéséig.

„Kár ilyen legények paragon hevertetni az erejét” — mondja Kalodán egy obsitos katonája a kocsmában az ott ivó juhászbojtárnak, biztatja, álljon be katonának, az csak a gyöngyölet. A bojtár azt feleli, szívesen menne, bátyja is katonáskodik Budán, örömet együtt szolgálna vele, be is állna, ha tudná, hogy megüti a mértéket. Az obsitos megméri, kiderül, hogy még magasabb is mint kell, elmegy a bíróhoz, két garast kap tőle, közösen megisszák. A bojtárt a legközelebbi állításkor katonának viszik.

Mária Terézia korának „új magyarjai”, ahogy a hivatalos nyelv a cigányokat nevezi, szintén okoztak némi fejtörést a bíróságnak. Elég sok bajuk volt velük, felhasználták a babonákat, lopásait, machinációit palástolására, mint Rónyán 1773-ban, ahová az Erzsébet napi gyöngyösi vásár előtti szombaton cigánykaraván érkezett és telepedett meg a falu határában. A férfiak kifogva a lovakat tüzet raktak az erdő szélén, a nők mintegy tizenötven bementek kártyát vetni, jósolni, kéregetni a faluba.

Egyik házba többen belépve „beszélgettek, játszottak s mulatoztak mintegy fél óráig” azután kimenve a házból, a faluból is elmentek. Másnap reggel a gazdát, akinek házába bent voltak előző este így szólította meg legényfia: „appa nézze meg kend az ládáját, meg van-e az pénz”, az apja feleli: „ne hidd fiam, csak mese az”. Csak nyugtalanították fia szavai, megnézte a ládát, ötven forinton felüli pénzének hiült helyét találta. Utánuk sietve, egy hét után Hont megyében találta meg őket, elfogatva a községi előjárósággal – ahogy akkor nevezték a Birákkal – már csak hét forint volt meg az ötvenből. Mint a károsult gazda kinyomozta, az útbaeső falvakban mindenhol hús krájcárosokkal fizettek, az ő ötven forintja is mind abból állt. Több hasonló esetből tudjuk, hogy a cigánynők szokásos eljárása az volt, hogy nagy beszéddel, zajjal körülfogták az áldozatot, rendszerint már olyan házba menve be, melyről tudták, hogy csak egy személy tartózkodik otthon, azt a sok beszéddel elkábítva, egy társuk azalatt belopózott a szobába s ott magához vette a pénzt. Az áldozatot annyian álltak körül, hogy nem is vette észre, hogy valaki bement a házba. Itokzatossabbá teendő a dolgot mint feljebb is olvastuk, elhíresztelték, ő utánuk megy a pénz.

A második eset szerelmi varázslással történt, megetetéssel, amit a közelmúltban szinte még az egész országban hittek és gyakoroltak, elsősorban a térfelzárkózott szándékozó lányok. 1776-ban Terényben a 25 éves Oláh Ferenc azért került bíróság elé, mert egy cigánynővel, akinek nem volt terje, viszonyt folytatott. Kihallgatásakor a férfi azzal védekezik, hogy „valami mesterséget vagy szert csinálván az pálinkába, nekem be adta innom, és mindjárt egészen a szívem felgerjedvén, vele közöm volt egynehány-szor”. Felesége is tudott róla, „mivel én mondtam neki, hogy fogassa meg a feleségem, mivel tőle nem maradhatok”.

A következő történetben is szerelem okozta a bajt, de ez már kettős házasságtörés, mindkét fél házasságban volt. ePdig szigorúan büntette a törvény a házasságtörést, ha kiderült, nem ritkán halállal is. Ez sem bírta azonban elrettentő hatással a házasságtörőkre, mégis előfordult, igaz hogy 250 év alatt mindössze öt esetben. Vagy csak ennyire derült fény?

1770-ben megfogták a 42 éves Kenyeres Mátyás fülekelecsényi lakost, azért, mint vallja, „hogy azt hazútták rám hogy én fülekelecsényi bírónak feleségével paráználkodtam volna, holott az nem igaz, hanem úgy esett a dolog, hogy én halászatul jövén az Mocsolya berekben egy sánta tehennemnek füvet szedni, ahol leültem s oda érkezvén a bíró felesége Mol-

nár Panka egy borjúnak füvet aratni, úgy szólította meg: hol vette kend itt magát, már itt az Isten sem akadna kendre, melyre feleltem, de te hol jársz, már téged itt meg lehetne nyomni, ezen szó után ő az maga után elment, és is az magam útján, de semmi rosszat nem cselekedtünk”. A tanúk nem egészen így adják elő a történeteket, egyikük patyngot vágni akarván a réteken, látta amint a két delikvens találkozott, majd leheveredtek egy tisztásra s paráználkodtak. Egy darabig leste őket, majd tovább menve találkozott a második tanúval, akit megszólított: „Istók bátya egymáson kaptam Matyit Pankával itt a berekbe, melyre felelt a fatens, miért nem kiáltottál reám, magam is elmentem volna látni, melyre (az előbbi tanú) azt felelte: nem mertem kiáltani, sőt még a számat is befogtam, hogy el ne kaccantsam magamat, tartván attól, hogy netalán agyon vernek, ha észrevettek volna”. A férfi tanúk mint látjuk, humorosan fogják fel az esetet, az első tanú felesége azonban igyekszik a vádlottakat bemártani. Régóta tudja – mint vallja –, hogy rossz életet élnek. Az elmúlt húsvéthétfőn is, mikor mindenki istentiszteleten volt, a vádlott Kenyeres Mátyás házához ment, „betekintván a ház ablakján, az házban egyebet nem látott, hanem Kenyeres Mátyásnak nadrágját az asztalon látta, be akarván menni a pitvar ajtaján az be volt csukva, azután ment az kamra ablakára, azon ugyan nem láthatta őket, hanem hallotta midőn Molnár Panna elkaccantotta magát”. Mivel mindkét vádlott tagadt, 80, illetve 60 botot kaptak csupán, valószínűleg megérdemelten.

A régi perekben természetesen találkozunk tragikus esetekkel is, ezáltal azonban igyekeztünk a derűsebbekből ízelítőt adva bemutatni a büntetőperek nagyértékű forrásanyagát a XVIII. század népéletének megismerésében. (Valamennyi per Nógrád megye levéltárának ügyész irataiból (acta Fiscalia) való. Akit a vádlottak további sorsa vagy ítélete érdekel, a következő számok alatt találhatja meg: 4; 8; 70; 12; 54; 1;.)

Schram Ferenc

A szlovákok letelepítése Nógrád megyébe

A törökdúlás Nógrád megyét sem kímélte meg a pusztulástól. A feljegyzések szerint 1570-ben a megye 32 falujában nem lakott senki, néhány év alatt 43 település pusztult el teljesen, más községekben a lakosság létszáma erősen lecsökkent. A felszabadító háborúk is 20 községgel gyarapították az elnéptelenedett, illetve elpusztult falvak számát. (Makkai László: Nógrád megye története 1848-ig. In: Nógrád megye műemlékei. Bp. 1954. 56. l.)

A felégetett falvakból a lakosság az északi megyékbe, vagy ideiglenesen az erdőkbe menekült, hogy elkerülje a féktelen pusztítást.

A 17. század végén, a török kiűzésével egyidőben, az északi megyékben és városokban (Zólyom, Fülek) meghúzódó földbirtokosok visszatértek elnéptelenedett vagy teljesen felégetett falvaikba, hogy azok benépesítésével újra életet teremtsenek a több éve, esetleg több évtizede parlagon hevert földeken.

Megyénkben az elpusztult, illetve elnéptelenedett falvak újratelepítésére a 17. század végén és a 18. század első évtizedeiben került sor. Az új lakók többsége a sűrűn lakott, szegényesen élő, magas adókkal sajnárgatott északi megyékből (Trencsény, Arva, Nyitra, Liptó, Zólyom) költözött megyénkbe. Számos család települt Nógrádba a szomszédos Hont megyéből, sőt a távolabbi Morvaországból és Sziléziából is. Az északi megyékből érkezett lakosság nagyobb része szlovák anyanyelvű, evangélikus vallású volt. A déli megyékből bevándorolt családok (számuk csekély) magyar anyanyelvűek és r. kat. vallásúak voltak, akik a telkek mellé nemesi oklevelet is kaptak (Rimóc, Nagylóc, Cserhátszentiván, Nógrád-megyer, stb.)

A betelepülés formájára a spontán költözés volt a jellemző. Vagyis a fentebb említett helyekről nem a toborzók hívó szavára indultak el családok, hanem az elviselhetetlen nyomor elől szöktek el lakóhelyükről, hogy jobb életet remélve, az ország déli megyéibe költözzenek. Az éj leple alatt megszökött családok közül nagyon kevesen tudták, hogy hol fognak letelepedni, a többség nem is sejtette mely megyében, vagy községben fog otthonra találni. Az elinduláskor csupán azt udták, hogy az ország középső és déli megyéiben nagyobb megművelhető földet, kedvezményt, volt földesuraikkal szemben védelmet kapnak.

A bizonytalanra elindult családok, útközben mindenütt érdeklődtek, hogy hol találhatnak még nem foglalt házhelyeket. Ha számukra megfelelő helyet találtak, felkeresték annak tulajdonosát, akivel szerződést („usust”) kötöttek. Nógrád megye levéltárában – eddigi ismereteink szerint – egy ilyen szerződés található, amelyet 1697. május 20-án Ajnácskőn készített Vay Ádám az alsóbodonyba letelepedni kívánó szlovák családokkal. E ritka és fontos dokumentumot szó szerint közöljük.

„Anno 1697. Die 20. Mai. Engedtem alsó Bodonyi Pusztámat Zalák Jánosnak, Jano Lukácsnak, Molnár Miklósnak, több társaival edgyütt meg szállani ilyen Condióik alatt.

1. Az elmúlt Sz. György naptul számlálva három esztendőnek forgása alatt, többet nem tartoznak, hanem kettei esztendejébe fognak negyven-negyven Tallért fizetni, harmadikra semmit sem.
 2. El telvén az három esztendő adnak ötven-ötven Tallérokat, kiknek megadásának napja Szent György leszen,
 3. Az fellyül irt három esztendő el forgása alatt, ha szintén makk termésért az magok tulajdon sertéseiből semmi tizedet nem fognak adni.
 4. El telvén pedig három esztendő, Sertésekből, juhokból, és méhekből az igazi Dézmát ki adgyák.
 5. Ha annyi makk fogna termeni, hogy idegen sertéseket makkra fogadhatni, abból való jövedelmet, egészen magannak reselváltam, kírül tartoznak hirt adni.
 6. Semmi nemű makk és gyümölcs termő fákat nem leszen szabad levágni de az Házak épületre módgyával meg engedtem.
 7. Minden egyéb jövedelmet, úgy mint vetésbeli Dezmát, malmot nékiek engettem eők is obligálták magokat, állandó és örökös Jobbágyimnak lenni. Mindezekről attam nékiek kezem írásával, pecsétemmel megerősített Levelemet. Vay Adám." (Nógrád megye Levéltára -továbbiakban NML – Nm. Törvényszékének iratai Processus terminati 1754/1172./
- Az újjátelepült falvak – különösen azok, amelyek teljesen elpusztultak – többnyire nem a régi helyükön, hanem attól általában néhány száz méterrel, vagy 1–2 kilométerrel távolabb, új irtástérületen épültek fel. Ilyen község például Alsó- és Felső-Szűgy, Alsó-Bodony, Szalmatercs, stb./NML. Közgylési iratok 1749/1, 1754/1172./ Több olyan község újjátelepítésére, amelyek a török háborúk előtt virágzó falvak voltak, nem került sor. (A Magyarország műemkeit ismertető sorozat Nógrád megyei kötete 76 ilyen települést sorol fel. Megjegyezzük, hogy a jegyzék hiányos.)

Az újjátelepítés időszakában a fő- és köznemesek többségének nem volt összefüggő, több falut egyesítő birtoka Nógrád megyében. Mintösszeírásaink, egyéb levéltári forrásaink tanúsítják, ha a nemeseknek több faluban vagy megyében volt is birtokuk, azok falvanként a 3-6 egész házhelyet alig lépték túl. A község többi házhelye és a hozzátartozó földek felett más nemesek rendelkeztek. Példaként megemlítjük, hogy Radványi Ferencnek a megye első monarafiája írójának a 18. század elején Lengyén 5, Szécsénykovácsiban 4, Kiskérben 2, Nedelityén 1, Kiskürtösön – ahol lakott – 3 egész házhelye volt. (NML. Inquisitiones 1727/8, 1747/104./ Így gyakran előfordult, hogy egy-egy nógrádi falunak 5-6, olykor még ennél is több földesura volt.

A vallási ellentétek, a katolikusok és protestánsok között, az újjátelepítés időszakára sem csitulak el. Ennek hatását megfigyelhetjük az ekkor kialakult nyelvi és etnográfiai kép területi elrendeződésében is.

A többségben református és evangélikus vallású fő- és köznemesek, a túlerőben levő katolikus egyházzal szemben úgy is igyekeztek tiltakozásukat az ellenállásukat kinyilvánítani, hogy a tulajdonukban levő házhelyekre elsősorban evangélikus vallású családokat ültettek, ezzel mintegy védelmet is biztosítva számukra. A református és evangélikus vallású földbirtokosok közül Vay Adám Alsó-Bodonyba, Bene Pál és András, Egri Márton, Battik Gergely Szűgybe, Barátnoky Ferenc és Magdaléna Csesztve község kétharmad részébe, Jeszenszky Miklós és Farkas Pál – az egykor Balassa Imre birtokához tartozó – Terény, Galagaguta, Magyarándor, Sente, Szátok, Bánk, Ősagárd, Alsópetény, Nőtincs községeibe, Ráday Gáspár Lucfalvára, Ludányhalásziiba telepített evangélikus vallású szlovákokat. (NML. Processus terminati 1754/1172, Közgylési iratok 1749/1., 1714/98-3-19./ A vallási szempontú telepítést bizonyítja Erdőkürt esete is. Hellenbach György, amikor 1771-ben a község egy részének tulajdonosa lett a katolikusokat elkergette birtokáról, helyükre evangélikus vallású szlovákokat telepített. Kétségtelen vallási háttér húzódott meg a mögött is hogy a váci püspök és az esztergomi káptalan birtokain (Cserhátsurány, Érsekvadkert, Dejtár, Patak, Huguag, stb.) csak katolikus lakosokat találunk a 18. század első felében. Valószínű ilyen szempont alapján népesítették be katolikus németekkel Berkenyét 1717-ben, akik később, a lakosság létszámának növekedésével megalapítói lettek Szendehely községnek és Katalin pusztának,

A 18. század első felében az újjátelepítésnek csak az egyik szakasza zárul le a megyében. A század első évtizedeiben az elpusztult falvakot felépítették, sor került az elhagyott telkek benépesítésére, de a lakosság végleges letelepedéséről nem beszélhetünk, sem a szlovák, sem a magyar falvakban. Az új telepések már a 18. század elején arról panaszkodnak a megyéhez küldött levelekben, hogy a kevés és rossz minőségű földek megművelése nehéz, a hegyekre felfutó szántókat trágyázni lehetetlen, az elvetett gabona a háromszorosát is alig termi meg. Kevés a legelő is, állatokat nem tudnak tartani. Emellett az evangélikus vallású szlovákok helyzetét súlyosbították a vallási ellentétek. Különösen a vegyes vallású falvakban nyilvánult ez meg erőteljesebben. A 18. század elején a váci katolikus püspök a vácorkényi protestáns gyülekezetek templomait elkoboztatta, s ezeket vagy leromboltatta, vagy katolikus templommá alakította át. Ekkor szüntették meg a keszegi, a nőtincsi, a kosdi, 1718-ban az agárdi protestáns gyülekezetek templomát és szabad vallásgyakorlatát. 1740-ben az ipolyszögi evangélikusok azért emeltek panaszt a balassagyarmati katolikus pap ellen, mert az a vízkereszti házzsentelést, az evangélikusok temetésének, az ágybér szedésének jogát magának tartotta fenn. A csesztvei katolikusok az ott lakó evangélikusok tanítóját elkergették, templomukat lerombolták. 1793-ban Nógrád község evangélikusai arról panaszkodtak, hogy 1754-ben és 1780-ban a katolikus templom építésére és a harangok ára egy részének kifizetésére kényszerítették őket, mégis a „közönséges harangozástul el tiltattak.” (NML Inquisitiones 1740/71, 1753/63, Közgylési iratok 1/1794/653./ 1746-ban 18 evangélikus vallású jobbágy

azért szökött meg Balassagyarmatról, mert a katolikus pap arra akarta kényszeríteni őket, hogy keresztelkedjenek át. Csak a pap elhelyezése után térhettek vissza. (NML. Inquisitiones 1746/51./

A nehezebb megélhetési lehetőség, a vallási ellentétek fokozódása számottevő evangélikus vallású szlovák családokat arra kényszerített, hogy a Nógrád megyében levő ideiglenes lakóhelyét elhagyja és a déli megyékbe költözzön. 1680-1720 között 3570-5830 főre becsülik a megyéből elköltözötték számát. (Fügedi Erik: Agrár jellegű szlovák település a török alól felszabadult területen. Agrártörténeti Szemle, VIII (1966) 313-331./ 1771-1828 között 12 községben cserélődött ki a lakosság.

A 18. század elején Pest megye 67 községébe 428 család költözött Nógrád megye 117 helységéből. Sokan telepedtek le Békéscsabán, ahol Haruckern János birtokán szabad vallásgyakorlatot élvezhettek, 1722-ben Szarvast, 1723-ban Mezőberényt telepítették be Nógrád megyei evangélikus vallású szlovákokkal. (Barabás Jenő: Békés megye néprajza XVIII. században, Gyula, 1964.) A 18. század folyamán sokan mentek el Nógrád megyéből Csanád megyébe és a Bánátba is. A megyéből elköltözötték helyét újabb szlovák családok letelepítésével pótolták. A levéltári források feljegyzik hogy Romhányba, az elköltözötték helyére Zólyom megyeiek települtek 1830-ban.

Már a múlt század második felében tervszerű kutatások indultak meg annak felderítésére, hogy a jobbágyvándorlások, a telepítések előtt mik voltak a számottevő különbségek a szlovákok és magyarok anyagi, társadalmi, és szellemi kultúrájában. A kutatások még napjainkban sein zárultak le, de valószínűnek kell tartanunk, hogy a nyelvi és a kisebb-nagyobb mértékben eltérő foglalkozásbeli különbségek mellett már abban az időben is sok közös vonás jellemezte a magyar és a szlovák falu életformáját, hiszen a magyar feudális gazdasági-társadalmi rend és a feudális egyház szellemi hatalmának a formáló ereje többé-kevésbé mindkét népre egyformán hatott, miközben az eltérő történelmi előzmények által kialakított formák elei lassan letompulnak. Különösen érvényes ez a megyébe történő letelepedés után, ahol a táj, a földrajzi környezet, a hasonló gazdasági-társadalmi fejlődés azonosította a két nép kultúráját. Legkorábban a földművelés, az állattartás, az építkezés, a lakáskultúra illeszkedett bele a környék kialakult rendjébe. A megye szlovák falvai a viseletben, a hitvilágban, a szokásokban és a népzeneben őrizték meg régi tradíciókat egészen napjainkig.

Zólyomi József

A nógrádi falvak sorsfordulói

(Dokumentumok)

Az ország falvainak – köztük a nógrádicknak is – életében bekövetkezett változások, melyeknek társadalmunk az elmúlt 25–30 év alatt lehetett szemtanúja, minden addigi változásnál gyökeresebben alakították át a falu arculatát. Ha a mai falu problémáinak a megértése a feladatunk, erről a körülményről nem szabad megfeledkeznünk. Ezért kíséreltünk meg néhány kiragadott adat, illetve dokumentum segítségével emlékeztetni, utalni ennek a nagy változás-sorozatnak legfőbb állomásaira. Szó sem lehet természetesen itt arról, hogy a változások minden egyes lényeges mozzanatát bemutassuk, csupán azt kívánjuk elérni, hogy felhívjuk a figyelmet a folyamat néhány főbb csomópontjára. Kétségtelen mindenki előtt, hogy a nagybirtokos Nógrád megye színeváltozásának, a szocialista nagyipar és mezőgazdaság harmonikus egységére alapozódó mai Nógrád megye kialakulásának – az iparban bekövetkezett változások mellett – fontos mérföldköve volt az 1945-ös földosztás, a termelőszövetkezeti mozgalom megindítása 1949-ben, az egyenesvonalú, bár nem zavartalan fejlődést rövid időre megakasztó 1956-os ellenforradalom és végül a mezőgazdaságnak 1958-1960-ban véghezvitt szocialista átszervezése. Ezeknek a fontos mérföldköveknek néhány dokumentuma, amellyel, hogy emlékeztetőül szolgálhat, fel is keltheti az érdeklődést és igényt ennek a témának tüzetesebb feldolgozása iránt.

1. NÓGRÁD MEGYE LEGNAGYOBB FÖLDBIRTOKAI 1935-BEN

özv. Sváb Sándorné birtoka	Diósjenő	6742 hold
gróf Pappenheim Szigfridné birtoka	Buják	6143 hold
báró Solymosy Jenő birtoka	Kisterenye	4577 hold
Málik Andrásné birtoka	Nagylóc	3063 hold
Jankovich Istvánné birtoka	Nagybátöny	3050 hold
Váci püspökség birtoka	Kálló	2988 hold
Légrády Béláné birtoka	Karancsberény	2721 hold

gróf Wenckheim József birtoka	Nagyoroszi	2413 hold
báró Schwaben-Durneiss Gyuláné birtoka	Nézsza	2227 hold
Esztergomi érsekség birtoka	Érsekvadkert	2015 hold
Nagy Ferenc birtoka	Mátraverebély	1916 hold
Szilárdy István birtoka	Salgótarján	1850 hold
gróf Teleki Tibor birtoka	Herencsény	1735 hold
Osztróucky Pál birtoka	Ecseg	1718 hold
Osztróucky Miklós birtoka	Kazár	1678 hold

2.

AZ 1945. ÉVI FOLDOSZTÁS EREDMÉNYEI NÓGRÁD MEGYÉBEN

Igényjogosult földigénylők száma: 23 683

Az összes igénybe vett – elkobzott és megváltott –
földbirtokok száma: 1890,

területe: 187 810 hold

Juttatásban részesült földigénylők száma: 22 081

Közülük	
gazdasági cseléd volt	3215 (kaptak összesen 19 004 holdat)
mezőgazdasági munkás	6428 (kaptak összesen 20 190 holdat)
5 holdon aluli földdel rendelkező törpebirtokos	6378 (" " 15 720 ")

3.

HIRADÁS AZ ÚJONNAN FÖLDHÖZ JUTOTTAK GYÜLÉSÉRŐL (1948. március 14.)

A balassagyarmati városháza ódon épületében vasárnap a megye minden járásából gyülekeztek az újjgazdák megválasztani az Újjonnan Földhözjutottak Országos Szövetsége új megyei vezetését, Dr. Kis Zoltán elnök üdvözlő szavaiban rámutatott arra, a hatalmas szerepre, amelyet a Magyar Kommunista Párt a földreform megvalósításánál és a kiosztott földek megvédésénél játszott...Javában folyt az értekezlet, mikor Oczel János elvtárs, országgyűlési képviselő meglátogatta a konferenciát... A parasztok vastag tapsa közben emelkedett szólásra Oczel elvtárs: Ereztek át az újbirtokosok is, hogy milyen hatalmas változásokon ment keresztül az ország – mondotta – Minden demokratikus párt megszabadult a salkól. A népi erők győzedelmeskednek a reakció erői felett... Az öntudatosodó újjgazdák tudják, kinek köszönhetik szabadságukat és kik harcolnak ma is érte, Eppen ezért kelti fel figyelmüket, mikor Oczel elvtárs kijelenti: aki kommunistaellenes, az parasztellenes és földreformellenes. Ne tűrjenek meg kommunistaellenes erőket, azon dolgozzanak, hogy a falvakban is kialakuljon az egészséges együttműködés...

4.

A SZÖVETKEZÉS ELSŐ LÉPÉSEI (1949. április 14.)

Amióta a tavaszi napsütés bearányozza a vén földtekét, nagy a sűrűség-forgás a tereskei határban. Ha idegen jár arra, csodálkozással tekint a nagy sűrűség-forgásra, ami a földeken van. A traktorok már kora reggel megkezdik dübörgésüket és olyan szívósan hallatják még az esti órákban is, hogy az ember el sem hiszi, hogy azokon emberek ülnek. Igen, emberek, az új világ emberei. Különös emberek ezek. Különös anyagból vannak gyúrva. Proletárok!

A munkának megvan az eredménye, értelme. Értelme azért, mert ők már maguknak dolgoznak. Hármastípusú földbérlő csoportban végzik a munkájukat. Eredményes azért, mert a 62 hold területből ami 52 hold szántó, már jelentős részben el vannak végezve a munkák.

Ütemterv szerint dolgoznak, amit maguknak állítottak fel. Nem különültek el azonban a község parasztjaitól sem, mert a népi bizottsággal és a községi előljárással úgy beszéltek meg a tavaszi ütemtervet, hogy igazodjon a községihez is...

Egy akarat, egy cél a boldogulás lehetősége előttük. Eppen ezért problémáikat nem egyszer beszélük át a községi előljárással, közigazgatással hogy az eredmény minél szebb legyen.

A tereskei földbérlő szövetkezet tagjai megértették a szövetkezeti élet nagy értékét és eredményét. A tavaszi napsütésben vidáman folyik a munka egy jobb élet reményében, ami már ott van nem messze tőlük.

5.

A SZÖVETKEZETEK AZ ELLENFORRADALOM VIHARÁBAN (1957-jun. 1.)

Az ellenforradalom nagy politikai és gazdasági károkat okozott a szövetkezeti mozgalomnak. Tevékenységük főként a szövetkezetek feloszlására irányult. Felhasználták a tagosításnál elkövetett hibákat, s az „ősi földet vissza” jelszóval a szövetkezetek ellen akarták lázítani a dolgozó parasztokat. Másrészt azt hangoztatták, hogy „Magyarországon nincs élet-képességük a szövetkezeteknek” Így akarták megtörni a szövetkezeti tagok szövetkezeti gazdálkodásba vetett hitét. Egyes helyeken erőszakkal is felléptek a szövetkezetek ellen. Például a ludányhalászi Alkotmány és a honti Győzelem termelőszövetkezeteket erőszakkal akarták feloszlítani.

Szövetkezeink többsége kiállta a próbát s hitet tett a szövetkezeti gazdálkodás mellett. A szövetkezetek kommunistái sok esetben életük kockáztatásával is megvédték a szövetkezeteket, mint például a ceredi Búzakalász kommunistái. Miért védték szövetkezeiket a tagok? Azért, mert

féltették a szocializmus ügyét, azért, mert nem akartak régi cselédsorban élni, azért, mert magukénak érzik a szövetkezetet, mert megtalálták számitásaikat...

6.

A BALASSAGYARMATI JARASI TANÁCS HATÁROZATA

A SZÖVETKEZETEK MEGSZILÁRDÍTÁSÁRÓL (1957. március 21)

...Határozati javaslat.

1. A termelőszövetkezeink kérdésével kapcsolatban legfontosabbnak tartjuk, hogy a termelőszövetkezetek politikai és gazdasági megszilárdítása területén úgy a járási tanács mezőgazdasági osztálya, mint a községi tanács, egyéb illetékes szervek olyan segítséget adjanak, amelyek az ellenforradalom támadásai következtében meglazult termelőszövetkezeinket a teljes szilárdság alapjára viszik.

2. A legrövidebb időn belül biztosítani kell a termelőszövetkezetek tervkészítésének befejezését, annak szakszerű felülvizsgálását és termelőszövetkezeink felé a szükséges javaslatok megtételét, mely a belterjesség felé vezető útra segíti termelőszövetkezeinket...

7.

A NAGY ATSZERVEZÉS ELSŐ EREDMÉNYEI (1959. február 28.)

Megyénk termelőszövetkezeti mozgalmá az év eleje óta komoly fejlődésen ment keresztül. Igen jelentős fellendülés mutatkozik a termelőszövetkezetek számszerű fejlődésében ezen idő alatt. Január 1-től február végéig 1130 család 1408 taggal lépett be a meglévő termelőszövetkezeinkbe, vagy alakított új termelőszövetkezetet. A bevitt földterület is meghaladja a 4400 holdat. Az elmúlt év sikeres volt. Ekkor ugyanis közel 600 család 781 taggal választotta a közös utat. A termelőszövetkezetek tulajdonában lévő föld területe is közel 2400 holddal gyarapodott. Egyre inkább szaporodik azon községek száma is, ahol a dolgozó parasztnak nagy többsége a termelőszövetkezet mellett döntött. Szilaspogony és Mohora után termelőszövetkezeti község lett Bárna, Szupatak és Márkháza.

8.

GYÖZ A SZÖVETKEZETI GONDOLAT (1959. márc. 4.)

Az ünnepelő mohorai dolgozó parasztnak előtt falugyűlés keretében Jakab Sándor elvtárs, a megyei pártbizottság első titkára, országgyűlési képviselő tartott vasárnap képviselői beszámolót. Mohorán ebből az alkalomból ünnepelték meg azt, hogy a község a megyében másodiknak, a balassagyarmati járásban pedig elsőnek termelőszövetkezeti község lett.

Jakab elvtárs bevezetőjében köszöntötte a termelőszövetkezeti község dolgozóit majd elmondotta, hogy az országban több, mint százezer dolgozó lépett a nagyüzemi gazdálkodás útjára, hogy az ország szántóterületének többsége már a szocialista szektorhoz tartozik. (Ehhez)... hozzájárult az is hogy megváltozott a termelőszövetkezetek, állami gazdaságok élete, munkája. Most már elismerés övezi a szövetkezeti rendszert, ma már megyénkben is minden egyes tsz milliomos. A termelőszövetkezetek fegyelmzett munkájukkal, a szövetkezeti tagok jövedelmének állandó növelésével a kedvezőtlen időjárás ellenére is – beigazolták fölénnyüket...

9.

A MEGYE LEGNAGYOBB „FÖLDBIRTOKAI” 1971-BEN

Mátraaljai Állami Gazdaság	Pásztó	9679 hold
Ceredvölgye MTSz	Cered	9570 hold
Zagyvavölgye MTSz	Homokterenyé	9031 hold
Kis-Zagyvavölgye MTSz	Lucfalva	8807 hold
Magyar-Csehszlovák Barátság MTSz	Érsekvadkert	7415 hold
Új Kalász MTSz	Varsány	7219 hold
Karancsmenti MTSz	Karancslapújtó	6582 hold
Május 1. MTSz	Palotás	6532 hold
Hazafias Népfon MTSz	Órhalom	5816 hold
Szabadság MTSz	Cserhátsurány	5749 hold
Nógrádkövesdi Állami Gazdaság		5626 hold
Sziráki Állami Gazdaság		5543 hold
Magyarnándori Állami Gazdaság		5387 hold
Május 1 MTSz	Nógrádsáp	5321 hold
Mátragyöngye MTSz	Mátramindszent	5050 hold

Az idézett dokumentumok lelőhelye:

1. Magyarország földbirtokosai és földbérlői. Gazdacímár Bp. 1935;
2. Földreform. Tanulmány és dokumentumgyűjtemény, Bp. Kossuth. 1965.
3. Nógrádi Ujság 1948. márc. 14.; 4. Szabad Nógrád 1949. ápr. 14.;
5. Nógrádi Népujság 1957 jun. 1.; 6. Nógrád m. Levéltár Balassagyarmati járási tanács VB jegyzőkönyve 1957. március 4.; 9. Mezőgazdasági üzemek földterülete 1971 jan. 1-én. Bp. OFTH földnyilvántartási oszt. 1971.

Osszeállította:
Schneider Miklós

Új könyv a demokráciáról

Napjaink nagyfontosságú problémája a szocialista demokrácia fejlesztése, a demokratizmus kiszélesítése. Ezért jelentős minden olyan elméleti mű, amely e témakör kutatásával a demokrácia gyakorlati kérdéseinek megoldásához járulhat hozzá.

Dr. Kiss Artúr: Marxizmus és demokrácia című munkája ezt a problematikát kutatja. A könyv előszavában a szerző kifejti meggyőződését, hogy a szocialista demokrácia fejlesztése, a demokratizmus kiszélesítése nem valósulhat meg másként, mint a politika, ezen belül a demokrácia kérdéseinek tudományos kutatása útján. Csak akkor kerülhetek el a demokráciával kapcsolatos tévhírek és téves következtetések, ha a fejlesztésre irányuló törekvések és célkitűzések társadalmi életünk reális ismeretén nyugszanak, ha elméletileg megalapozottak. Erre a feladatra, a demokrácia elméleti problémáinak tisztázására való hozzájárulásra vállalkozik a szerző, és ezt a marxizmus álláspontjára támaszkodva valósítja meg.

A demokrácia értelmezésében és ennek következményeként a demokrácia fejlesztésének módja körül a legszélsőségesebben eltérő vélemények fogalmazódnak meg. A nézeteltérések forrása sok esetben az, hogy a demokrácia kifejezés széles körben elterjedt, ugyanakkor a kategóriát többteleképpen értelmezik. A szerző könyve első részében a demokrácia fogalmát boncolgatja. Mindenekelőtt felvázolja a demokrácia-fogalom értelmezésének három fő típusát (ókori görög, 19. századi, 20. század eleji).

Kiss Artúr a demokráciát – a marxizmus klasszikusainak nézeteivel egyezően – az államnak, az osztályuralom egyik formájának, a hatalomgyakorlás meghatározott rendszerének tekint. A demokrácia különbözik a demokratizmustól, amely a demokrácia egyik formája lehet, mint pl. a politikai választójog, a polgári szabadságjogok megnyilvánulásának különféle módjai. A demokratizmus azonban létezett az ősközösségekben is, ahol nem volt állam és következésképpen demokrácia sem. Ezen túl a demokratizmus egyes jegyei, pl. a választás, a többségi döntés elve érvényesülhetnek pl. részvénytársaságok közgyűlésein, vagyis a demokratizmus a politikai szférához nem kötődő vezetési eljárásokat is jelölhet.

„Nem lehet általában beszélni a demokráciáról” – írja a szerző. A demokrácia valójában csak úgy ábrázolható, ha mindenkor konkrétan megjelöljük, milyen társadalom, milyen osztály, milyen típusú demokráciájáról van szó. Nincs általánosan vett és vehető demokrácia – valóságosan csak az osztályjellegre utaló jelzővel definiált, vagyis rabszolगतartó, vagy burzsoáz, szocialista, vagy kommunista demokrácia létezik.”

A következőkben a munka a demokrácia és diktatúra viszonyának értelmezését adja. Itt az egyik fő vitakérdés az, hogy kizárja-e a demokrácia a diktatúrát, vagy a diktatúra a demokráciát? Mindkét nézetnek vannak védelmezői és ellenzői is.

A szerző nem fogadja el egyik megoldást sem, helyette a társadalmi tények vizsgálata alapján arra az eredményre jut, hogy először is e két kategória nem állítható egymással szembe: a demokrácia államforma, egy adott államtípus egyik lehetséges válfaja. Ezen túl a demokrácia nem különbözik ki feltétlenül a diktatúrától és a diktatúra nem feltétlenül a demokrácia tagadása. A polgári demokrácia a burzsoázia számára

demokráciát, a dolgozó tömegeknek pedig diktatúrát jelent. A proletárdiktatúra elnyomás a volt kizsákmányolókkal szemben, ugyanakkor következetes demokrácia a dolgozó tömegek részére.

A következőkben a szerző azt vizsgálja, hogy miben áll a demokrácia és a szabadság viszonya. A szabadság uralmat jelent a természet, a társadalom és önmagunk felett, írja – a marxizmus álláspontját ismertetve – Kiss Artúr.

A szabadság és a demokrácia nem azonosak. Ha tagabban – az emberi lét igazi dimenziója értelmében – vesszük, akkor a szabadság szélesebb a demokráciánál, mivel nem egy részmózanat, a politikai szféra egyik uralmi formája. Ha szabadságon a politikai jogokat értjük, a szabadság szűkebb a demokráciánál, mivel a demokrácia nemcsak szabadságjog, hanem – mint hatalom-gyakorlási forma – hatalmon kívülálló számára korlátozás is, továbbá a hatalomgyakorlás meghatározott elve, felépítése és rendszere. A demokrácia, amely osztályuralmat testesít meg, politikai kategória lévén természeténél fogva nem teremti meg a szabadság kiteljesedését, mivel addig, a demokrácia szükségszerű, a társadalmi viszonyok nem olyan fejlettek, hogy megvalósulhasson a szabadság. A demokrácia nem azonos a politikai szabadságjogokkal sem.

A polgári demokrácia következésképpen nem lehet a szabadság birodalma. Azok a kísérletek, amelyek ezt az uralmi formát a szabadságnak állítják be, a tényleges szabadság megvalósítását gátolják. A szocializmus körülményei között megjavulnak a szabadság kibontakozásának feltételei, azonban még itt is számos tényező gátolja az ember szabadságának megvalósulását. A szocialista demokrácia azonban nem kerül alapvető ellentétbe a szabadsággal, azt nem állítja be a szabadság megnyilvánulásaként (vagy pótlékeként). Ez a hatalmi forma a dolgozó tömegek aktivitásával, önmegvalósulásuknak egy adott (a politikai) területen való előmozdításával a társadalmi és egyéni szabadság fejlesztésének eszközeként funkcionál.

Műve második fő részében a szerző a demokrácia ismérveinek problematikájával foglalkozik. Miután megtárgyalta, mik a demokrácia feltételei és ismérvei, ismerteti a polgári demokrácia és a szocialista demokrácia lényeges jegyeit, megkülönböztető vonásait, s általános megnyilvánulási formáit. Bizonyítja, hogy bár a polgári demokrácia megelőzi a szocialista demokráciát, mégsem tekinthető olyan alapnak, amelyből a szocialista demokrácia kifejlődött.

A szocialista demokrácia akkor jöhet létre, ha a munkásosztály sikerrel megvívja és győzelemre viszi a szocialista forradalmat. Akkor viszont a demokratikus hatalomgyakorlás a szocialista átalakulás szerves részévé, elengedhetetlen feltétellé lesz. Ha a proletárdiktatúra idején korlátozni kell a demokráciát, akkor ezt a volt kizsákmányolók ellenállása, restaurációs kísérletei teszik elkerülhetetlenné. A szocialista demokráciában megvalósított korlátozások azonban rendszerint időlegesen és messze nem olyan nagymérvűek, mint a kizsákmányoló osztályok korlátozó rendszabályai. Jellemző pl. hogy a szocialista országok többségében még időlegesen sem függesztették fel a választójog szabad gyakorlását.

Munkája utolsó részében a szerző a demokratikus hatalom-gyakorlás lényegi vonásaival foglalkozik. A polgári demokratikus uralomról szólva kitér azokra a téves nézetekre, amelyek szerint polgári demokrácia az igazi demokrácia, hiszen ott több párt van, így a választás tényleges lehetősége áll fenn, és a politikai harcok valóságos küzdelmet jelentenek.

A szocialista demokratikus hatalomgyakorlás lényeges vonásainak tárgyalására térve a szerző ezeket a következőkben jelöli meg: tömegdemokratikus jelleg; a közvetlen és közvetett demokrácia dialektikus egysége; a vezetők és vezetettek kölcsönös alárendeltsége; a hatalmi rendszer felépítése a demokratikus centralizmus alapján; a kommunista párt vezető szerepe és példamutató funkciója.

A szocialista demokrácia osztályjellegű hatalomgyakorlási forma – hangsúlyozza a könyv írója.

A szocialista demokrácia a nép javát szolgáló, a nép által megvalósított kormányzat. „A nép azonban – írja – egészen a kommunizmus teljes megvalósulásáig – nem egyenlő helyzetben levő osztályokra és szociális rétegekre tagozódik... A szocialista demokrácia ily módon olyan sajátos népi hatalom, melyen belül a munkásosztály az első az egyenlők között, vagyis a néphatalom hegemonja.” (220., 221. o.)

Arra a kérdésre, hogy a munkásosztály vezető szerepének érvényesítése nem jelenti-e a többi csoport demokratikus egyenlőségének megsértését, a következő választ kapjuk: „A hegemonia ténye első tekintetre valóban ilyen látszat kialakítására vezet. A helyzet azonban egészen más.

A demokratikus egyenlőséget ténylegesen nem az adott politikai helyzet, nem a munkásosztály vezetését biztosító politikai rendezés, hanem a hatalom objektív állapota, a kommunizmushoz viszonyított viszonylagos fejletlensége (sérti meg) ... Paradoxon, de tény: ahhoz, hogy a tényleges társadalmi egyenlőséget felszámolják, arra van szükség, hogy a munkásosztály hegemoniáját, vagyis a többi osztállyal nem egyenlő politikai – társadalmi súlyát biztosítsák.” (226. o.)

A továbbiakban a szerző a tömegdemokráciával foglalkozik, a szocialista demokráciának azaz a lényegi jegyével, melyben kifejezésre jut a tömegkezdemenyezés, a népi aktivitás, az, hogy az állam a legszélesebb tömegeket vonja be a társadalom ügyeinek eldöntésébe. Minderre az jellemző, hogy a vezetők és vezetettek viszonyában az alulról jövő kezdeményezés a meghatározó.

A kommunista párt vezető és példamutató szerepéről vallott felfogással zárul a könyv. A szerző kifejti, hogy a párt olyan sajátos szervezet, amely „egyszerre a népi kormányzat szerves része és a tömegek szervezete; kormánypárt és ugyanakkor a leg tudatosabb szocialista kritikai erő;...” Vezető szerepét azonban csak akkor tarthatja meg, ha tevékenységével újra és újra bizonyítja alkalmasságát a vezetésre. Semmiféle korábban megszerzett érdem, a múltban meg alapozott tekintély nem elegendő a jelenben az eredményes cselekvéshez. Azt a mindennapok gyakorlatában kell folyamatosan munkával kiérdemelni. Hogy hogyan, erre is kapunk útmutatást, mint ahogy a könyv egésze úgy ad praktikus tanácsot, hogy közben Marx, Engels és Lenin, – alapjaiban ma is érvényes-gondolataival ismerteti meg az olvasót. Erre építi a demokrácia hagyományossá vált, konzervatív elemeinek kritikáját és a ma gyakorlatát tükröző általános összefüggések feltárását.

Lendületes stílusa, vitázó, érvelő módszere, meggyőző ereje egyszerre avatja a művet jelentős, tudományos alkotássá és cselekvésre ösztönző, mozgósító hatású munkává, amely gondolkodásra és tetterre készítet. (Kossuth Kiadó 1973.)

Bacsó Piroska

Napok

Jókai Anna, aki 1932-ben született Budapesten, életkora szerint a középnemzedékhez tartozik, írói élete szerint a fiatal írók táborához, művei rangját és fogadtatását illetően mai prózaírodalmunk élvonalához.

Írásművészetére jellemző egyik nyilatkozata: „a mindennapi élet aprólékos valóságában egyetemes törvényeket kíván ábrázolni, s nem jelképeket keres, hanem olyan mozzanatokat próbál ki-ragadni, amelyek közvetlenül érzékeltetik azt is, ami túlmutat az ábrázolt jelenségeken.”

A „Kötél nélkül” című elbeszélés kötetének írásaira is jellemző, hogy általában kegyetlennek látja és ábrázolja a világot, de mindenkor azzal a szándékkal, hogy segítsen megváltoztatni. Ennek a kötetnek egyik kis remeke a „Magyaróra” című írás. Tanárnő hőse bérlákos édesanyja mellől megy az iskolába, magával viszi otthoni gondjait, az idő is vigasztalan. A tanári szobában pletykák, az étkezében kelkásosztafélék fogadják. Ilyen előzmények után megy órára, ahol viszont tanítványai nyomorúságával kell szembenéznie. Az egyiket verik, a másikat az apja eliszik mindent, a harmadiknak az anyja hal bele a kaparássá. Az egyik gyerek azzal áll fel, hogy ő már választott pályát: hóhér lesz, mert ahhoz van kedve. A tanárnő az anyag bástyái mögé menekülne. Az összetett mondatok szerkezetét kezdi magyarázni, de amikor kimondja az ebben a helyzetben banálisnak hangzó „ez nagyon, nagyon fontos...” gondolatot, elneveti magát és lassan az egész osztály arccal a padra borulva nevet. Márcz Zsigmond „Hét krajcár”-ának nyomorúságukat kikacagó nevetése ez, bepillantást enged Jókai Anna írói műhelyébe: kiméletlenül leleplezni minden illúziót, nincs helye az olcsó önámításnak, az ember ismerje meg önmagát. Elsősorban azért, hogy megváltoztathassa az életét.

A „Tartozik és követel” című regényében Ildikó és Miklós sorsán keresztül két ellentétes magatartású ember életével ismerkedhetünk meg. Ildikó az önsanyargató aszkézis, a „vállalni minden életet, amely hozzánk sűrűdik” életfelfogás, a makacs célratörés embere. Miklós viszont a laza tartás embere, aki nem szereti az örökös kiszámítottágot, az örömeit hirdetője; véleménye szerint az emberek érteni kell, nem pedig változtatni.

„A labda” című kisregénye és a kötet többi elbeszélése is folytatása Jókai Anna megkezdett útjának: szembenézni a valósággal, hogy változtatni tudjunk rajta. A címadó kisregény hőse, Melinda hiába menekül vidékre, hogy negyvenévesen tisztá lappal indulhasson. Sem a természet, sem a közéleti tevékenység nem adják meg a kívánt nyugalmat. Nincs szöglete a világnak. A labda mindenütt gömbölyű. Vagy lezármolunk az illúziókkal és megkeressük az értelmes élet építő köveit, vagy menthetetlenül elveszünk, mert a megalkuvás, a kompromisszum egyenlő a bukással.

A „Napok” című regénye hatalmas vállalkozás, az egész szinte egy belső monológ. Oláh Viktor mondja el benne életét az eszmélés állapotától negyvenhárom éves koráig, addig a pillanattól, amikor rákműtété előtt elaltatják a kórházban. Az író saját bevallása szerint sokáig nem mert nekikezdeni, félt, hogy összeroppan egy esetleg meg nem fontolt, kellően nem tisztázott vállalkozásban. Célja ebben a 600 oldalas regényben is azonos az előző írásoknál megfogalmazott céllal: a lényegre ébresztés vágya hajtja, a hazugságok robbantása, hogy a vegetálás helyett élni segíteni.

Oláh Viktor sorsával való ismerkedésünk során felvázolódik előttünk a 30-as évek Magyarországnak társadalmi képe is. A kis Viktor kispolgári családban nő fel. Az úri mivoltára büszke anyja irányítja életét, szabja meg azokat a normákat, amelyeket szentnek kell tartania. Az apának szinte csak a pénz előteremtése a feladata, valami régi bűne miatt – csak sejteni lehet,

hogy a kommunistákkal való szimpatizálása miatt van hátrányos helyzetben – a felesége állandóan szemrehányásokkal illeti, hogy nem tudnak igazán érvényesülni. Mert ezt a kislány is észreveszi, hogy őt tulajdonképpen egyik tábor se fogadja be: a szegények a gazdagot látják benne, az igazi úri fiúk viszont megérzik a szegénységét.

Gyökértelen szülei mellett hamarosan megtanulja ő is, hogy nem lehet naivantiszta. A felnőttek csak a nők történetük takarására használnak a legszentebb fogalmakat is: lsten és a haza csak történetük álcázására szolgálnak. Ilyen példák mellett a fiúban is kialakul az egyes alkalmazkodás. Bár állandóan bírálja magában a felnőtteket, ítéleteikben gyakran szélsőséges, mégis igyekszik az ő normáik szerint is a legjobb lenni. Számára már ekkor is a győzelem, a fölülrekerelkedés a fontos. Nagyon jó példa erre, amikor a misszionáriusok javára gyűjtést rendeznek. Mindenáron felül akar kerékegni, a gazdag Újlaky-fiúval szemben, ezért a győzelemért feladja a család féltve őrzött megakartott pénzét. De hiába az áldozat, bár megdicsérik, mégsem arat olyan fényes győzelmet, mint remélte volna.

A kamasz évek, gimnáziumi tanulmányai során egyre inkább tisztán kezd látni. Nem válik igazi cserkészé, a zsidó törvényeket igazságtalannak látja s bár közben anyagi helyzetük éppen a zsidótörvények miatt – a sorsukat meghatározó Gróf helyzetének változásaival egyenes arányban – fellendül, ő éppen ekkor áll egyre tudatosabban az elnyomottak oldalára, nézi az ő szempontjaik alapján a világ dolgait.

A felszabadulás után úgy látszik kezdetben, hogy Oláh Viktor megtalálja a helyét. Nem csatlakozik szülei véleményéhez, hogy a politikában úgy kell alkalmazkodni, ahogy a szelek fújnak. Bátran kimondja: „Az ember nem aszerint csatlakozik egyik vagy másik oldalhoz, hogy éppen melyik csapatnak áll győzelemre a zászlaja... az ember vagy hisz valamiben, vagy nem.” Ő is vasóköllel akar lesújtani az ellenségre, mindenkire, aki a múltat akarja továbbéltetni. Az érettségi után igen jó véleményezéssel kerül a Színházművészeti Főiskolára. Nagy tervei vannak, igazi hivatástudattal készül pályájára, amikor az első évfolyam végén kizárják a főiskoláról. Az igazságtalan döntés megtöri lendületét. Ettől kezdve soha többé nem találja meg igazán önmagát.

Bárhon dolgozzon is: könyvelőként, kulturális előadóként, vagy az egyetem elvégzése után könyvtárosként – öntökeletesítés címén tulajdonképpen tervszerű öncsalást folytat. Azzal hitegeti önmagát is, másokat is, hogy valami nagyobb felacatra vár. Van ugyan egy szakasza életének, amikor felismeri, hogy a tudás közvetítése is érdemes feladat. Bejárja szinte az egész országot, TIT előadóként sikerei vannak. Hittel hiszi és vallja, hogy „a fény szétszóródik. Azzal valóítja meg önmagát.” Am lassanként ez a munka is mechanikussá válik már csak az anyagi oldala érdekl.

Elszűrődése egy fokozatosan a magányba szoruló ember, egy olyan értelmiségi tragédiája, aki mindig jóhiszemű, mindig becsapott és mindig áldozat, aki egész életében csak készül arra, hogy eszményeit megvalósítsa. Önátlátás lenne mindenben a kort okolni: a főhős azzal, hogy engedi magát sodortatni, hogy tudatos cselekvés helyett a befelefordulást választja, maga ítéli önmagát egy felresikerült élet alanyává.

Nemcsak közéleti szereplésre jellemző mindez. Két sikertelen házassága, az a tény, hogy bensőséges baráti kapcsolatokat nem tudott soha létesíteni, hogy élete utolsó éveit már csak fia utáni sóvárgásban telnek el – mutatja a főhős tétovasságát, akaratgyengeségét, annak az embernek a belenyugvását, aki elfogadja az életet, de változtatni nem akarja.

Hatalmas vállalkozás Jókai Anna regénye. Nemcsak a terjedeleme, hanem az ábrázolt korszak bonyolultsága, sokszoros ellentmondásai miatt is. Izgalmas, helyenként farszto olvasmány is. Oláh Viktor sorsa lélektanilag a felszabadulás előtt motiváltabb, nagyon izgalmas gyermekregénynek is elfogadnánk. A férfivá érett Oláh Viktor sokat veszít a gyermek lázadó világ-

ratárulkozásából, nem néz már olyan kritikusan mindent, sokszor érezzük, hogy a világról alkotott véleménye tanányszerű, nemcsak cselekvőkészségét veszíti el, hanem valójában önálló ítélezését is. Mint a kritika megállapította apróbb tárgyi pontatlanságok is felróhatók az író „bűnéül”. Összességében azonban mégis nyeresége újabb irodalmunknak. Segít eligazodni a világban, főhőse szomorú, lényegében kátyúba jutott élete pedig figyelmeztet mindenkit: csak cselekvő, alkotó mindig jobbatörőkvő emberként érdemes és kell is élni a világban. (Szép-irodalmi K. Bp. 1972.)

Csukly László

MOCSÁR GÁBOR
Gyémántper

Mocsár Gábort, akinek eddig számos regénye, tanulmánykötete, szociográfiai írása jelent meg, ezúttal új oldaláról kell bemutatnunk. Történelmi dokumentumregényt tartunk a kezünkben az 1848–49-es forradalomról és szabadságharcról. A Mocsár által kiemelt történelmi anyag középpontjában a gyémántper áll. Mi is volt ez a gyémántper? Görgey Artúr, a fiatal őrnagy áru-lás miatt elítélt és kivégezteti Zichy Odön gróft, és elkobozza annak különböző értéktárgyait, köztük a később hírhedtté vált gyémántokat is. A gyémántper fővádlottja Madarasz László volt, az Ellenzéki Párt balszárnyának, a flamingóknak a vezére, a Honvédelmi Bizottmány egyik szervezője és tagja, rendőrmíniszter. A debreceni bekepcárt Madarasz Lászlót a gyémántok gondatlan kezelésével vádolta, így akarta az ő személyes eltávolításával gyengíteni a baloldal erejét. Mocsár Gábor regényének főszereplője tehát Madarasz László, az ő egyéni és politikai sorsa fejtdik ki párhuzamosan a szabadságharc, illetve a gyémántper eseményeivel.

Miért választja ezt a témát az író? Ennek két oka van. Az egyik az, hogy a szabadságharc történetének „gyűjtölenccsét” látja a gyémántperben, amelyen keresztül könnyedén kibontakoztatja a legfontosabb történelmi kérdéseket. Másrészt ugyanakkor „erkölcsdrámai” (kiemelés a regényből) magot fedez fel benne, amelynek a kifejtésével mai problémáivá szélesítheti a gyémántperben etikai hozzáállást a forradalom ügyéhez, s ezen keresztül a múlt eseményeiről szólva a jelenhez akar közvetíteni bizonyos jelzések.

Nézzük először azt, melyek azok a fontos történelmi kérdések a szabadságharcra vonatkozóan, amelyeket kiemel az író.

Természetesen felmerül Mocsárnál az 1848–49-es nemzetiégi politikának problematikája. Túl akar jutni azon a szinten, hogy pusztán konstataálna a most már eléggé köztudott tény, hogy 1848–49-ben a magyar kormány jelentős hibákat követett el a nemzetiégi politika terén. Mocsár magyarázatot kíván adni erre a kérdésre. Ezt abban találja meg, hogy az adott időszakban a magyaroknak nem volt jelentős csoportja az államhatáron kívül, és ezért a magyar politikuskokban nem fejlődött ki a más nemzetek nemzeti érzékenységére való reagálási képesség.

Hangsúlyoznunk kell egy érdekes történelmi párhuzamot, amelyet a Harmadik beszélgetésben villant fel. Ez pedig a 48-as kolozsvári nemzetgyűlés paralellje, az 1918 decemberében lezajlott erdélyi románok gyulafehérvári nemzetgyűlésével. Mi történt az egyiken, mi a másikon? 1848-ban unió Erdellyel, minden feltétel nélkül, a román nép ezt valójában sohasem vállalta. 1918-ban Erdély uniója Romániával, az erdélyi magyarság és székelység megkérdése nélkül. Mi a mondanivalója Mocsárnak a nemzetiégi kérdésben napjainkhoz? Kész modellek nincsenek a nemzetiégi problémák megoldására. Minden államnak még a szocializmusban is megadnia kell megkeresnie a megoldást. Ez a felfo-

gás annyiban helyes, hogy tiltakozik a merev, általános megoldási sémák ellen, a nemzeti sajátosságok figyelembevételével önállóan kialakított megoldást ajánl. Másrészt azonban nyitva hagyja azt a kérdést, mi van akkor, ha például két ország saját maga számára kialakított modellje ütközik egymással.

Nem a cselekmény fő szálán, de szóba kerül a márciusi ifjúságnak a szabadságharcban betöltött szerepe is. Tudjuk, hogy a forradalomban vezető szerepük volt, a tavaszi választások során viszont csak elenyésző számban kerültek be a parlamentbe, ezért nem tudtak befolyást gyakorolni a kormányzásra. Milyen következtetést von le ebből az író

„Ha egy nemzet – bármi módon – kiiktatja aktív ifjúságát a közélet fórumaiból, akkor az a nemzet ne csodálkozzék, ha az öregek tempója, óvatossága jellemzi a közéletet, s a nemzet mozgólatait. Forradalmi küzdelmek idején a forradalmi hevületű ifjúság kiiktatása pedig egyenlő a forradalom halálával.”

A regény „erkölcscrámái” szála, mint már említettük, Madarász László alakjához kapcsolódik. A Kossuth-Madarász szembenállásban kifejeződik az a szükségszerűség, hogy adott történelmi szituációban a közös érdek kell előtérbe helyezni, még akkor is, hogyha közben „átgázolunk” etikailag ártatlan emberek személyes érdekeit. Kossuth meggátolhatta volna, hogy Madarászt erkölcsileg tönkretegye a békepárt. Ezáltal azonban Kossuth egyrészt időt vesztett volna, háttérbe szorul a „nagy terv”, a trónfosztás előkészítése és lebonyolítása. Másrészt, ha ő is bekapcsolódik a gyémántper bonyodalmaiba, ezt felhasználta volna a debreceni békepárt, hogy valamiképpen őt is megrágalmazza, így az egész nemzet előtt került volna veszélybe a tekintélye, amely az adott politikai helyzetben szintén veszélyes volt. Ezért hagyta Kossuth „bukni” Madarászt, többször megígérve a „forradalom gyermekének” az elégtételt. Ez a szituáció kiemeli Madarászt, a „politikai áldozat” erkölcsi tartását is. Ilyen értelemben Madarász sorsa tragédiát hordoz magában. A kormány leghaladóbb részének, a flamingóknak a vezérét tették lehetetlenné a békepártiak, ezzel lényegében szétzüllesztve a legradikálisabb csoportot. Ez Madarász politikai tevékenységének tragédiája. Egyéni tragédiája, hogy etikai ártatlanságát nem tudta bebizonyítani, és a jóvátételt soha nem kapta meg, ez azonban magában hordozza erkölcsi nagyságát is. Madarász nemcsak mártír, hanem hős is. Felismerte, hogy a politikai cselekvés gátlójává vált volna a személyes érdekének előtérbe helyezése, és így alárendelte magát a történelmi szükségszerűségnek.

Összegzésképpen annyit: érdekes és értékes könyvet kapott a kezébe az olvasó. Érdekes a történelmi témája és annak feldolgozási módja miatt, érdekes, mert törekszik a történelmi hűségre, nem regényesít, ugyanakkor úgy tárgyalja a történelmi problémákat, hogy kiemeli azok maig ható tendenciáit. (Szépirodalmi K. Bp. 1972)

Ratzky Rita

ZÁM TIBOR

Bács-Kiskunból jövők

(Magyarország felfedezése)

Zám Tibor nevét a Hortobágyi jegyzetek c. szociográfiájával kapcsolatban jegyezte meg az olvasó. Szenvedélyes, a valóságot faggató írása akkor (1966-ban) országos vitát robbantott ki. Olyan író ismerhettünk meg benne, aki tudatosan faggatja a valóságot, nyugtalanul keresve a jelenségek mozgató elemeit. Hisz abban, hogy az írás visszahat a valóságra, felerősíti pozitív tendenciáit. Életútjának fázisait követve (tanító, könyvtáros, gyári munkás, újságíró, tisztviselő) azt az értelmiségit ismerhetjük fel

benne, aki keresi helyét, azt a helyet, ahol a leghatékonyabban **cselekedhet**. Paradox – és éppen a sorozatról szólván már utaltunk is rá – az irodalom helyzete. Az az értelmiségi, aki elégedetlen a változás ütemével, vagy éppen felháborodik egy-egy jelenségen: esetünkben a falu, a vidék elmaradottságán (Hortobágy, Bács-Kiskun), a bürokrácia ostobaságain, némely tisztségviselő (pl. tsz. elnök) túlkapásain, önzésén vagy éppen Döbrögi-hatalmaskodásán – az előbbutóbb tollat ragad, fórumot keres mondanivalójának. Az írás, az irodalom tűnik annak a műhelynek, amelyben a társadalmi progresszió először megfogalmazódik, néhány az **egész** társadalomra is érvényes tendenciát feltárnak, a cselekvés szükségességének és a problémák megoldásának **módját** is felvetik. Csak utalásként említjük itt éppen Zám Tibor (és Kunszabó Ferenc) cikkeit a Forrásban, Élet és Irodalomban (amelyekből jószerivel ez a kötet is összeállt) a tanyáról, Bács-Kiskun tsz-eiről. A tanya kérdés több szempontból is jó példa. Egy sajátos magyar (és alföldi) történelmi és gazdasági „képződményről” van szó. Még ma sem zárult le a vita, nem dőlt el, hogy a tanya történelmi kövület-e, amelyet „fel kell számolni”, vagy gazdasági adottság, lehetőség, amelyet megtérni, avagy támogatni, fejleszteni kell. Ennek eldöntése – ma már látjuk, s erre figyelmeztetett Erdei Ferenc is – nem megy máról-holnapra. Sőt! semmiképpen nem helyes, ha egy ilyen nagyhorderejű gazdasági, politikai, szociális, kulturális stb. kérdést voluntarista módon a tények tudományos és **felelős** elemzése nélkül egyszerre és felülről, rendeletekkel akarjuk eldönteni. A kérdés pikantériája, hogy erre a felismerésre először azok az írók, falukutatók jutottak el, akik az **ember**, a humánium felől közelítették meg a problémát. Mert valóban igazságtalan, hogy a csaknem milliányi (Bács-Kiskun 164 ezer) tanyán lakó ki van rekesztve a civilizáció, a kultúra javaiból, holott idézet Zám T-től „a megyében ahol az áruként értékesülő hús, tej, tejtermék 68-70%-át a háztáji gazdaságok termelik, a tanya háromnegyed részben érdekelt.” S ezzel máris a könyvben felvett problémák sűrűjében járunk. Az ország egyik legrosszabb gazdasági adottságokkal rendelkező megyéjéről van szó (a földek aranykorona értéke 1-8), ahol a sivatagi homokot több évszázada próbálja megszelídíteni (éppen a tanyai) paraszt, s tette, teszi ezt azon az áron, hogy a civilizáció csak késve és nehezen jut el hozzá, életnívója elmarad az országos átlagtól. Először éppen a homok áldásait és átkait vizsgálja meg Zám Tibor: a szőlő, a gyümölcs és zöldségtermelést. Meghökkenő eredménnyel. Megtudjuk, hogy azok a szőlők, gyümölcsök, amelyek hajdan úgy-ahogy eltartották a kistermelőt, most kihalásra, pusztulásra vannak ítélve. Több okot is felsorol a szerző. Részben kiöregedett, másrészt boldogabb vi-

dékekre menekült a lakosság egy része, a nagyüzem viszont nem tud mit kezdeni ezekkel a munkaigényes parcellákkal. Baj van a nagyüzemi termelési móddal, mert az meg **tőkeigényes**. A tendencia – ez idő szerint –, ha a gazdasági hatótényezők nem változnak, hogy ez a történelmi bor- és gyümölcsstermelő kultúra elsovad, saját színvonal alá süllyed. Zám – természetesen – csak a jelen helyzetről tudósíthat, ám a helyzetkép legjobb esetben is elgondolkodtató.

Lenyűgöző az a gazdagság, az ismeretek bősége, amellyel a könyvben találkozunk. A könyv nagyobbik felében – „Szövetkezeti világ” – a megye tsz-eiről olvashatunk. A szerző módszere, hogy mindig a problémát keresi. A szövetkezeti mozgalom ma már lezárt történelmi tény. Az új gazdasági mechanizmus azonban új helyzetet teremtett. A követelmény ma már a rentábilis, vállalat-szerűen gazdálkodó termelőszövetkezet. Ne csak termeljen, de termelékenyen is. Am ennek a követelménynek ma még sok szövetkezet nem tud megfelelni. Zám azt vizsgálta meg – a megye szanált tsz-einél –, hogy mik ennek az okai. Először, alapvető okként adva vannak a természeti adottságok: rossz földek. De Zám nem elégszik meg ezzel a magyarázattal. Jegyzőkönyvek, statisztikák, különböző jelentések és személyes (sokoldalú, sokszempontú) megfigyelései alapján bebizonyítja, hogy az objektív adottságok mellett mik lehetnek még a rossz gazdálkodás okai. Megvizsgálja pl. a jövedelemelosztás (munkaegység, háztáji, bérfizetés, részesművelés stb) módjait, a vezetés minőségét: felkészültségét, emberi tulajdonságait, a tsz tagok és a vezetés viszonyát, tehát a demokrácia fokát, a tagok munkamorálját, az ipar elszívó hatását. (hol erős, hol nem hat annyira) és a sok tényező alapján differenciál, osztályoz. Felismerései, észrevételei megszívelelendőek és minden biznnyal hasznosíthatók is. A kibontakozás módját két oldalról közelíti meg (és példák özönével szemlélteti is). Az új helyzet elemzése alapján meg kell változtatni néhány gazdasági hatótényezőt (pl. bankhitelek, árak, ártámogatás stb), de fontosabbnak tartja az emberi oldalt: a demokrácia erősítését. Néhány kiváló példát le is ír, amikor a tsz vezetőség vagy éppen a járási hivatal vét a demokrácia elemi törvényei ellen: azaz a tagok megkérdésezése nélkül, a fejük felett döntenek. Az ilyen, szubjektíve gyenge (hatalmaskodó, felkészületlen, erélytelen stb.) vezetés idővel még a kedvező természeti, gazdasági adottságokkal rendelkező szövetkezeteket is csődbe viszik. Itt érint Zám egy másik, sajátos, de nem szívesen propagált kérdést: a felelősségét. Utánajárt több leváltott tsz elnök „karrierjének”, s azt tapasztalta, hogy egyfajta érdekszövetkezet mindig pártolja, megmenti a „mi embereinket”. Antidemokratikus ez, hisz az elkövetett mulasztások vagy éppen bűnök terhét minden esetben az ottmaradt tsz tag-

ságnak kell vállalnia! Megoldatlannak vagy nem eléggé megnyugtatónak tartja éppen ezért a külső és belső ellenőrzést. Hogy egy tsz vezetőség antideokratikusan vezet, vagy éppen ruszszul gazdálkodik az mindig csak akkor derül ki, amikor a gazdaság fizetéseképtelen, szanalni kell. Akkor pedig már késő, és a tagság szempontjából – éppen a fentebb mondottak miatt – nem megnyugtató. Mindezzel pedig a tsz mozgalom életképességét bizonyítja a szerző. Most jutott el abba a stádiumba, amikor a tagság rádöbben nem csupán arra, hogy tulajdonos, de arra is, hogy léteérdeke élni a tsz demokrácia adta jogaival. Ezek a tanulságok túl is nőnek Bács-Kiskun határain, s ez teszi a könyvet izgalmassá, általános érvényűvé. Külön tanulmányt érdemelne a nyitó fejezet „Jár-tomban keltemben”, amelyben pedagógiai kísérleteiről számol be a szerző, néhány elgondolkodtató megjegyzést téve az általános iskola „általános” voltáról, az osztályozás, a tanmenet, az osztálykeret látszateredményeiről, a hivatalnokká kopott pedagógusokról, – egyszerűen arról, hogy miért szökött el ő is erről a pályáról.

Bizonyára sokan meg fogják bíráltni a szerzőt a kötet szerkesztéséért. Minden fejezet külön egység, csak lazán illeszkedik a többihez. Érthető, hisz a Forrásban így jelentek meg születésükkor. A Forrás olvasóinak nem is meglepetés a kötet, ám így együtt a riportok, szociográfiai – nézetünk szerint – még az esetleges átfedések, ismétlések ellenére is felerősítik egymást.

(Szépirodalmi K. Bp. 1973.)

Horpácsi Sándor

id. SZABÓ ISTVÁN: KENYÉR

Marosán György:

Az úton végig kell menni

A magyar történelemben kisebb-nagyobb szerepet betöltő személyiségek visszaemlékezései – a dokumentumok és a szakirodalom mellett – egy emberöltő vagy egy történelmi korszak bizonyos vonatkozásait bemutató, a tárgyalt időszak sajátos hangulatának mutatójává, kifejezőjévé válhat. A legújabb kor számos nevezetes személyiségének visszaemlékezése méltán váltotta ki a történelem újabb eseményei iránt érdeklődők figyelmét. Marosán György a Magyarországi Szociáldemokrata Párt baloldali vezetője azok közé tartozik, akinek Tüzes kemence című színes, izgalmas memoárja sikert aratott. Ezt gazdag tényanyaga mellett líraiságának, közvetlenségének szókimondásának, reális korábrázolásának köszönhet.

Ugy érzem nem voltam egyedül, aki várakozással tekintett Marosán életrajzi visszaemlékezéseinek folytatása elé. Amikor Az úton végig kell menni című a népi demokratikus forradalom időszakát átfogó fejezet megjelent a Tüzes kemence kapcsán szerzett jó benyomások alapján kezdtem hozzá az újabb tanulmány elolvasásához. Az olvasás és tanulmányozás során kerestem, kutattam azokat a szövegeket amelyek a két könyv tartalmában, mondanivalójában tovább folytatódnak, és böngésztem azokat az új momentumokat, amelyek az új történelmi helyzetben jelentkeztek. A többszöri olvasgatás során arra a megállapításra jutottam, hogy Marosán újabb könyve méltó folytatása az elsőnek.

Legfőbb értéke, hogy az 1945-1948-közötti történelmi korszak első vonalában harcoló politikus a népi demokrácia sorsáért felelős vezetőként, gazdag munkásmozgalmi hagyományok birtokában, negyedszázadnyi történelmi távlatból, bizonyos vonatkozásokban lehiggadva, elméletileg felkészültebben, ugyanakkor nagyfokú szubjektivitással nyúlt e bonyolult időszak fontos politikai vonatkozásaihoz.

Az életrajzi mű megalapozottságát mutatja, hogy számos dokumentumot is felhasznált. Különösen értékes e szempontból a különböző fórumokon gyűléseken elmondott beszédeiből, a Szociáldemokrata Párt Központi Bizottságában és annak politikai Bizottságában elhangzott referátumokból, vitákból, idézett részekből. A visszaemlékezés történeti értékét növeli, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt felszabadulás utáni történetét beögyazza a magyar munkásmozgalomba, de úgy, hogy kitekintést nyújt az európai szociáldemokrata pártok életére is.

A könyv írója a két munkáspárt – az MKP és az SZDP – valamint a koalíció többi pártjainak felső vezetésében zajló viták, választási küzdelmek leírása mellett a Szociáldemokrata Párt központjában folyó, az MKP-vel együttműködni kívánó baloldal a versengést előtérbe helyező centrum, és a külön politikát, nyugati demokráciát akaró jobboldal koncepciójával, annak nyilvánulásaival foglalkozik. A memoár vezérgondolata azonban a munkásegység létrehozásáért folyó küzdelem. Ezért harcol pártjának számos vezetőjével. Ezért vállal sokszor népszerűtlen szerepet, és érik pillanatnyi kudarcok. Személyes példamutatása, helytállása fontos szerepet töltött be abban, hogy a két munkáspárt egységesen harcolt az újjáépítésért, a reakció ellen.

A fő célkitűzés – harc a munkásegységért, a két párt egyesüléséért – megvalósulásának folyamata mellett a könyv hasznos ismeretet nyújt a történelmi korszakból. Többek között számos jelentős szerepet betöltő politikus, közéleti személyiség életével és munkásságával kapcsolatos adatot szerezhetünk, amelyek, ha egyoldalú tartáltságuak is, igen értékesek. Különösen tartalmasak megfigyelései, észrevételei a koalíciós pártok vezérkaráról. A Független Kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt vezetőit csak felszínesen ismerjük meg leírásából, elsősorban azért mert velük nem tartott intenzív kapcsolatot. Sokkal több információt sőt a Kommunista Párt egyes vezetőiről részjelemezést is kapunk. A felszaba-

dulás utáni időszak sorsfordulóinak vezetői között Rákosi Mátyás, Farkas Mihály, Gerő Ernő, Révai József, Rajk László, Lukács György, Nagy Imre, Vas Zoltán, Kádár János és Kovács István személyét emeli ki. Róluk egyenként is véleményt alkot, érzelmileg különösen Révai József és Rajk László kerül hozzá legközelebb. Elismeri Rákosi Mátyás politikai, elméleti felkészültségét, de az országgyűlési választások alkalmával valamint a kulcspozíciók megszerzése alkalmából felmerült nézeteltérések kialakulásában őt is felelősnek tartja, Farkas Mihályról és Nagy Imréről általában nem pozitív a véleménye.

A Szociáldemokrata Párt vezérkarát is bemutatja. Szakasits Árpád, Bán Antal, Kéthly Anna, Szedes Ferenc, Ségli Imre, Kisházi Ödön, Rónai Sándor, Böhm Vilmos, Peyer Károly, Justus Pál, Horváth Zoltán stb. sokoldalú bemutatására törekszik. Szembetűnő Szakasits tevékenységének visszafogott, szűkreszabott leírása a különböző politikai eseményekben játszott szerepének szűkítése. Ezzel szemben Bán Antalt tartja különösen 1945-ben és 1946-ban az SZDP legtekintélyesebb vezetőjének. Problémásnak és ezáltal csak részben tartom elfogadhatónak Marosánnak ama fejtegetését, miszerint az MKP elméletileg jobban felkészült vezetőinek köszönhetette a felszabadulást követően a tömegek közötti népszerűségét.

Marosán, mint agitátor és propagandista, megkülönböztetett szerepet tulajdonít a tömegek megnyerésére érdekében, a kiélezett helyzetek nyílt fórumon való elmondásának, a tömegekkel való vitázásának. A „szabadon” folyó beszélgetések és viták híve, ennek az erejében hisz, és lenézően nyilatkozik azokról, akik gondolataikat papírra vetik, és felolvasásukkal mondják azt el. Nem látja hogy sok esetben a kötetlenség fegyelmezetlenséget is előidézi, bár a kötetlen szónokolásnak is megvannak a maga előnyei. Kimondatlanul, de alábecsüli a hetiköznapi apró, sokszor sziszfuszinak látszó politikai apró munkáját, amelyet a párt aktivái végeznek.

Marosán György, a Szociáldemokrata Párt népszerű „Gyurká”-jának a világa a tribün volt. A hallgatóság volt az éltető eleme. Mint szónok érte el legnagyobb sikereit. De nemcsak közönség előtt vitázott, sokszor munkatársaival, felletéseivel is. Saját igazságába vetett hite miatt, s mert nem engedett álláspontjából, igen gyakran került konfliktus-helyzetbe. Pillanatnyi sikertelenségei csak rövid időre vették el kedvét a munkától. Az első hívó szóra ismét csatasorba állott, és folytatta ott, ahol elkezdte.

Különösen éles vitákat folytatott a párt irányvonalának helyességéért, a kommunista párttal való együttműködéséért. Nagy része volt abban, hogy a Szociáldemokrata Párt baloldala felismerje: a szocializmus ügye megköveteli a két munkáspárt egyesülését. E felismerés közel négy évig tartó szüntelen harc és vita alapján az objektív valóság felismerése következtében jöhetett létre.

Marosán György könyvéből is kiviláglik azonban, hogy alapvetően a kommunista párt ismerete fel a forradalmi fejlődés szükségleteit. Az is vitathatatlan, hogy a szocializmusért folytatott harc fő ereje ugyancsak a kommunista párt volt, és a harc terhére is ő viselte. A magyar munkásmozgalom e szakasza történetének tudományos igényű kimunkolásában már igen sokat tettünk, de teljesség telééhez a szociáldemokrata párt, a szakszervezeti mozgalom marxista igényű megírása szükséges.

A szociáldemokrata baloldalnak és személyesen Marosán Györgynek igen nagy érdeme az egyesülés megérlelése, majd a marxista alapon történő végrehajtása. A szociáldemokrata Marosán eszméi fejlődésére elég saját önvalomására hivatkozni. A felszabadulás után olyan marxistává vált, aki kommunista és szovjetbarátságot kereszttül eljutott a kommunista párt ideológiai és politikai vonalának elfogadásáig. (Magvető K. Bp. 1972.)

MOLNAR PÁL

Nógrád megye története

Meglehetősen hosszú, bár az ilyen vállalkozásoknál egyáltalán nem irreális várakozási idő után vehetjük kézbe a megyetörténet most megjelent I. kötetét (Nógrád megye története 896–1849 írta Belitzky János, Salgótarján, 1973. 396 old. 38. mell.) A kötet az 1848-at megelőző majd kilenc évszázad fejlődéséről legfontosabb mozzanatairól és jellegzetességeiről ad összefoglalót, nyilvánvaló tehát, hogy nem kis vállalkozás volt ez a munka. A szerző azonban, aki a Nógrád megye történetével kapcsolatos kutatásait már közel négy évtizede folytatja, biztos kézzel igazítja el az olvasót az események, adatok tömkelegében. Rendkívül nagy érdeme, hogy hallatlan szívsággal többszáz, nyomtatásban megjelent különféle történeti munka átnézésével gyűjtötte egybe művében a megyére vonatkozó elszórt adatokat, ezek, valamint a felhasznált levéltári források – kritikus mérlegelés után – sokoldalú, színes kép megrajzolását tették lehetővé. Igaz, mint ahogyan az a már korábban megjelent II. és III. kötetnél is tapasztalható volt, ez a körülmény bizonyos értelemben a feldolgozás korlátja is, hiszen nyilvánvalóan elsősorban azok a kérdések kapnak bővebb kifejtést, melyeknek forrásanyaga teljesebb, könnyebben áttekinthető. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a tárgyalt időszak valamennyi fontos problémája ne jelentkezne a műben, inkább csak kisebb aránytölődások észlelhetők. Így pl. szemmel láthatóan szívesen időz el a szerző a Mohács előtti korszaknál, melyek bonyolult birtoklástörténeti kérdéseiben, valamint a középkori nemesi vármegye problematikájában rendkívül otthonosan mozog. Egyáltalán nem ragad le azonban ennél a problémánál, hanem – szoros egységben az országos történettel – bemutatja a legfontosabb eseményeket, a korszak erővonalait. Talán csak a Dózsa-parasztháború korszakát bemutató részt érezzük kissé szűkszavúnak, kár, hogy máig kevés a közelmúltban külföldi levéltárakban előkerült és Dózsára vonatkozó dokumentumok kiadása, nyilván a szerzőt ez is segítette volna a fontos történelmi esemény eddig kialakult képének gazdagításában. Külön érdeme az első résznek, hogy a legújabb kutatások alapján önálló fejezetben szól a X–XIII. századi nógrádi faluról, annak gazdálkodásáról, közeletéről. Ugyancsak ebben a részben tette lehetővé a szerkesztés, hogy a szerző saját nyelvészeti vizsgálódásai alapján szólhasson hozzá a régóta megoldhatatlan kérdéshez, a palóc nép eredetéhez. A vázlatos, bár sok tényanyagot felsorakoztató gondolatmenet végén a szerző annak a valószínűsíthető nézetének ad kifejezést, hogy a palócok a megye keleti peremén őslakosok voltak.

Olvasmányosság szempontjából is az egyik kiemelkedő része a kötetnek a második fejezet, amely a megyének a három részre szakadt Magyarországon történt eseményeiről szól, ezen belül is főként a várháborúkról és a szinte két külön korszakra tagolódó török uralomról (tekintve, hogy a megyében a török hatalma 1590 és 1663 között úgyszólván teljesen visszaszorult). A megye olvasóközönsége helyi kiadványban először itt kap részletes elemzést a korszak jellegzetes intézményéről, az u.n. parasztvármegyről, amely mintegy „népi milicaként” a megyei hatóságokkal karöltve a rendfenntartás és büntetőrendszer szervezete volt a 16–17. században; s hogy feladatát jól látta el, arra vonatkozóan idézi a könyv a Füleken székelő megyék nemességének nyilatkozatát, mely szerint „igazabb törvényt tesznek a paraszt emberek, mint a nemes emberek.” Örömről szolgálhat ennél a fejezetnél az a körülmény is, hogy a napjainkban egyre gyarapodó török levéltári forrás-kiadások felhasználásával a szerzőnek némileg sikerült módosítania a történeti irodalmunkban és így a köztudatban is eddig élő meglehetősen egysíkú képet a másfélszázados török uralommal kapcsolatban, rámutatva a korszak (megyénk esetében főként az 1663–1687 közötti negyedszázad) ritkán jelentkező, de feltétlenül meglévő pozitívumaira is a török-magyar kapcsolatokat illetően.

A kötet terjedelmi korlátai (az a tény, hogy több, mint nyolcszáz év történetét kellett egy kötetbe sűrítenie) a harmadik fejezetben már észrevehetően éreztetik hatásukat. A korszak nagymennyiségű forrásanyaga a kérdések sokoldalú, differenciált elemzését tennék lehetővé. Ehelyett inkább precíz, lényegre tapintó, de nem egyszer meglehetősen vázlatos képet kapunk a legfontosabb kérdésekről, így többek között a Rákóczi-szabadságharcról (melyben a megyének kiemelkedő szerepe volt), a Mária Terézia-féle úrbérrendezésről, a magyar jakobinus mozgalomról, a reformkor új világot készítő nagyjelentőségű megmozdulásairól, eléggé keveset olvashatunk itt a megye népéről, a falu életéről és talán egy kicsit a kettőtől többet a megyei igazgatásról (a hosszasan felsorolt adózási adatok helyett pl. mennyivel érdekesebb lett volna ha sikerül a mezőgazdasági terméseredményekről valamit szólni).

Nagyszerűen zárja viszont a kötet az 1848/49 évi forradalom és a szabadságharc megyei történetét bemutató fejezet, melyben a legújabbban végzett kutatások az eddiginél teljesebb kép felvázolását tették lehetővé. Igaz, a történeti kutatások természetéből eredően néhány újabb dokumentum előkerülése módosíthat a képen, kiegészítéseket tehet ahhoz. (Igy történt ez ebben az esetben is, a megyetörténet megírása után előkerült adatok, melyekről a Palócföld ezévi 1. számában, vagy a múlt évben megjelent Salgótarján történetében olvashattunk,

néhány apróbb vonatkozásban máris kiegészítik a megyetörténetében foglaltakat).

Az igény, mely a megyetörténet létrejöttének alapjául szolgált és mely abban fejeződött ki, hogy az elavult régi megyetörténetek helyett és azok kiegészítéseként új, korszerű, a marxista történetírás igényeinek megfelelő összefoglaló szülessék, immár a teljes kielégítés előtt áll. A várhatóan 1974-ben megjelent IV. kötet (melyben a régóta fellelt kíváncságnak megfelelően mind a négy kötetre kiterjedő név-, tárgy- és helymutatót is fog találni az olvasó), zárja le majd a nagy vállalkozást, melynek ez a I. kötet is méltó darabja és amely a rendkívül nagy számban közölt helyi példaanyag révén nem ezek a megye egésze, hanem az egyes községek múltja iránti érdeklődést is nagyszerűen kielégítheti.

A kötet nyomdai kivitelezése a már korábban megjelent köteteknél is jobban sikerült, képmellékletei pedig hanglejtően egészítik ki a hatalmas korszakot felölelő, adatok százait-ezreit tartalmazó mondanivalót.

Schneider Miklós

A hiteles tragédia

Madách Imre főművének új kiadása nemcsak „egy” a többi között, hanem különleges jelentőségű. Jelentősége nem az, hogy Madách születésének 150 évfordulójára jelent meg, hanem hogy a hiteles, „eredeti” szöveget tartalmazza. Sajátos módon éppen most – az utóbbi évtized látványos és hangos Madách kultusza idején –, Madách védelmében volt szükséges az eredeti szöveg helyreállítása, visszatérve a kéziratához és számbavenni Arany és Szász Károly javaslatait, melyeket Madách maga is elfogadott.

A Tragédia túlélte a legélesebb kritikákat, elutasításokat, és a legharsányabb dicséreteket, elismeréseket is. Kántor Lajos könyvéből – Százéves harc az ember tragédiájáért – megismerhetjük a Tragédia fogadtatásának, értékelésének viszontagságos változásait. E kiadás, és a benne található utószó viszont a Tragédia szövegtörténetét és kiadás-történetét vázolja fel.

Az eredeti szöveg helyreállítása és közlése ma azoknak ad választ, akik kétségbe vonták Madách gondolati eredetiségét, nyelvi, drámai tehetségét és elütözték Arany szerepét. Azoknak, akik a Madách művek átdolgozása során felhagyva a műhelymunka, a műhelykérdések természetes problémáit, lekicsinylik az

alkotó és az alkotások érdemeit, eredményeit. Nem követik Illyés Gyula példáját, aki Teleki László Kegyencének átköltésével kapcsolatban soha sem próbálta kisebbíteni az alapmű irodalmi értékeit.

Az eredeti szöveg helyreállítását kitűnő szakértő, a legutóbbi idők Balassagyarmaton élő kutató, dr. Szabó József végezte el. Munkájára nagyfokú filológiai precizitás jellemző, és áthatva Madách tiszteltétől, szembeszáll az általános közvélemény hiedelmeivel Madách védelmében. Álláspontjának jellemzésekként két részletet említünk utószavából: „De ismerve Aranyt már idézett, Madáchnak tett levélbeli nyilatkozatait, úgy véljük, maga Arany János ellenezné, hogy fetisizáljuk a **Tragédia**-szöveg körüli gondozói munkáját.” (320. o.) „Mi abban a meggyőződésben vagyunk, hogy amikor megfontoltan és szigorú mértéktartással néhány Arany-módosítást visszajavítunk a madáchi kézirat eredeti szövegére, ezzel semmiképpen nem kisebbítjük, még csak nem is bíráljuk Arany nyelvi zsenialitását, hanem „az idő fürdőjében” Babits óta még tovább fejlődött-frissült mai stílus-ízlésnek szolgáltatunk némi igazságot. Mert bizonyos, hogy a **Tragédia** mély ragyogású remekművének kemény darabosságai, súlyos zordonságai hozzánk közelebb állnak, mint a múlt század nyelvészeihez.” (321. o.)

A jubileumi kiadás másik jelentős értékét Bálint Endre képei jelentik. Nem nagymányos értelemben vett illusztrációkat, hanem a mű ihlető erejére épített önálló, a képzőművészet szuverenitását megőrző, nem ábrázoló, csak a témát jelző sorozatot készített.

Egyaránt elismerésre méltó Pintér László tipográfiai megoldása és kötetterve, valamint a Kossuth Nyomda gondos munkája.

Végül szólunk kell a kiadás nógrádi vonatkozásairól is. Közismert, hogy Nógrád megye Madách halálának centenáriuma óta, különös gondot fordít a Madách hagyományok ápolására (emlékünnepek; Madách-émlékem; a csesztvei emlékmúzeum, stb.). Folyóiratunk a Palócföld kezdettől fogva rendszeresen közöl olyan cikkeket, tanulmányokat, melyek a Madách-irodalom jelentős részét képezik tartalmilag is. Ennek során jelentek meg dr. Szabó József első tanulmányai is lapunk hasábjain, akinek avatott gyűjtő és kutató munkájára itt figyelt fel a Szépirodalmi Könyvkiadó vezetője és ennek alapján adott megbízást részére: a **Tragédia** jubileumi kiadása szövegének gondozására.

A munka eredményesen befejeződött, Madách és valamennyiünk hasznára. (Madách Imre: Az ember tragédiája. Az utószót írta Szabó József. Illusztrálta Bálint Endre. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1973.)

Kojnok Nándor

Képzőművészeti művek Madách Imre emlékére

Születésének 150. évfordulóján méltán irhatta le Kántor Lajos a „Korunk” jubileumi számában: „Kortársunk Madách Magyar író, ki Petőfivel egyazon évben született, életét magányban és szenvedésben élte le, de az emberi sors sikeretlenségének feneketlen mélységébe zuhanva méltósággal fel tudta emelni fejét s „a művészet lombikjába hordott minden üdvöt, minden bánatot.”

Az évfordulón ismét beigazolódott Juhász Gyula jóvondölése:

„Elpusztulhat gyönyörű világa
Ur lehet az őszi hervadás,
Gondolatok örök lombikjában
Örök embert alkotott Madách.”

Elévülhetlenségét bizonyítja színpadi műveinek állandó sikere, sok nyelven és sokféle feldolgozásban való bemutatása, a számtalan fordítás és az aktualitásának okait boncolgató tanulmányok.

Más jellegű bizonyíték a salgótarjáni Bolyai gimnázium galériájában ez év májusában rendezett kiállítás, melyen a madáchi életmű által inspirált képzőművészeti művekkel találkozhattunk. Kortárs grafikusok és éremművészek művei vallottak arról, hogy milyen rezonanciákat szolgált meg a mai művészen Madách, képes-e ez az életmű egy másik kor művésze, méghozzá egy önmagát más nyelven kifejező művész számára alkotói üzenetet közvetíteni.

A kérdés egy másik problémakomplexust is elindít. Vajon illusztráció-e a kiállított művek, s ha igen, ugyanolyan rangos dolog-e az illusztrálás, mint a képalkotás vagy más „önálló” alkotói tevékenység? A költői gondolat, jelen esetben a madáchi mű vizuális átforgatása nem köti-e túl szoros gúzsba a művész kezét, s ehhez való ragaszkodásból nem kell-e szabadságáról lemondania? Túlzottan hozzászoktunk ahhoz, hogy illusztráció alatt ábrázolást, az írott szöveg „leképezését” értsük, pedig egészen másról van szó.

Az illusztráció minőségének mércéje ugyanaz, mint bármely képzőművészeti alkotásé -nevezetesen az, hogy az író által sugallt gondolatot -csak úgy mint pl. a festő saját gondolatát- a művész milyen mértékben tudja vizuálisan megjeleníteni. Azt is lehetne mondani, hogy a költői mondanivaló más nyelven való adekvát kifejezését várjuk az illusztrációtól, s ha ezt komolyan vesszük, ez nem csekély követelmény. „Éppen a lángelme alkalmazkodik legszívesebben a szabályokhoz, mert felfogja céljukat.” -mondotta Goethe. Az ilyen alkalmazkodás nem kisebbíti a művészi alkotómunka értékét. A célt, a törvényt felfogni, átérzeni és képpé alakítani, csak kivételes tehetségek privilégiuma.

A salgótarjáni kiállításon bemutatott művek arról tanúskodnak, hogy alkotóik ilyen szándékkal közeledtek Madáchhoz,

s inkább azoknak az asszociációknak kéletmő a mai olvasóban ébreszt. Így tett járhatóbbá az utat, így lett általuk pi kifejezésére törekedtek, melyeket az még kézzelfoghatóbban igaz, hogy „Kortársunk Madách”.

A kiállításon nem „Tragédia” illusztrációk szerepeltek, hanem Madách más írásaihoz -főleg a „Mózeshez” és a „Csák végnapjaihoz” -kapcsolódók. Az anyag a 150 éves évfordulóra a Művelődésügyi Minisztérium Képzőművészeti Osztályának megbízásából készült a Petőfi Irodalmi Múzeum számára. Első bemutatására Salgótarjában, a Bolyai gimnáziumban került sor, hogy azután más művek társaságában a Petőfi Irodalmi Múzeumban a Madách Imre emlékére rendezett képzőművészeti kiállításon kerüljön még szélesebb nyilvánosság elé.

A Salgótarjában kiállító grafikusok között ott láthattuk Agótha Margit, Czinke Ferenc, Csohány Kálmán, Józsa János, Molnár Gabriella, Würtz Ádám nevét. A bemutatott emlékérmek alkotói Borsos Miklós, Csikszentmihályi Róbert, Janzer Frigyes, Kécs Nagy András, Ligeti Erika, Lisztes István, Nagy István János, Péterffy László, Szentirmay Zoltán és Szöllősi Enikő.

Munkáik valóban bizonyítékai Madách korszerűségének, írói életműve egyetemes érvényességének. A ma művészére is felszólító erővel képes hatni, s mélyen gondolati tartalmak kifejezésére ösztönöz.

Am a jubileumi ünnepek másnapján áttekintve a képzőművészeti anyagot, méltán jut eszünkbe az a gondolat is, hogy vajon megtettünk-e valóban mindent, megértettük-e Madáchot?

„... Az egyén szabad
Érvényre hozni mind, mi benne van.” -tanítja a költő. Az évfordulóra kiadott megbízással, a kiállítással, munkánkkal, emberi, művészi magatartással eléggé „érvényre hoztuk-e” mindent, eléggé ünnepeltük-e Madáchot?

B. Kiss Éva

NAGY SÁNDOR: PARASZTASSZONY

Őszi tárlat

A Nógrád hasábjain hetekig tartó érdekes közművelődési vitának lehettünk tanúi, részesei a közelmúltban. Az eszmecsere -a részkérdésektől eltekintve- lényegében a munkásság művelődéséről folyt. Ez a fórum, ez az alkalom nem hivatott a vita színvonalát, eredményességét, jelentőségét felmérni, az azonban egyértelmű s ezért kimondható végső következtetésként: időről-időre szükség van ilyen, -művelődéspolitikai célkitűzéseinkkel egybecsengő, segítőkész- polemikára, egy-egy fogalom egységes értelmezése, a jó szándéktól vezérelt, de tévútra jutott nézetek megszüntetése, a továbblépéshez szükséges tennivalók megfogalmazása érdekében. Mit sem von le a vita szervezőinek, szerzőinek érdemeiből-hiszen bizonyára valamennyien egyet is értenek vele- annak megállapítása, hogy a munkások művelődésének ügyét elsősorban a gyakorlatban kell előmozdítani, sok egyéb közt ilyen jellegű rendezvényt is, mint megyénk képzőművészeinek őszi tárlata, amelyet ezúttal másodízben szervezett meg a múzeumok megyei igazgatósága és a Kohász Művelődési Központ.

1971-ben e kiállítást alapvetően a szokatlan, a szimbolikus és a hasznos jelzők minősíthették. Ez esetben a szokatlan helyébe a hagyományos kerül, mintegy előlegezve a továbbfejlesztés ígértét is. Orvendetes, hogy e szimbolikus értelmű -amennyiben misszió-szerpet betöltve részt vállal a munkásság esztétikai kultúrájának fejlesztéséből- kétségkívül hasznos -hiszen újabb lehetőség a műalkotások életterének megteremtésére- kezdeményezés nem egyszeri alkalom volt csupán.

E kiállításnak -eredeti szándékából fakadóan, hatókörét tekintve is- lényegesen erőteljesebb a népművelési funkciója, mint például a rendszeressé vált, rangosnak is tekinthető Salgótarjáni Tavasz Tárlatnak, amely a díjazások, vásárlások, a sajtóvisszhang révén „szakmai” minősítővé is vált, amiből az következik, hogy az elismerésre jogosító szereplés a művészek jól felfogott egyéni érdeke is. Az őszi tárlaton való részvétellel látzatra semmit nem nyer, illetve a távolmaradással semmit nem veszít a művész, de nagy tévedéshez vezet ezúttal is a látzatot valóságnak hinni. A közérdek szolgálata a művészetben sem kamatozik látványosan. Megismertetni, megértetni az esztétikum lényegét, az alkotói szándékot a munkásokkal, -azokkal, akik a szocialista társadalomban történelmi hivatásuknak eleget téve a művészet névtelen mecénásai, pártfogói- a legszebb

hivatás kell, hogy legyen képzőművészeink számára. Legtöbbször tudatában is vannak ennek. Czinke Ferenc, Iványi Ödön, Lóránt János, Mészáros Erzsébet és Réti Zoltán mind 1971-ben, mind az idén eleget tett a múzeum felkérésének és rendelkezésre bocsátotta műveit. Farkas András, Jánossy Ferenc és Radics István szereplésével tovább bővült a kiállítók köre, amelyet a környezet szabta határok figyelembe vételével, az egyenletesen jó színvonal biztosítása céljából a szervezők nem is akarnak párttalanná tágítani s a jövőben is csak a Magyar Képzőművészek Szövetsége Észak-magyarországi Területi Szervezetének tagjait kívánják a tárlatra meghívni.

Hogyan jelenthet a jelenlegi kiállítás előrelépést elődjéhez képest? Úgy, ha megtekintését a házigazdák nem bízzák a spontán érdeklődésre, hanem tudatosan szervezik a tárlatlátogatást a szocialista brigádok, a gyár dolgozói, a szakmunkásképző intézet tanulói körében, a lakótelepen élők között. Ha le-

hetőséget teremtenek művész-közönség találkozókra, tárlatvezetést biztosítanak. Kérésük minden bizonnyal meghallgatásra és kielégítésre talál a kiállító művészek részéről.

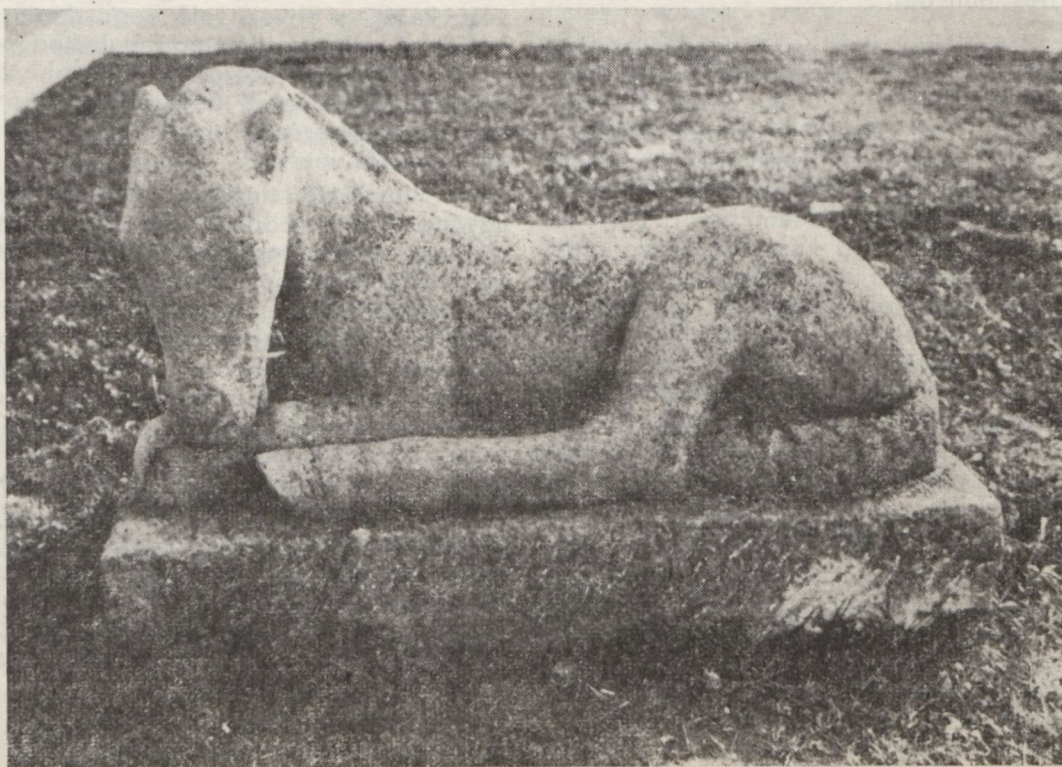
A továbbfejlesztés terén a Kohász Művelődési Központnak is vannak teendői: e tárlatot a jövőben - ha mód van rá - nagyobb, alkalmasabb teremben, több képpel kell megrendezni.

S mikor lesz a következő kiállítás jobb a mostaninál? Akkor, ha a művészek tudatosan készülnek e tárlatra is, s kizárják annak a lehetőségét, hogy a „kéz-nél lévő”, képeiket állítsák itt ki. Ezt a kiállítás fentiekben említett funkciója követeli meg.

A megyei képzőművészek e gondolatok jegyében született második őszi tárlatát a múzeumi hónap programjának salgótarjáni eseményeként is üdvözölhetjük s ezzel jelentősége tovább fokozódik.

Csongrády Béla

(Elhangzott a kiállítás megnyitóbeszédében.)

Somogyi József: KUBIKUS

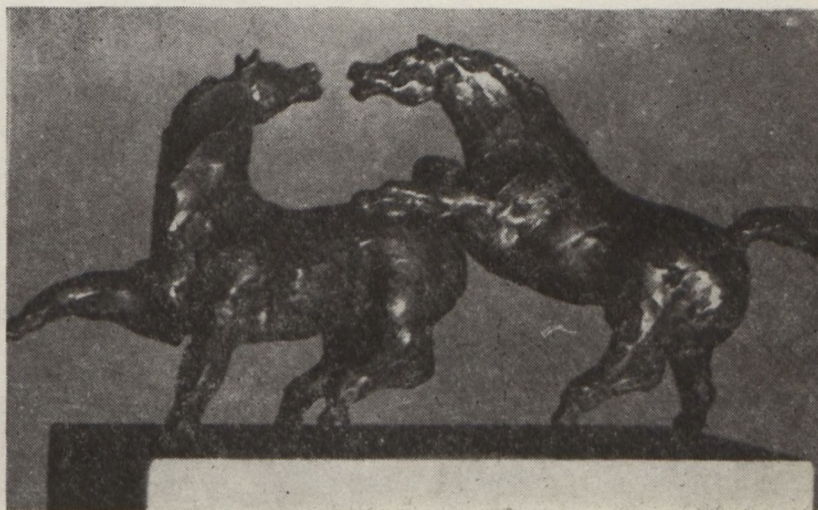

Gáti Gábor: BAGLYOS FIGURA

Salgótarjáni Szabadtéri Szoborkiállítás 1973.

Samu Katalin: KISBORJU

Mihály Gábor: LOVAK

